

Kapadokya Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

**ÜNİVERSİTELERİN AKADEMİK VE YÖNETSEL
AÇIDAN ÖZERKLİĞİ 1961 ANAYASASI VE 1982
ANAYASASI DÖNEMİ BAĞLAMINDA
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Nurgül UZEL

Yüksek Lisans Tezi

Nevşehir, 2022

ÜNİVERSİTELERİN AKADEMİK VE YÖNETSEL AÇIDAN ÖZERKLİĞİ 1961
ANAYASASI VE 1982 ANAYASASI DÖNEMİ BAĞLAMINDA
DEĞERLENDİRİLMESİ

Nurgül Uzel

Kapadokya Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Nevşehir, 2022

TEŞEKKÜR

Tez çalıőmam sűresince engin deneyim ve bilgi birikimi ile çalıőmamın baőlangıcından itibaren yardımını esirgemeyen, verdiđi bilgilerle bana bir giriő noktası, yol haritamın oluőmasını sađlayan, fikirleri ve yol gűstericiliđi ile çalıőmamın geliőmesine imkan tanıyan ve kendisi ile çalıőmanın benim için çok bűyűk bir őans olduđunu dűőűndűđűm, onur duyduđum deđerli hocam tez danıőmanım Sayın Dr. Őđr. Ŭyesi Can ULUSOY a teőekkűrlerimi sunuyorum.

Bu tez çalıőmamda;

Tűm hayatım boyunca hep yanımda olan, desteklerini esirgemeyen, hayatımın her alanında beni dođru yűnde etkileyen aileme;

Bu sűrete ve her durumda daima yanımda olan, sabrıyla, ıőıđıyla hayatımı aydınlatan, desteđiyle beni her zaman yűreklendiren canım hayat arkadaőım Taha Yasin ATEŐ e teőekkűr ederim.

Olmasaydınız eksik kalırdım.

Nurgűl UZEL

ÖZET

UZEL, Nurgül. *Üniversitelerin Akademik ve Yönetsel Açıdan Özerkliği 1961 Anayasası ve 1982 Anayasası Dönemi Bağlamında Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir, 2022.

Üniversiteler ve toplumlar çoğu zaman istikrarsız ve değişken bir ilişki içinde olmuşlardır. Toplum hem kapsayıcı hem de dışlayıcıyken, üniversiteler; toplumu hem eleştiren hem de ona hizmet eden kurumlardır. Bu ilişki toplumsal gelişim için önem verilen bir ilişkidir. Üniversiteler geniş kapsamlı yapıları ile en ilgi çekici kurumlar arasında yer almaktadırlar. Sadece ülkemizde değil, tüm dünyada tüm yükseköğretim reformları büyük toplumsal olaylar veya değişimler sonrasında gerçekleştirilmiştir. Yaşanan siyasi gelişmeler sonrasında üniversitelerin verdikleri tepkiler, toplumsal şekillenmeyi sağlamaktadır. Üniversitelerin bu denli bir etkiye sahip olabilmeleri üniversitelerin özerkliği kavramı üzerinde yoğunlaşılmasına sebep olmuştur.

Ülkemizde üniversitelerin özerkliği konusu yaşanan siyasal gelişmeler sonrasında hazırlanan Anayasalar ile şekillenmiştir. Üniversitelerin özerkleşmesine yönelik yasal düzenlemeler, yaşanan siyasi olaylar sonucunda farklılaşmış, yapılan yeni düzenlemeler ile üniversitelerin özgürlüklerinin kapsamı her geçen gün biraz daha daraltılmıştır.

Üniversitelerin misyonlarını en iyi bir şekilde yerine getirebilmeleri için özerk bir yapıya sahip olmaları gerekmektedir. Bu çalışma da 1961 Anayasası ve 1982 Anayasası ile başlayarak günümüze kadar üniversitelerin akademik ve yönetsel özerlik açısından değerlendirilmesi Türkiye’de yükseköğretimin tarihsel gelişimine ve geleceğine projeksiyon tutması bakımından önemlidir.

1961 ve 1982 Anayasası ile birlikte yükseköğretimi ilgilendiren yasama faaliyetleri, kalkınma planları raporu, kanun hükmünde kararnameler, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi gibi dokümanları kapsayan çalışmada, üniversitelerin Akademik ve Yönetsel Açıdan Özerkliğinin 1961 Anayasası ve 1982 Anayasası Dönemi Bağlamında Üniversitelerin gelişimini, değişimini, yapılanmasını bu dönemlerdeki siyasal süreçler bağlamında açıklama amaçlanmıştır. Tarihsel süreç ve siyasal hukuksal zemin üzerinden yapıların

kuruluş ve yeniden düzenleniş biçimine tarihselci yapısalci bir perspektifle yaklaşım bu çalışmada yöntem olarak belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Anayasa, Üniversite, Yönetim, Özerklik

ABSTRACT

UZEL, Nurgül. *Evaluation of Academic and Administrative Autonomy of Universities in the Context of the 1961 Constitution and the 1982 Constitution*, Master's Thesis, Nevşehir, 2022.

Universities and societies have often been in an unstable and volatile relationship. While society is both inclusive and exclusionary, universities; They are institutions that both criticize and serve society. This relationship is an important relationship for social development. Universities are among the most interesting institutions with their extensive structures. Not only in our country, but all over the world, all higher education reforms were carried out after major social events or changes. The reactions of the universities after the political developments provide social formation. The fact that universities can have such an impact has led to the focus on the concept of autonomy of universities.

The autonomy of universities in our country has been shaped by the Constitutions prepared after the political developments. Legal arrangements for the autonomy of universities have been differentiated as a result of the political events, and the scope of the freedoms of universities has been narrowed a little more with each passing day.

Universities need to have an autonomous structure in order to fulfill their mission in the best way. In this study, starting with the 1961 Constitution and the 1982 Constitution, the evaluation of universities in terms of academic and administrative autonomy is important in terms of keeping a projection on the historical development and future of higher education in Turkey.

In the study, which covers documents such as legislative activities related to higher education, development plans report, decree laws, Presidential decree, together with the 1961 and 1982 Constitutions, the development, change and structuring of universities in the context of the academic and administrative autonomy of the universities in the context of the 1961 Constitution and the 1982 Constitution. explanation is intended. A historicist structuralist approach to the establishment and reorganization of structures over the historical process and political legal ground has been determined as the method in this study.

Keywords: Constitution, University, Administration, Autonomy

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR DİZİNİ	x
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM.....	7
TÜRKİYE’DE ÜNİVERSİTE TARİHİ.....	7
1.1. ÜNİVERSİTE KAVRAMI	7
1.2. TÜRKİYE TARİHİNDE ÜNİVERSİTE	9
1.2.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem	9
1.2.2. Cumhuriyet Sonrası Dönem	20
1.3. TÜRKİYE’DE ÜNİVERSİTELER İLE İLGİLİ YASAL DÜZENLEMELER	25
2. BÖLÜM.....	32
1961 ANAYASASI VE ÜNİVERSİTELER.....	32
2.1. 1961 ANAYASASI ÇIKIŞ AMACI	32
2.2. 1961 ANAYASASINI DOĞURAN SİYASAL OLAYLAR	34
2.3. 1961 ANAYASASI RUHU HAZIRLANIŞ SÜRECİ	36
2.4. 1961 ANAYASASI MADDELERİ.....	39
2.5. 1961 ANAYASASINDA ÜNİVERSİTELER.....	43

3. BÖLÜM.....	48
1982 ANAYASASINA GİDEN SÜREÇ	48
3.1. 1961-1982 ANAYASASI ARASINDAKİ GEÇİŞ SÜRECİ.....	48
3.2. 1980 ÖNCESİNDE ÖĞRENCİ EYLEMLERİ.....	70
4. BÖLÜM.....	85
1982 ANAYASASI VE ÜNİVERSİTELER.....	85
4.1. 1982 ANAYASASI ÇIKIŞ AMACI	85
4.2. 1982 ANAYASASI HAZIRLANIŞ SÜRECİ	86
4.3. 1982 ANAYASASI İLE BİRLİKTE ÜNİVERSİTELERİN ÖZERKLİK DURUMUNDAKİ DEĞİŞİM.....	89
SONUÇ.....	100
KAYNAKÇA	103
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU.....	115

KISALTMALAR DİZİNİ

AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AP	: Adalet Partisi
AYMK	: Anayasa Mahkemesi Kararı
CGP	: Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DGM	: Devlet Güvenlik Mahkemeleri
DMMA	: Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi
DTCF	: Dil- Tarih ve Coğrafya Fakültesi
GP	: Güven Partisi
İTÜ	: İstanbul Teknik Üniversitesi'nde
MBG	: Milli Birlik Grubu
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MC	: Milliyetçi Cephe
MDD	: Milli Demokratik Devrim
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MGP	: Milli Güven Partisi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MİT	: Milli İstihbarat Teşkilatı
MNP	: Mili Nizam Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
SDDF	: Sosyal Demokrasi Dernekleri Federasyonu

SPK	: Siyasi Partiler Kanunu
TBP	: Türkiye Birlik Partisi
THKO	: Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu
THKP-C	: Türkiye Halkı Kurtuluş Partisi-Cephesi
TİKKO	: Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜBA	: Türkiye Bilimler Akademisi
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurumu

GİRİŞ

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile rektör atanma yönteminde yaşanan değişim neticesinde üniversitelerde gelişimini, değişimini, yapılanmasını bu dönemlerdeki siyasal süreçler bağlamında açıklamaya katkı olması amacı ile hazırlanmıştır.

1961 Anayasası ve 1982 Anayasasına göre akademik ve idari özerklik incelendiği bu tez çalışmasında, Türkiye'deki demokratik siyasal gelişmelerin üniversitelerin akademik ve yönetsel özerklikleri ile olan ilişkisi sorunsal olarak belirlenmiştir.

Toplumların manevi değerlerini muhafaza etmesi ve bireysel ihtiyaçların giderilmesi için bir değerler sistemine ihtiyaç vardır. Bu değerler sistemi de toplumsal kurumlar olarak adlandırılmaktadır. Bu kurumların toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi ve güçlenmesine verdiği katkının yanı sıra bireyin kendini gerçekleştirmesinde ve evrensel normlara ulaşmasında da önemli misyonu vardır. Aile, eğitim, siyaset, hukuk, din ve ekonomi olarak çeşitlendirilen toplumsal kurumların her biri bireyin toplumsallaşmasında farklı dönemsel ihtiyaçlarına cevap verir. Bir toplumda sağlıklı ilişkilerin kurulması ve müreffeh bir ülke olunabilmesi için bu kurumların milli ve evrensel değerler ışığında sağlıklı işlemesi ile mümkündür.

Bu çalışma kapsamında değerlendirildiğinde özellikle eğitim ve hukuk kurumunun önemi daha net anlaşılmaktadır. Aileden sonra bireyin toplumsallaşmasında en önemli etken eğitim kurumudur. Bu bakımdan bir toplumda eğitim kurumunun gelişmişlik indeksi aynı zamanda o toplum için önemli veri niteliğindedir. Eğitim kurumu özelinde ise üniversiteler bir toplumda yararlı bireylerin yetişmesini, belli akademik alt yapıya ulaşmasını ve mesleki anlamda yeterli olmasını sağlamaktadır. Dolayısı ile üniversitelerin durumu, başarısı, üretkenliği bir ülkenin gelişmişlik düzeyini de gösterir. Üniversitelerin sunduğu eğitim üretkenlik, bilimsel başarı, çıkarılan yayınlar vb. durumlar da üniversitenin başarısını ortaya koyar.

Bu çalışma çerçevesinde öne çıkan bir diğer önemli kurum ise hukuktur. Toplumsal ihtiyaçlara cevap veren ve evrensel hukuk normlarını benimseyen bir hukuk sistemi ve

anayasal düzen müreffeh bir ülke olmanın temel taşlarındandır. Hukuki yapının temelini ise o ülkenin anayasası oluşturur. Temel hak ve özgürlükleri düzenlemenin yanı sıra kurumların sınır, yetki ve ilişkisini belirleyen yegâne yazılı belge anayasadır.

Anayasaların getirdiği yapı, toplum içerisindeki yerleşik kurumların çalışmalarını yürütmeleri sıradaki bağımsız olma durumlarına bağlıdır. Kurumların bağımsızlığı özerklik kavramı ile ifade edilmektedir. Köken açısından özerklik, ben (benlik, ruh, temel kişiliği oluşturan varlık) ve güç kelimelerinden oluşan yeni bir kelimedir. Özerk, kendini gerçekleştiren (seçim) anlamına gelmektedir. Özerklik, dış baskılardan etkilenmeden seçim yapabilme olanağını, bir kişinin, bir topluluğun veya bir organizasyonun kendi kurallarına göre kendini yönetme hakkını ifade etmektedir. Özerklik, seçim yapma yeteneği ve seçme isteği, güç (diğer kuruluşların gücünden bağımsız) ve araçlar (seçimlerini gerçeğe dönüştürebilen öğeler) dahil olmak üzere en az iki unsur arasında kurulabilen bir ilişki biçimidir (Weber, 1995, s. 92).

Özerklik, üniversiteler açısından da yoğun bir şekilde dile getirilen bir kavram olmuştur. Üniversiteler, toplumsal düzenin şekillenmesinde ve değişmesinde hemen her dönem etkili olmuşlardır. Bu yönüyle üniversiteler, bir taraftan eleştiren, şekil veren bir taraftan da hizmet veren kurumlardandır (Bingöl, 2012, s. 41). Üniversitenin rol ve sorumluluklarını tam olarak yerine getirebilmesi için mali, akademik ve idari olarak özerk olması gerekmektedir. Üniversitelerin özerkliği, üniversitelerin sermayeden bağımsız olmaları, kanunların öngördüğü sınırlar içinde kendi kurallarını koymaları, kendi kaynaklarını kullanma hakkına sahip olmaları anlamına gelmektedir (Erdem, 2012, s. 98).

Üniversite tanımının yapıldığı ve Türkiye’de cumhuriyet öncesi ve cumhuriyet sonrası üniversitelerin tarihsel gelişiminin incelendiği birinci bölümde, üniversiteler ile ilgili yasal düzenlemeler ile de hukuki yapısı ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise, 27 Mayıs 1960 darbesine giden süreç ve devamında 1961 Anayasası’nın hazırlanış ve anayasanın temel ilkeleri ile yapısı incelenmiştir.

1961 Anayasası, birçok alanda olduğu gibi üniversiteler ile ilgili de önemli gelişmelerin yer aldığı bir anayasadır. 1961 Anayasası ile üniversiteler ‘özerk kurumlar’

kapsamına alınmıştır. 1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlük ortamı ve küresel boyutta yaşanan ideolojik hareketlilikle birlikte üniversiteler siyasetin ve kamunun öne çıkan kurumlardan olmuştur. Ancak 1960'lı yılların sonunda yoğunlaşan ve her geçen gün artan öğrenci hareketleri, toplumsal olaylar ve şiddet ortamı 1961 Anayasası'nın fazla özgürlükçü olduğu tartışmalarını gündeme getirmiştir. Şiddet ve ölümlere varan sokak olayları ve toplumsal düzenin bozulması ile birçok ilde sıkıyönetimin ilan edilmesi özgürlük ortamının kısıtlanmasını beraberinde getirmiştir. 12 Mart muhtırası ile askeri vesayetın sivil siyasete müdahalesine varan siyasi atmosferde toplumsal düzen polisiye tedbirlerle ve idamlarla sağlanmaya çalışılmıştır. Siyasi istikrarın olmadığı, marjinal grupların silahlı örgütlenmeye başladığı ve ölümlerle sonuçlanan toplumsal gösterilen tam bir kaos ortamı yaratmıştır. Bu kaos ortamı ise ülkeyi 12 Eylül askeri darbesine götürmüştür.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ise, 12 Eylül askeri darbesi ile ortaya çıkan siyasi ve hukuksal zemin ele alınarak, 1982 Anayasası'nın çıkış amacı, fikirsel çerçevesi ve hazırlanış süreci ile anayasa yapmakla görevlendirilen Milli Güvenlik Konseyi ve Danışma Meclisinin yapısı ve çalışma şekli incelenmiştir. Ülke yaşanan siyasi krizin, toplumsal ve ekonomik kaosun sebebinin 1961 Anayasası'nın getirdiği çok fazla özgürlük ve hürriyet ortamına bağlayan darbe yönetimi, 1982 Anayasası'nın felsefesine ve ruhuna bu düşünceyi yansıtmıştır. Bu yaklaşımdan tüm kurum ve kuruluşlar gibi üniversiteler de etkilenmiştir.

Üniversitelerin özerkliği anayasal olarak teminat altına alınmış olmakla birlikte, yapılan bazı düzenlemeler üniversite özerkliğini kısıtlayıcı yönde olmuştur. 1961 Anayasası ile yasalaşan üniversite özerkliğinin çerçevesi giderek daralmıştır. Üniversiteler 'özerk kurum' kapsamı yerine 'bilimsel özerkliğe' sahip olması uygun görülmüştür. 1960'lı ve 1970'li yılların sonlarında yaşananlar sonucunda, üniversite özerkliğini kısıtlayıcı 1971 düzenlemesini ve Yüksek Öğretim Kurumunun kurulmasını beraberinde getirmiştir.

Üniversitelerin akademik ve idari özerkliğinin en önemli göstergelerinden biri idareci yani rektör atama usulüdür. Kronolojik olarak incelendiğinde 18 Haziran 1946'da

Resmî Gazete 'de yayınlanan 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu rektörlerin seçimle göreve gelmesini düzenlemekteydi. 12 Eylül askeri darbesi ardından 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu ile YÖK'ün kurulmasına karar verilmiş ve aynı kanun çerçevesinde rektörlerin 'devlet başkanı tarafından' atanması usulüne geçilmiştir. 7 Temmuz 1992 yılında Yükseköğretim Kanunu'nun ilgili maddesinde değişikliğe gidilerek seçimler tekrar getirildi ancak en çok oy alan 6 ismin YÖK'e gitmesi, YÖK'ün de 3 ismi Cumhurbaşkanına bildirmesi ile atanma usulü kısmen devam etmiştir. Yani üç aşamalı sistem ile atama yapılmaktaydı. Daha sonra tarih 3 Ekim 2016'yı gösterdiğinde 2547 sayılı kanunun 13'üncü maddesinde 767 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu Hükmünde Kararnamesi ile değişiklik yapılmış ve rektör atanmasında öğretim üyeleri arasında seçim yapılması yürürlükten kaldırılmıştır. Son olarak 2 Temmuz 2018'de 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararname 2547 sayılı Yükseköğretim Kanununun 13'üncü maddesinde bir değişiklik daha yapılarak rektör atamalarında ikinci aşama olan YÖK'ün aday önermesi de kaldırılmış ve rektörler doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından tek başına atanmaya başlanmıştır. Halihazırda rektörlerin göreve getirilmesi bu temayüller çerçevesinde yapılmaktadır. Rektörlerin göreve gelme usulünde mevcut durumu savunanlar, hızlı karar alma ve üniversitelerde gruplaşmanın önüne geçilmesi ile hesap verebilirliği öne sürerken, bu duruma eleştirel yaklaşanlar ise üniversitelerin özerkliğini o ülkenin demokrasi standartları ile eş değer olduğunu savunmaktadırlar. Üniversitelerin bilimsel başarısının ancak özgür çalışma ortamında var olabileceği düşünülmektedir.

Türkiye'de yükseköğretim tarihinde geçmişten günümüze idareci atanma usulünde yapılan bu değişimleri siyasi çekişmelerden bağımsız değerlendirmek mümkün değildir. Bu bakımdan siyasi çekişmeler ve özerkliği herkesin kendisine göre değerlendirmesi üniversitelerin misyonunu en iyi şekilde yerine getirebilmesini zorlaştırmıştır. Son olarak Boğaziçi Üniversitesi'nde yaşanan olaylar özelinde üniversitelerin akademik ve idari özerkliği Türkiye için önemli tartışma noktalarından biri olduğunu göstermektedir.

Bu bağlamda çalışma, 1961 Anayasası ve 1982 Anayasası ile başlayarak günümüze kadar üniversitelerin akademik ve yönetsel özerlik açısından değerlendirilmesi Türkiye'de yükseköğretimin tarihsel gelişimine ve geleceğine projeksiyon tutması bakımından önemlidir.

Bu çalışmada, üniversitelerin akademik ve yönetsel açıdan özerkliğinin 1961 Anayasası ve 1982 Anayasası dönemi bağlamında üniversitelerin gelişimini, değişimini, yapılanmasını bu dönemlerdeki siyasal süreçler bağlamında açıklamak amaçlanmıştır.

1961 Anayasası ve 1982 Anayasası ile birlikte bu 1961'den günümüze kadar yükseköğretim ile ilgili gerçekleştirilen yasama faaliyetleri, kalkınma planları raporu, kanun hükmünde kararnameler, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi gibi dokümanları çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır. Bu çalışmada tarihsel süreç ve siyasal hukuksal zemin üzerinden yapıların kuruluş ve yeniden düzenleniş biçimine tarihselci yapısal bir perspektifle yaklaşmıştır.

Çalışmanın hipotezi:

- Türkiye'deki anayasal dönemler bir önceki dönemin yarattığı sorunlara tepki üzerinden düzenlenmiş anayasalar ve buna bağlı kanunlar, idari uygulamalar ve idari yapılar üzerinden tartışılmalıdır.

- Mevcut siyasal yapı ve olaylardan öncelikli bir şekilde etkilenen kurum olan üniversiteler tepkici yaklaşımlardan da öncelikli olarak etkilenmiştir

- Türkiye'de 1961 Anayasası'nın zemini hazırladığı özgürlükçü ortamdan payını alan gerek uluslararası öğrenci hareketlerinin gerekse de Türkiye'nin sosyal yapısında 1960'lı yıllarda yaşanan hızlı dönüşümün etkilediği üniversiteler akademik ve idari özerklik açısından 1971 Anayasa değişikliklerine kadar en özgürlükçü dönemini yaşamıştır. 1971 yılında öğrenci olayları işçi hareketleri ve bireysel terör eylemleri gerekçe gösterilerek anayasanın özgürlükçü maddeleri tırpanlanmış bundan üniversitelerde payını almıştır. 1982 anayasası ise yürütme organının görece zayıf olduğu 1961 Anayasası'na tepki üzerinden özellikle cumhurbaşkanının yetilerini arttırarak ve hükümet üzerindeki denetleme ve kontrol mekanizmalarını zayıflatarak 'güçlü idare' tercihiinde bulunmuştur. Üniversiteler de bu tercihten doğrudan etkilenmiş, YÖK kurulmuş, cumhurbaşkanı belirleyiciliği söz konusu olmuştur. 1982 Anayasası'nın birçok maddesi zaman içinde değiştirilerek özellikle öğrencilerin ve öğretim üyelerinin örgütlenme hakları geliştirilmiştir. Fakat cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile birlikte üniversitelerin idari özerkliği gerilemiştir. Böylece üniversiteler siyasal gelişmelerin

neticelerini ilk etüt edildiği ve yeni siyasal-hukuksal dönüşümlerden ilk etkilenen yapılar olmuşlardır.

1. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ÜNİVERSİTE TARİHİ

1.1. ÜNİVERSİTE KAVRAMI

“Üniversite” kavramı, “universitates” kelimesinden türetilen Latince “universitas” kelimesinden gelmektedir. “Universitas”, “lonca” kelimesinin karşılığı olarak, bağımsız ve ortak çıkarları olan bir grup bireyi ifade etmektedir (Antalyalı, 2007, s. 26). Doğu medeniyetlerinde Arapçada Camia ve Farsçada Danişgah kelimeleri üniversite kavramına karşılık gelmektedir (Kenan, 2012, s. 339).

Üniversite, bugünkü anlamıyla, 11. ve 12. yüzyıllarda Orta Çağ Avrupa'sında öne çıktı. “Üniversiteler”, “üniversite” kavramını ortaya çıkarmış olsa da, Orta Çağ Avrupa'sında kullanılan “univarsitas” terimi, modern “üniversite” terimiyle tam olarak eşdeğer değildir. Bu kavram daha çok öğrenci veya öğretmen loncası anlamında, genellikle “corporation” anlamında kullanılmaktadır. Orta Çağ Avrupa'sında “Studium Generale” kavramı modern anlamda bir üniversiteye karşılık gelmektedir (Rukancı ve Anameriç, 2004, s. 172). Studium Generale, universitas kavramını kapsamaktadır ve uzun yıllar ilk üniversiteler için kullanılmış genel bir ifade olmuştur. Daha özel kullanılan ifadelerde ise üniversitenin niteliğine göre ifade farklılaşmıştır. Loncayı kuran öğrenciler ise “universitas scholarium”, öğretmenler ise “universitas magistrorum et scholarium” şeklinde anılmıştır (Antalyalı, 2007, s. 26).

Üniversiteler, ilk ortaya çıktığında sadece hukuk ve ilahiyat alanlarında eğitim faaliyetleri yürütmüştür. Hukuk için Bologna Üniversitesi ve Teolojisi için Paris Üniversitesi Orta Çağ'ın ilk üniversiteleridir (Kenan, 2012, s. 338).

Teokratik müfredata göre eğitim faaliyetlerini gösteren ilk örnek olan üniversite kurumlarındaki gelişmeler, üç farklı yapının ortaya çıkmasıyla gelişmiştir. Bu evreler zaman içinde bir değişim ve dönüşüm çerçevesinde etkileşime girerek modern anlamda üniversite kavramını sağlamaktadır. Bu üç merhale (Tekeli, 2003, s. 6):

1. Doğu dünyasındaki medreseler ve Orta Çağ'da ortaya çıkan Kilise eksenindeki üniversite,
2. Ulus devlet modelini örnek alan dünya sisteminin meydana getirdiği üniversiteler (Humbolt Üniversitesi),
3. Bilgi toplumu üniversiteleri (Multiversite, Girişimci Üniversite) şeklinde sıralanabilir.

Kilise ekseninde üniversite, XII-XV. yüzyıl arasında öğrenci veya öğretmen yurtları olarak oluşturulmuş bir eğitim kurumu olarak tanımlanabilir (Tekeli, 2003, s. 129). Bu kurumlarda eğitim-öğretim faaliyetleri önceden belirlenmiş bir müfredata göre yürütülmüş ve öğrencilere bilim, siyaset ve ilahiyat öğretileri aktarılmıştır. Bu kurumlar ortaçağ Fransa'sında bir yanda dini otoriteyi simgeleyen papalık, diğer yanda siyasi otoriteyi simgeleyen Kutsal Roma İmparatorluğu olmak üzere iki güç merkezinin gölgesinde ortaya çıkmıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde ise kilisenin etkisinden devletin etki ve denetim alanına geçmiş ve oluşturulan müfredat, din adamlarını eğitmekten çok devlete işçi yetiştirmeyi hedeflemeye başlamıştır (Gürüz, 2001, s. 57).

XVII. yüzyılın başında, hem asil hem de soylu çocuklar üniversite öğrencisi olarak kabul edilmiş ve üniversiteye gitmek zengin çocukların ayrıcalığı haline gelmiştir. 19. yüzyılın başlarına denk gelen üniversiteler, her kesimden insana açık olmuş ama toplumsal ilerlemenin aracı olarak görülmemiştir (Gürüz, 2001, s. 77).

Fransız Devrimi'nden (1789) ve Napolyon Bonapart'ın yükselişinden sonra Fransa, temel devrim kavramları olarak eşitlik ve özgürlük kavramlarını monarşiye karşı Avrupa'nın geri kalanına empoze etmeye çalışmış ve bir dizi savaşa girişmiştir. Birçok üniversite Napolyon tarafından kapatılmıştır. Fransa'daki üniversiteler devlet tarafından yönetilip devlet organları haline gelmiş ve üniversiteler devrimin getirdiği ideolojiye göre kadroların yetiştirilmesine hizmet etmeye başlamıştır. Ancak Avrupa üniversiteleri ülkeler ve yükseköğretim kurumları adına hareket eder hale gelmiştir (Gürüz, 2001, s. 78).

Öte yandan, zamanla Fransız etkisindeki gelişmelere karşı Prusya'da entelektüel bir tepki oluşmuştur. Prusya Kralı III. Frederich, Wilhelm von Humboldt'u, Humboldt'un Berlin Üniversitesi'nin (Humboldt Üniversitesi) kuruluşuyla aynı zamanda Eğitim Bakanlığı'nın başına atamıştır. Humboldt daha sonra kendi faaliyetlerinden adını alan bir okulun kurucusu olmuştur. Böylece, bilimsel bilginin üretimine, özgür ve evrensel eğitim ilkelerine dayanan modern üniversite okulu, Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları'nın yarattığı ortamın gölgesinde Almanya'da doğmuştur (Arap, 2010, s. 4).

1806 yılında Napolyon'un ilan ettiği Üniversite Yasası ile kurulan Fransız üniversitelerinden farklı olarak, Humboldt'un Almanya'da kurduğu üniversite okulları, modern üniversitenin kökeni olarak kabul edilmektedir (Timur, 2000, s. 65). Alman üniversiteleri II. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerikan üniversitelerinden geri kalmışlar. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki üniversiteler “girişimci üniversite modeli” olarak bilinmektedirler (Arap, 2010, s. 10).

1.2. TÜRKİYE TARİHİNDE ÜNİVERSİTE

Türk tarihi açısından üniversitelerin gelişim sürecini Cumhuriyet öncesi dönem ve Cumhuriyet sonrası dönem olarak iki bölümde incelemek, sürecin daha net ortaya konması adına yararlı olmaktadır.

1.2.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem

X-XI. yüzyıl medreseleri Batı üzerindeki hâkimiyetini kaybetmeye başlamış, felsefe, mantık ve doğa bilimlerine olan ilgilerinin yerini dini dogmatizm almıştır. Öte yandan Batı, özellikle Endülüs İslam medeniyeti ile yakın bir ilişki kurduktan sonra, eski Yunan yazısını yeniden keşfederek, Müslümanları entelektüel, bilimsel ve teknolojik olarak takip ederek önemli ölçüde bir bilimsel ilerleme kaydetmişlerdir (Özakyol, 2017, s. 38).

Zayıflamış olmakla birlikte medrese kültürü ölmemiş uzun yıllar devam ettirilmiş, Selçuklular döneminde de irili ufaklı Türk-İslam medreseleri varlığını sürdürmüştür (Boy, 2017, s. 58). Anadolu'daki ilk Medrese Tokat'ta Yağlıbasan Medresesidir. Türk Beyliği, başta Konya, Kayseri, Sivas ve Antalya olmak üzere Anadolu'nun hemen her

şehrinde medreseler kurmuştur. Osmanlı Devleti'nde medreseler genel olarak üç dönemde incelenmektedir. İlk dönemde İznik'te medreseyi Sultan II. Orhan kurulmuştur. İlk dönem Sahn-ı Seman Medresesi'ne kadar olan dönemdir. İkinci dönem, Sultan Süleyman'ın Süleyman Medresesi'ni kurmasından önceki dönemdir. Üçüncü dönem, Osmanlı'nın yıkılışına kadar olan süreyi kapsamaktadır (Tekeli, 2010, s. 55).

İlk dönem, medreselerin Selçuklu İslâm geleneğinde kurulduğu ve Osmanlı Devleti medreseleri tıpkı ilk İslâm döneminin ilk medreseleri gibi bu temeller üzerinde devam etmiştir. 1331 yılında Orhan Gazi İznik'te ilk Osmanlı medreseleri kurmuştur (Gül, 1997, s. 36). Daha sonra İzmit'te medreseler kurulmuştur. Medreselerin sayısındaki asıl artış Fatih döneminde meydana gelmiştir. Fatih tarafından 1470 yılında kurulan sahn-ı seman medreseleri, o dönemde İstanbul ve Osmanlı Devleti'nin en ileri eğitim kurumları olmuştur (Akyüz, 2001, s. 65). Bu medreselerin her bölümü müderris, öğrenci ve hizmetlilere tahsis edilmiş 19 oda veya 8 bölümden oluşmuştur. Din okullarında eğitim ücretsiz olarak verilmiştir ve eğitim alanlara bir miktar harçlık bile aktarılmıştır (Tekeli, 2010, s. 56). Fatih döneminde bilimin ilerlemesi için birçok yenilik ve gelişme yapılmıştır. Bunlardan ilki kuşkusuz matematikçi ve astronom Ali Kuşçu'nun İstanbul'a davetiydi. İçinde medrese bulunan Fatih külliyesinin eğitim programını Ali Kuşçu hazırlamıştır (Tekeli, 2010, s. 57). Sahn-ı Seman medreseleri hariç, II. Mehmet'in saltanatı sırasında başta İstanbul olmak üzere ülkenin birçok yerinde İslami okullar açılmıştır. Özellikle İstanbul'un fethinden sonra kiliselerin nazır, kadı ve müderrisler tarafından oluşturulan medreselere dönüştürülmesi önemlidir. Fatih'in Sahn-ı Seman Medreselerinin en büyük özelliklerinden biri de kuşkusuz devletin resmi ideolojisinin doğduğu yer olmalarıdır. Aynı zamanda ülkenin siyasi geleneklerini şeriat hükümleriyle uyumlu hale getiren ve ülkenin ihtiyaç duyduğu bürokrat, profesör ve politikacıları yetiştiren bir kurum olarak hareket etmişlerdir (Akyüz, 2011, s. 66).

Kanuni döneminde, ulusun mirasını korumak için gerekli politikacıları içeriden yetiştirme hedefi sonraki yıllarda da devam etmiştir. Öte yandan Sultan Süleyman, Süleymaniye külliyesi içinde dört genel din okulu ve Darülhadis ve Darüttıb adlı iki ihtisas okulu kurmuştur. Darülhadis bir hadis medresesi öğretim kurumu olmakla birlikte

bir müderris ve 15 talebesi vardır. Darü'ttıp her zaman tıp biliminin aslında hastanelerde ve yöneticilik ilişkilerinin de öğretildiği yer olmuştur (Akyüz, 2011, s. 67).

Bu döneme kadar Ayasofya, ülkedeki en önemli dini okul olmasına rağmen Süleymaniye Medreselerinin kurulmasından sonra Ayasofya'nın yerini almıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda medreseler rütbelere göre sıralanmış ve öğretmenlerinin aldığı paraya göre isimlendirilmiştir. En alt düzeyde medreselerden başlayarak; Haşiye-i Tecrid (müderrisi 20-25 akçe aldığı için yirmili Medrese de denir), Haşiye'i Miftah (otuzlu medrese de denir), Kırklı ve Hariç Elli, Dahil Elli (bir önceki Hariçten farkı, padişah yakın akrabalarının yaptırmış olmaları ve kıdem olarak daha üstte olmaları), Altmışlı, Sahn medreseleri olarak sıralanmaktadır. Osmanlı medreselerinde Belâgat, Kelam, Fıkıh, Hadis ve Tefsir dersleri verilirken, medreselerde gramer ve mantık dersleri de verilmiştir (Uzunçarşılı, 1988, s. 488; Hızlı, 2008, s. 30; Akyüz 2011, s. 69). Ancak sunulan genel eğitim sistemi, ezber, tekrar, anlama, müzakere ve defter yöntemlerine dayanan din bilimini içermiştir (Makdisi, 2012, s. 163).

1577 yılında matematikçi ve astronom Takiyudin İstanbul'da bir rasathane kurmuş ve rasathane kurulduktan sonra gökyüzünde beliren büyük bir kuyruklu yıldız gözlemlene fırsatı bulmuştur. Ancak dönemin İslam âlimleri, rasathanenin din dışı olduğuna ve rasathanenin o dönemde meydana gelen ve birçok ölüme neden olan veba salgınından sorumlu olduğuna inanmışlar, padişahın ikna etmesi üzerine üç yıl sonra topçu ateşi ile yıkılmıştır (Unat, 2002, s. 500). Bir sonraki gözlemevi, üç yüzyıl sonra 1868'de kurulacak olan ve şimdi Kandilli Rasathanesi olarak bilinen Rasathane-i Amire idi. Bu örnek aslında Doğu ideolojisinin giderek zayıfladığını açıkça gösteren bir örnektir. 16. yüzyıl aynı zamanda din okullarının da bozulmaya başladığı bir dönemdir (Akyüz, 2011, s. 81).

16. ve 17. yy'da alimlerin önemli eserler ortaya koymuş olmalarına ve bu eserler telif edilerek okutulmuş olmalarına karşın şeyhülislamın da tavsiyeleri doğrultusunda bazı dersler medreselerin eğitim programından kaldırılmıştır (Şahin, 1999, s. 257). Bilimin kuruluşunda ve işleyişinde inanç temelli olmayan din karşıtı fikirlerin varlığı nedeniyle eğitim alanı ciddi bir bozulma yaşamaya başlamıştır (Akyüz, 2011, s. 81).

XIV ile XIX. yüzyıla kadar Osmanlı medreselerde öğrencilere hangi kitaplar ile eğitim verildiğine ilişkin yeteri kadar kaynak bulunmamaktadır. Medreselerde okutulmakta olan kitaplar hakkında bir idari düzenleme yapılmamış, dönem dönem okutulan dersler değişmiş ve bu derslerin takip edildiği kitaplar müderrislerin yetkisine bırakılmıştır (Tak ve Aydın, 2019, s. 187).

Medreselerin bu durumu, daha sonraki dönemde medreselerin yükseköğretimden ve hatta üniversitelerden uzaklaşmalarına sebep olmuştur. Modern üniversite kavramının doğuşunun, gelişiminin ve yayılmasının arkasındaki bilim, medreselerde bulunmamaktadır. Bu kurumlar yükseköğretim kurumu olarak kabul edilse de bilime ve akla dayanmayan eğitim akademik bir yapıya sahiptir (Hatiboğlu, 2000, s. 16).

Osmanlı İmparatorluğu'nda yüksek öğrenim, İstanbul'un merkezinde ve kırsalda kurulan İslami okullar aracılığıyla sağlanıyordu. İlk yükseköğretim kurumu olarak II. Muhammed'in Fatih camisinin yanına yaptırdığı dini okullardır (Ayni, 1995, s. 31). Bu medreseleri inşa etmek için Ali Kuşçu görevlendirilmiştir. Ancak sonraki dönemde bu din okulları kötüleşince, insanlar eski eğitim sistemi yerine modern eğitim yöntemlerini aramaya başladılar. Bu anlamda Batı, işlemeyen tüm Osmanlı sistemlerinin çözümü olarak görülüyordu. Batılılaşma Hareketi'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki etkisi üç aşamadan geçmiştir:

1. Ordu,
2. Devlet düzeni,
3. Zihniyet (Kültür).

Ülkenin içinden geçtiği kötü sürecin ordunun yenilenmesi ve teknolojik imkânların genişletilmesi ile sona ereceğine inanılmıştır. Ancak ordunun tek başına yeterli olmadığı, dolayısıyla idari birimlerin güncellenmesi ya da en azından arızalarının giderilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Ulusal idari reform ve anayasacılık kültürel değişimi beraberinde getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin Batılılaşması anlamında askeri ve idari tedbirler 19. yüzyılda zirveye ulaştığında, bilim ve teknolojinin ilerlemesine ayak uydurabilmek için bazı özel gelişmeler yaşanmıştır (Özakyol, 2017, s. 42).

Hendesehane (Mühendishane)

Hendese kelime anlamı olarak geometri demektir. Bugünkü anlamıyla teknik bir üniversitedir. 1737 yılında Üsküdar'da Avrupa tipi subaylar yetiştirmek üzere kurulan ilk yüksek öğretim okuludur. Ancak kapıcıların baskısıyla kısa bir süreliğine kapatıldığı için bazıları burayı bir yükseköğretim kurumu olarak görmemektedir (Tekeli, 2010, s. 67-68).

Mühendishane-i Bahrî-i Hümayun (Deniz Mühendislik Yüksekokulu)

18 Kasım 1773 tarihinde Deniz Subayı ve Mühendisi yetiştirmek amacıyla Kasımpaşa'da açılmıştır. Mühendishane-i Bahrî-i Hümayun kuruluşunda Lale Devri'nden itibaren devam eden ıslahat düşüncesi, dönemin padişahı III. Mustafa'nın bilim ve tekniğe vermiş olduğu önem etkili olmuştur. İlk askeri deniz okulu olan bu kurum, riyaziye derslerinin hendese adı altında okutulmasından dolayı mühendishane adını almıştır. Mühendishane-i Bahr-i, günümüzde Milli Savunma Üniversitesine bağlanmış olan Deniz Harp Okulu'nun çekirdeğidir (Yoluk, 2010, s. 101; Resmi Gazete, 2016).

Mühendishane-i Berri Hümayun (Devlet Kara Mühendislik Yüksekokulu)

Sultan II. Selim döneminde kara ordusuna mühendis yetiştirmek amacıyla Eyüp'te 'Mühendishâne-i Sultânî' açılmıştır. Bu okulda daha çok kuramsal dersler verilirken, 1795'te kara ordusunun topçu ve istihkâm mühendis-subaylarını yetiştirmek amacıyla 'Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn' açılmıştır. Matbaası, dökümhanesi, modern sınıflarda her türlü teknik ve ders araçları bulunan okul oldukça zengin bir yapıdadır (Acar vd. 2016, s. 6-9).

Tıbhane-i Amire ve Cerrahhane-i Mamure

1827 yılında Asakir-i Mansure-i Muhammediyye adıyla yeni bir ordu kurulması sonrasında bu ordunun tabip ve cerrah gereksinimini gidermek amacıyla hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi öncülüğünde İstanbul'da "Tıbhâne-i Amire" adıyla Şehzadebaşı'nda yeni bir tıp okulu kurulmuştur. Tıbhâne'den sonra 29 Ocak 1832 tarihinde Topkapı Sarayı ile yan yana olan Gülhane Bahçesi'nde mevcut binalarda Cerrâhhane-i Amire açılmıştır. 1838 yılında bu iki bina birleştirilerek Mekteb-i Tıbbiye adını almıştır (Öztürk, 2009, s. 2).

Mekteb-i Fûnun-u Harbiye

Asakir-i Mansure-i, Muhammed'ye askeri ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulmuş olup, günümüzdeki devamı Harp Okulu'dur. Yenilikçi Sultan II. Mahmut tarafından 1834 yılında askeri alanda kurulan bir diğer kurumdur (Dölen, 2010, s. 43).

Dar'ül Fûnun (1863–1923)

Kurulan okulların işleyişi ağırlıklı olarak askeri alanda devam etmiştir. Aslında, başlangıçta belirtildiği gibi, zayıflamış orduları güçlendirmek için oluşturulmuştur. Dar'ül Fûnun'a giden yol, zaman zaman başarılı olsa da, toplumun ve ordunun gelişme ihtiyaçlarını tam olarak karşılamamıştır. Öncelikle Dar'ül Fûnun fikri Tanzimat döneminde bilim iletişimi ve yayılımı konusunda gerekli araştırmaları yaparak öneriler hazırlamak üzere kurulan Meclis-i Maarif-i Muvakkat (Geçici Eğitim Şurası) tarafından ortaya atılmıştır. 1846'da bilim ve eğitim işlerine ilişkin hüküm ilk kez kullanıldığında ne anlama geldiği tam olarak anlaşılmamıştır. Buradaki ilk hedef, ülkeye daha iyi hizmet edebilecek memurlar yetiştirmektir (İhsanoğlu, 1990, s.702).

Sultan Abdülmecid'in (1839-1861) emriyle Dar'ül Fûnun hazırlıkları hızlandı ve hazineden gerekli mali kaynaklar sağlandı ve araştırmalara başlandı. Darülmâarif Okulu, açık Rüşdiye okulundan mezun olacak öğrencilerin Dar'ül Fûnun'a göre eğitim alamayacağı düşünülerek ortaokul olarak kurulmuştur. Dar'ül Fûnun'da okutulan kitapların hazırlanması için Encümen-i Daniş adlı bir bilim kurulu görevlendirilmiştir. Kurul, 1851 yılında Fransız Bilimler Akademisi'ni örnek alarak genel bilgileri geliştirmek, bilimsel eserlerin Türkçeye tercümesini sağlamak ve Dar'ül Fûnun için bir kitap hazırlamak amacıyla kurulmuştur (Ayni, 1995, s. 36).

Ancak bu kurul, ilmî bilgiyi tanıtmak, kullanmak ve kitap hazırlamak için kurulmuşsa da, işlevini ve amacını yerine getirememiş ve Dar'ül Fûnun'un açılmasına izin verilmeden 1862 yılında dağılmıştır. 1865 yılında Dar'ül Fûnun binasının yapılmasından sonra, ücretsiz derslerin de verildiği bina, kursların açılacağı yeni bir yer bulması gereken Maliye Nezareti'ne ayrılmıştır. Dar'ül Fûnun'daki ilk girişim, bulunan köşkün alev alması ve içindeki tüm kitapların yanması ile sona ermiştir (Dölen, 2010, s. 73).

1869 yılında batılı anlamda modern eğitim kurumlarının oluşturulmasına temel teşkil eden Maarif-i Umumiye Nizamnamesi (Halk Eğitim Nizamnamesi) yayınlanmıştır. Bu nizamname ile eğitim parçalı yapıdan kurtarılmaya çalışılmış, eğitim alanında atılan adımlar ve gerçekleştirilen yenilikler planlı ve bir bütün halinde devam ettirilmiştir (Altın, 2008, s. 272-273). 198 maddeden oluşan Maarif-i Umumiye Nizamnameye göre (Özakyol, 2017, s. 44);

Nizamname, İstanbul'da Dar'ül Fûnun-i Osmani adında bir Dar'ül Fûnun kurulacağını (M. 79);

İçinde, biri felsefe ve edebiyat; biri hukuk; biri de doğa bilimleri ve matematik fakültelerinin oluşturulacağını (M. 80);

Felsefe ve Edebiyat fakültesinde; biyoloji, psikoloji, mantık gibi dersler ile Arapça, Farsça, Türkçe, Fransızca, Yunanca ve Latince gibi dil derslerinin de işleneceğini (M. 81);

Hukuk fakültesinde; fıkıh usulü, Roma hukuku, Fransız hukuku, kara-deniz ticareti, ceza hukuku ve milletler hukuku gibi derslerin işleneceğini (M. 82);

Doğa Bilimleri ve Matematik fakültesinde ise; fizik, kimya, jeoloji, geometri, türev, trigonometri, arazi ölçümleri, matematik gibi derslerin okutulacağını (M. 82) belirtmektedir.

Dar'ül Fûnun Şubat 1870'de açılmıştır (Berkes, 2003, s. 251). Dar'ül Fûnun eğitimine iki yıl ara sıra tartışmalarla devam etti. Dar'ül Fûnun, Batılı eğitim yöntemlerine tepki olarak ikinci yılı düşük kaliteli kurslar ve niteliksiz katılımcılarla tamamlamasına rağmen eğitime devam edememiş ve 11 Şubat 1872 tarihli bir gazete Dar'ül Fûnun'un eğitime son verdiğini yazmıştır (Dölen, 2010, s. 120). Dar'ül Fûnun-ı Osmani'nin faaliyette olduğu bu yıllarda özellikle ramazan aylarında halka açık bir konferanslar düzenlenmiştir. Bu konferanslardan birine konuşmacı olarak katılan Cemaleddin Afgânî konuşmasında peygamberliğin bir sanat olduğunu söylemesi tepki çekmiş, şeyhülislamın emriyle Cemaleddin Afgânî İstanbul'dan sürülmüş, bu gelişme Dar'ül Fûnun-ı Osmani'nin kapatılmasının sebebi sayılmıştır (Adıvar, 1987, s. 389-390).

İlk iki Dar'ül Fûnun'un denemesi sonrasında, Fransız etkisi altında Dar'ül Fûnun, Dar'ül Fûnun-ı Sultani olarak yeniden açılmıştır. Fransız Maarif Nazırının tavsiyesi üzerine 1868 yılında açılan Mekteb-i Sultani'nin (Galatasaray Lisesi) ıslahat fermanı ile eğitime devam edilmesine, Fransız eğitim ve kültürünün Osmanlı İmparatorluğu'na yerleştirilmesine ve yaygınlaştırılmasına karar verilmiş, 1874 senesinde Dar'ül Fûnun'un açılmasına karar verilmiştir. Açılışının ardındaki fikir ve karakterler, önceki iki denemede olduğu gibi Tanzimat'ın yenilikçi beyinleri ve dönemin ünlüleridir. 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesini hazırlayan ve Galatasaray Sultanisi'nin kurucusu Mehmed Esad Safvet Paşa, Dar'ül Fûnun'u Sultani içinde yeniden inşa etmek için çok çalıştı. Dar'ül Fûnun-ı Sultani Nizamnamesi'nde belirtildiği gibi; Hukuk Fakültesi, Turuk ve Maabir Mektebi (Mühendislik Fakültesi) ile Edebiyat Fakültesi kurulmuştur. Her üç kurum da Mekteb-i Aliye (yüksek okul) olarak adlandırılmıştır (İhsanoğlu, 1993, s. 206).

Dar'ül Fûnun-ı Sultani, 1874-1875 öğretim yılında Gülhane'deki Hukuk ve Mühendislik Mektebi'ndeki binada derslere başlanmıştır. Her iki okul için de kurallar ve yönetmelikler 1876'da oluşturulmuş ve halka yayınlanmıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında eğitime ara verilmiş, Ekim 1878'de yeniden açılmış ve eğitime devam edilmiştir. 1879-1880 yılları arasında aynı müfredat ve fakülte ile eğitime devam eden Hukuk Mektebi, yarıyıl sonunda ilk mezunlarını vermiştir. 1880'de mezun olan yedi öğrenciden sadece biri Türk, diğerleri farklı milletlerden olmuştur. 1881'de okul son mezunlarını verdi ve aralarında Türk öğrencisi yoktur. Bu yıl son akademik yıl ve 1881'den sonra Hukuk Fakültesi'nden resmi bir belge bulunamamıştır (Siler, 1992, s. 12).

Turuk ve Maabir okulları, toplumun ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak inşaat mühendisleri yetiştirmek için Avrupa'daki muadilleriyle uyumlu durumda olmuştur. Öğrenciler dört yıllık eğitimleri boyunca matematik, geometri, fizik, kimya, mekanik, jeoloji, mimari, inşaat, malzeme, çizim ve madencilik dersleri almışlardır. 1877-1878 öğretim yılı bir savaş yılı olduğundan kapatılan okul, Kasım 1878'de kapatılmış ve yeniden açılmıştır. 1880 yılında hukuk fakültesi gibi ilk mezunlarını vermesine rağmen 1881 yılında mezun olmayıp o yıldan sonra kapandığı sanılmaktadır (İhsanoğlu, 1993, s. 216).

1875-1877 yılları arasında Türkçe, Fransızca veya diğer dillerden birinde okutacak öğretmenler yetiştirmek üzere ülkedeki çeşitli okullarda edebî mektepler açılmış ve eğitim verilmiştir (Siler, 1992, s. 55). Diğer iki okul gibi, Edebiyat Okulu da 1877 ve 1878 arasında kapandı, ancak bir daha asla açılmamıştır. Her iki okulun da mezunları olmasına rağmen, Liberal Sanatlar Fakültesi'nin iki yıllık eğitimin ardından yeniden açılmaması ve mezun olmaması, Hukuk ve Mühendislik Fakültesi öğrencilerine genel kültür programları sunan bir branş olduğunu düşündürmektedir. Sonuç olarak üç akademi de kapatılmış ve Dar'ül Fûnun'un üçüncü girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Yüksek öğrenim, ilk mezunlarına iki dönem hukuk fakültesi ve bir dönem Turuk ve Maabir okulları vermiştir. Hiç kimse Edebiyat Mektebinden mezun olmamıştır (Özakyol, 2017, s. 47).

Bu dördüncü Dar'ül Fûnun ile Dar'ül Fûnun düşüncesi 55 yıl sonra süreklilik kazanmıştır (Tekeli, 2010, s. 107). Bu dönemde Dar'ül Fûnun'un aydın lideri Sadrazam Said Paşa idi. 1878 yılında Sultan Abdülhamid için hazırlanmış ve oldukça bilgilendiricidir. Her merkez vilayete Darülululum, Dar'ül Fûnun, Darümuallimin, Ziraat, Turuk ve Maabir, Senayi-i Nefise (güzel sanatlar), ormanlar, ticaret okulları tahsis edilecektir (Ergin, 1977, s. 1210).

Bu beyanı padişah tarafından kabul edilmese de 1890 yılında yeni bir beyanname hazırlayıp sunmuştur. Böylece padişah, tahta çıkışının 25. yıl dönümü olan 1900'de Dar'ül Fûnun açılmasını onaylamıştır. Buna göre; Hukuk ve Mektep Mektebi'ne ek olarak Ulum-ı Riyaziye ve Doğa Bilimleri Şubesi, Edebiyat Şubesi ve Ulum-ı Aliye-i Diniye (İlahiyat) Şubesi açılmıştır. Eğitim yılı, ilahiyat fakültesi için dört yıl ve bilim ve edebiyat koleji için üç yıl olarak düzenlenmiştir (İhsanoğlu, 2010, s. 191).

Bu uzun zaman zarfında, geçmişe göre öğrencilerin, öğretmenlerin, kitapların ve diğer kaynakların hem sayısında hem de kalitesinde önemli bir artış olmuştur. Üniversiteye girmek için eğitilmiş öğrenciler bulmak daha kolaydır. Dar'ül Fûnun şubelerine sadece İstanbul'da değil, ülkenin birçok yerinden bazı öğrenciler gelmektedir (Siler, 1992, s. 82). Ayrıca Türkçe kitapların sayısı artmış, ülke ve Avrupa'da yetişmiş bir öğretmen grubu oluşturulmuştur (Dölen, 2010, s. 289).

Abdülhamid döneminde eğitim vermeye devam eden Dar'ül Fûnun, ülkenin yurtiçinde ve yurtdışında siyasi ve ekonomik krizlerle mücadele ettiği bir ortamdaydı. Meşrutiyet dönemine kadar Darülfün-ı Şahane adıyla varlığını sürdürmüştür.

İkincisi, Dar'ül Fûnun-ı Şahane adı yerine II. Abdülhamid'i andırmaktadır. Dar'ül Fûnun-ı Osmani Meşrutiyet ile birlikte kullanılmaya başlanmıştır. Kesintisiz bir Dar'ül Fûnun ilk defa belirli periyotlara bölünerek analiz edilmektedir: 1908 – 1914 arası II. Meşrutiyet dönemi; 1914 – 1918 arası savaş dönemi; 1918 – 1922 arası mütareke dönemi ve 1923–1933 Cumhuriyet dönemidir. İlk dönem 1908'dan 1914'e dek olan içinde II. Meşrutiyeti ve Balkan savaşlarını barındıran dönemdir. Bu dönem Dar'ül Fûnun'un niteliksel ve niceliksel olarak yükselişine sahne olmuştur. Öğrenci sayılarında gerçekten büyük artış sağlanmıştır. Örneğin; 1912 – 1913 eğitim öğretim yılında Dar'ül Fûnun-ı Osmani'de toplam 5160 öğrenci bulunuyorken; Hukuk Fakültesi'nden 506, Ulum-ı Şeriye'den (İlahiyat) 56, Edebiyat 'tan 30, Ulum-ı Tabiiye'den [Fen Bilimleri] 3, Ulum-ı Riyaziye 'den [Matematik Bilimleri] 1, Tıp'tan 76, Eczacılık 'tan 31, Dişçilik 'ten 11 kişi mezun olmuştur (Siler, 1992, s. 129).

Öğretim üyelerine ilişkin verilerde aynı yıl; Hukuk Şubesi'nde 20, Ulum-ı Şeriye Şubesi'nde 16, Edebiyat Şubesi'nde 23, Fûnun Şubesi'nde 27, Tıp Şubesi'nde 91, Eczacı Mektebi'nin 17, Dişçi Mektebi'nin 5 (Siler, 1992) öğretim üyesinin bulunmuştur. Birinci dönem, Abdülhamid dönemine göre üniversite eğitimine daha fazla önem verilen bir dönemdir. Bu sırada Dar'ül Fûnun, II. İkinci Meşrutiyet'in getirdiği özgürlükler ve Balkan savaşlarının yol açtığı tahribat nedeniyle aynı zamanda gösteri ve eylem mekânı olmuştur. İkinci dönem 1914-1918 savaşına denk gelmektedir. Almanlarla ittifak ve ilericilerin yakın ilişkisi bu döneme damgasını vurmuş ve Dar'ül Fûnun'un Fransız eğitim modelinin yerini Alman modeli almıştır. Türkiye ile Almanya arasındaki eğitim ilişkisinin son yıllarda en üst düzeye ulaştığı görülmektedir. Bu ilişkilerin ardından 1915 yılında İstanbul Dar'ül Fûnun'a Alman öğretmenler getirilmiştir. 1916 yılında Edebiyat Fakültesi'nde 10, Fen Fakültesi'nde 6 ve Hukuk Fakültesi'nde 4 Alman profesör vardır (Dölen, 2010, s. 472).

Almanca öğretmenlerinin yıllık maaşı 750-1000 Osmanlı Lirası arasında olup, birkaç Türk öğretim görevlisinin gelirine eşdeğerdir. Ayrıca Türkçe okutmanların Almanca öğretmenlerine sınıf asistanı ve tercüman olarak atanması da Türklerin Alman meslektaşlarının önünde aşağılanmasına neden olan bir diğer uygulamadır (Dölen, 2010, s. 472).

Dar'ül Fûnun'un savaş sırasındaki bir başka yönü de kız öğrenciler için kurslar açılması ve kadınlar için İnas Dar'ül Fûnun'un kurulmasıydı. Osmanlı Devleti'nde kız liseleri ve kız okulları normaldir. Kadınların Dar'ül Fûnun'a girmesini yasaklayan herhangi bir yasal hüküm bulunmamaktadır ve 7 Şubat 1914'te Dar'ül Fûnun konferans salonunda ilk kez kadınlara ücretsiz kurslar düzenlenmiştir. Bu kurslara artan ilgi nedeniyle 12 Eylül 1914'te ilk kadın yükseköğretim kurumu İnas Dar'ül Fûnun'u açılmıştır. Eğitimi üç yıldır ve 1917'de ilk mezunlarını vermiştir. İnas Dar'ül Fûnun 1919 yılına kadar sürmüştür ve erkek Dar'ül Fûnun'u ile birleştirilerek aynı gün serbest bırakılmıştır (İhsanoğlu, 2010, s. 192).

Üçüncü dönem, Ateşkes yılı da Dar'ül Fûnun'un ülkesindeki durum için en zor dönemdir. Tıp Fakültesi ve Dar'ül Fûnun'un bulunduğu bina İngilizler tarafından işgal edildi. Ayrıca 1919 yılında çıkarılan Dar'ül Fûnun-ı Osmani Nizamnamesi de birçok değişikliği beraberinde getirmiştir.

Dar'ül Fûnun Hukuk, Tıp, Edebiyat ve Bilim Okulu (M. 1) olarak düzenlenmiştir. II. Meşrutiyette bu birimlere akademiler veya şubeler denir ve bu hükme göre dini okullar olarak adlandırılmaktadır. Dar'ül Fûnun'un bilimsel özerklik ilkesi ilk kez üniversite özerkliğini tanıdı (M. 2). Ayrıca bu düzenlemeyle Dar'ül Fûnun'da ittifak ve ilerlemeyi destekleyen öğretmenler de tasfiye edilmiştir. Edebiyat Fakültesi hocalarından Şemsettin (Günaltay), Ali Muzaffer (Göker), Mehmed Emin (Erişirgil), Necip Asım (Yazıksız), Selim (Mansur), Mehmet İzzet Beyler açığa alınmıştır. Dar'ül Fûnun'un tüzel kişiliğinin tanınması da yine bu döneme rastlamıştır. 1922'de çıkarılan bir başka kararname, taşınır ve taşınmaz malların alınması ve kullanılmasıyla sınırlı bir tüzel kişilik tanınmıştır (Dölen, 2010, s. 535).

1.2.2. Cumhuriyet Sonrası Dönem

Yükseköğretim tarihimizde 1900-1933 dönemi Dar'ül Fûnun'un kurumsallaşmasına tekabül etmektedir. 1924 yılında Cumhurbaşkanı M. Kemal Atatürk tarafından imzalanan Yönergenin 18. maddesine göre eğitimin temsilcisi Dar'ül Fûnun'un başı olarak belirlenmiştir. İlgili yönetmeliğe göre Bakan Yardımcısı, Dar'ül Fûnun'u Dar'ül Fûnun Emni aracılığıyla denetleyecektir (Ayni, 2007, s. 38; Dölen, 2009, s. 537). Dar'ül Fûnun Emni (rektörü), sıradan profesörler ve öğretmenler tarafından üç yıllık bir süre için yeniden seçilme hakkı ile seçilmesi kararlaştırılmıştır. Rektörün seçimi fakültenin takdirindedir. Ancak bakanlık (vekil) en çok oyu alan ikisi arasında seçim yapma imkanına sahiptir (Günay ve Kılıç, 2011, s. 35).

Dar'ül Fûnun için belirlenen son dönem, 1923'te cumhuriyetin ilanından 1933'te üniversite reformuna kadar geçen on yılı kapsamaktadır. Süreç, Osmanlı bürokrasisinin yönettiği Dar'ül Fûnun sisteminin de sonunun yolunu açmıştır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin sürdürdüğü çok uluslu yapı, yeni cumhuriyetin milli ve devrimci anlayışıyla çelişerek yeni düzenlemelere yol açmıştır. İlk olarak 21 Nisan 1924'te Dar'ül Fûnun'a tüzel kişilik kazandıran İstanbul Dar'ül Fûnun Nizamnamesi yürürlüğe girmiştir. Bu yönerge temel olarak 1919 düzenlemelerine dayanılarak oluşturulmuştur. Bu notta medrese yerine “öğretmen” ifadesi kullanılmıştır (Hirsch, 1998, s. 223). 493 sayılı yasa ile akademik özgürlük dokunulmaz hale gelmiştir (Widmann, 2000, s. 74).

1933 reformlarının resmi başlangıcı olarak, Cenevre Üniversitesi'nde eğitim profesörü olan Albert Malche'nin 1932'de İsviçre'den Türkiye'ye getirilmesi kabul edilebilir. Marche'nin gelişinden kısa bir süre önce, başta Kadro dergisi olmak üzere medya organları Dar'ül Fûnun'u eleştirmek için bir kampanya başlatmıştır. 6 Ocak 1932'de Marche, Türkiye'ye geldi, 1 Haziran 1932'de Dar'ül Fûnun'da eğitimini tamamladı ve Milli Eğitim Bakanlığı'na bir rapor sundu. Cumhuriyet döneminin ilk üniversite tasfiyesi sayılabilecek 1933 tasfiyesinden önce ve bununla ilgili bir olaydan bahsetmekte fayda vardır. 1932'de düzenlenen İkinci Tarih Kongresi, hükümetin tarih belgelerini kabul etmeye çalışmıştır. Bu argüman ile bilimsel gerçekler arasındaki çelişki, Güneş dili teorisinin selefî olarak bugün çok açık olmasına rağmen, o günlerde bile bazı kimseler bu teorinin yanlışlığını görmüş ve tereddüt etmeden söylemişlerdir. Zeki Velidi

Togan da onlardan biridir (<https://bilimvegelecek.com.tr>). 7 Temmuz 1932'de Türk Tarih Araştırmaları Kurumu Genel Sekreteri Reşit Galip ile Dar'ül Fûnun'daki Türk tarihi hocalarından Zeki Velidi Togan arasında yapılan bir toplantıda Orta Asya'da kuraklık olup olmadığı tartışıldı. Reşit Galip, Zeki Velidi Togan'a hakaret ediyor. Dar'ül Fûnun'un hocalarından Reşit Galip'in ardından Sadri Maksudi (Arsal) ve Şemsettin (Günaltay) eleştirilerini kişiliğe yönelik bir saldırıya dönüştürmüştür (Mazıcı, 1995, s. 57).

Dar'ül Fûnun, cumhuriyetin ilk on yılında özerkliğini ve bilimsel özgürlüğünü sağlayarak eğitimine devam etti. Türk yüksek öğretim tarihi, Dar'ül Fûnun'a yönelik eleştiriler ve iyileştirme önerileriyle yeni bir döneme girdi. Osmanlı'nın modern eğitim sistemine ayak uydurması uzun zaman aldı. İlköğretimin uzun yıllar ilmî ilerlemeden uzak medreselerde din hocaları tarafından verilmesi Türk ilminin atılım yapmasını engellemiştir. İlk olarak Tanzimat'tan sonra başlatılan reform çabaları çerçevesinde önerilen Dar'ül Fûnun fikri kabul edilmişse de uygulamaya geçememiş ya da uzun yıllar süreklilik sağlanamamıştır (Aslan ve Selçuk, 2008, s. 50).

Son Dar'ül Fûnun'un kurulmasıyla birlikte yükseköğretim önemli bir adım atmış ve eksikliklerini gidermeye çalışmıştır. Özellikle yurt dışından ithal edilen Almanca ve Fransızca öğretmenleri Türk yüksek öğretiminde önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'ndan sonra Dar'ül Fûnun ve tüm kurumları yeni devletin bir parçası haline geldi ve işlemeye devam etmiştir (Dölen, 2008, s. 540).

Dar'ül Fûnun, cumhuriyetin ilanından sonra devlet müdahalesi olmaksızın özerk yapısında devam etmiştir. Devrimin zirvesinde bile Dar'ül Fûnun eğitim ve öğretim programlarına müdahale edilmemiştir. Dar'ül Fûnun gelişimi ve ilerlemesi için büyük umutları vardır. Ancak o dönemde bunu yapmak zordu. Dar'ül Fûnun üniversite reformu öncesinde beklenen ilerleme ve gelişmeyi sağlayamadığı, kuruma yöneltilen iki temel eleştiri ile gözlemlenmiştir (Arslan, 2011, s. 115):

- Dar'ül Fûnun gerçekleştirilen devrimlere karşı bir tutum sergilemiştir.
- Dar'ül Fûnun'da toplum yararına olan, bilimsel, başarılı çalışmalar yapmakta eksik kalmışlar ve öğretim üyeleri tutucu tavırlar sergilemişlerdir.

Yeni cumhuriyetin milli ve devrimci ilkelerine dayalı politikaları, kısa sürede Dar'ül Fûnunda çatırdamaya neden olmuştur. Dar'ül Fûnun, 1928'de Latin kökenli Türk alfabesinin kabul edilmesi gibi devrim niteliğindeki yeniliklere karşı olduğunu ifade etmiştir (İhsanoğlu, 2010, s. 325).

Daha sonra hiçbir bilimsel geçerliliği olmayan Türk tarihi argümanı ve güneş dili teorisi gibi teorilere karşı çıkan sesler, cumhuriyetçi seçkinler arasında devrimci ilkelere karşı görüşlerini oluşturdu. Üniversitenin yeniden yapılanma ve örgütlenme arayışları sonucunda 1931 yılında İsviçreli eğitimci Prof. Albert Marche önerilmiş ve Türkiye'ye davet edilmiştir. 1932 yılının Ocak ayından Mayıs ayının sonuna kadar Marche, Dar'ül Fûnun hakkında araştırma yaptı, fakülteleri, enstitüleri, kütüphaneleri ziyaret etti, öğretmenler, öğrenciler ve yöneticilerle görüşmeler ve anketler yaptı. Raporunu 29 Mayıs 1932'de tamamlayıp teslim etmiştir (Hirsch, 1998, s. 229).

Bu rapora göre; 1932 yılında Dar'ül Fûnun'da 88 müderris (profesör), 44 muallim (doçent), 36 müdür muavini (yardımcı doçent) ve 72 asistan bulunmaktaydı. Ayrıca 515 tıp, 1048 hukuk, 282 edebiyat, 566 fen, 55 dişçi ve eczacı ve 3 ilahiyat öğrencisi bulunmaktaydı. Yeterince Türkçe kitap bulunmamakta ve dil devrimi ile birlikte Osmanlıca yazılan eserler bir süre sonra eskimektedir. Çok az öğrenci yabancı dilde kitap okur. Merkez Kütüphane'nin 109.387 cildi vardır. Ayrıca Malche ile ilgili en önemli sorun derslerin ansiklopedik bilgi şeklinde işlenmesidir (Hirsch, 1998, s. 229).

Yani deney, gözlem ve araştırma yapılmadan eski medrese hafıza yöntemine benzer. Rapor, Atatürk tarafından da kabul edilerek Meclis'e sunuldu ve hazırlanmasından bir yıl sonra, 31 Mayıs 1933'te 2252 sayılı İstanbul'da Dar'ül Fûnun'un kaldırılması ve yeni hükümetin kurulmasına ilişkin Kanun adıyla yayımlanmıştır. O dönemde Eğitim Bakanlığı yeni üniversitelerin kurulması konusunda tam yetkiye sahiptir. Bakanlık başkanı Reşit Galip, üniversitenin kapatılacağı 31 Temmuz'a kadar rektör ve dekanları atamıştır (İhsanoğlu, 2010, s. 334).

1 Ağustos 1933 tarihinde açılan İstanbul Üniversitesi, Türk yükseköğretim tarihi açısından yeni bir başlangıç oluşturmuştur (Hirsch, 1998, s. 315). 1933 Üniversite Reformunun Türk yükseköğretimine getirdikleri şöyle sıralanabilir:

- Her şeyden önce özerklik kaldırılmış, İstanbul Üniversitesi Maarif Vekaleti'ne bağlı bir kurum haline getirilmiştir. Bilimsel özgürlük ise mevzuatında yoktur.
- Dar'ül Fûnun'un 240 hocasından 71'inin müderris, 13 muallim, 73 muallim muavini ve asistan olmak üzere toplam 157 tane öğretim üyesi tasfiye edilmiştir.
- Tasfiye edilen hocaların yerine yeni hocalar şu üç yolla sağlanmıştır: Dar'ül Fûnun'dan atanan hocalar, Avrupa üniversitelerinde okuyup Türkiye'ye gelenler ve yabancı profesörler (Widmann, 2000, s. 85; Hatipoğlu, 2000, s. 131; Akyüz, 2011, s. 150).

1934 yılında çıkarılan İstanbul Üniversitesi Talimatnamesi'ne göre; Üniversite ve entelektüel alanlarda araştırma yapmak, ulusal kültürü ve yüksek bilgiyi genişletmek ve yaymak için çabalamak ve milletin ve milletin hizmet ve işleri için olgun ve olgun unsurlar yetiştirmek amacıyla kurulan kurum olarak tanımlanmıştır (Resmi Gazete, 1934).

Böylece ilk olarak 1846 yılında fikir olarak ortaya çıkan Dar'ül Fûnun, 87 yıl sonra bir üniversite kurumunun kurulmasıyla son bulmuştur. Yeni kurulan üniversiteler, görünüşte eskilerinden daha gelişmiş olmakla birlikte, özerklik ve bilimsel özgürlük açısından geride kalmaktadır. Artık hükümetin görevi İstanbul Üniversitesi'ni gerçek bir bilim merkezine dönüştürmektir. Bu değişim ve gelişmeyi üniversite bünyesinde profesörler kazandırarak sağlamaya çalışmıştır. En uygun yol, Nazi Almayasından kaçan, çoğu Yahudi olan bilim adamlarını üniversiteye davet etmektir. Gelen Alman bilim adamları kuşkusuz Türkiye'deki bilimsel araştırmaların öncülüğünü yaptı ve yardımcı olmuştur. Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) tarafından hazırlanan bir yayına göre, dönemin Alman bilim adamlarının katkılarıyla ilk yıllarda bilimsel yayınlar arttı. 1867-1933 yılları arasında yayın yapan 36 bilim adamının çoğu sadece bir, iki veya üç makale veya kitap yayınlarken, 12'si en az beş makale yayınladı; örneğin fizikte, 1933'ten 1960'a kadar, yayın sayısı 6,5 yılda iki katına çıkmıştır (İnönü, 2010, s. 88).

Bir başka katkı da doktora araştırmasının başlatılması olmuştur. Doktora eğitimi 1933 yılına kadar kanunla düzenlenmiş olmasına rağmen Dar'ül Fûnun'da doktora araştırmaları yapılamamıştır. 1937 yılında Fen Fakültesi ilk doktorasını vermiştir. 1946 yılına kadar 41 doktora çalışması tamamlanmış ve kabul edilmiştir (Günergun, 2010, s. 190).

27 yıllık tek parti yönetiminin ardından 1950'de Demokrat Parti (DP) iktidara gelmiş ve Türkiye'yi köklü bir değişime götürmüştür. Demokrat Parti'nin izlediği politikalar, iktidardaki ilk birkaç yılını büyük bir başarıya dönüştürmüştür (Oktar ve Varlı, 2010, s. 6). DP, bir önceki yönetimden dış politika, ekonomik anlayış, eğitime bakış açısından farklılık gösterir; orta ve yüksek öğretimde milli ve manevi değerleri ön plana çıkaran, açık sözlü olma gibi politikalar izlemiştir. Başta ülkenin ihtiyaç duyduğu iyi yetişmiş insan kaynakları olmak üzere yükseköğretim konusunda çeşitli araştırmalar yapmıştır. 1950 ve 1960 yılları arasında DP'nin yüksek öğretim politikası ile üniversite hem niceliksel hem de niteliksel değişimlere uğramıştır. Mevcut üniversitelere ek olarak yenileri açılmıştır. Sanayi-üniversite-araştırma işbirliğini sağlamaya yönelik çalışmalar yapılmış, yüksek öğrenim Batı ile uyumlu hale getirilmeye çalışılmıştır. Bu politikalara rağmen, üniversiteler ve öğrenciler de Demokratik yönetimin 27 Mayıs 1960'ta sona ermesinde etken olmuştur. 1957 yılından sonra DP ile öğretmen-öğrenci ilişkisi gerginleşmiştir (Ceylan, 2008, s. xiv).

1963 yılına gelindiğinde bu sayı 157 doktora çalışması ile artmıştır. Toplam 59 doktora profesörü Türk iken, yabancı profesörler 135'in üzerinde doktora yapmıştır. 4 doktora çalışmasının profesörlerin olup olmadığını bilinmemektedir (Günergun, 2010, s. 190). Edebiyat Fakültesi'nde ilk doktora araştırması 1942'de yapılmıştır. Buna göre son 22 yılda 1963 yılına kadar tamamlanan toplam doktora sayısı 107'dir. Denetlenen doktoraların 72'si Türk, 32'si ise yabancı profesörler tarafından yönetilmiştir. 3 doktora çalışmasının ise danışmanı da bilinmemektedir (Günergun ve Ata, 2010, s. 163).

Bu veriler aynı zamanda üniversitelerin niteliksel gelişimini de göstermektedir. Üniversitelerde kaliteli eğitim verebilmek için sadece Alman hocaların değil, Türk hocaların da büyük çaba gösterdiği anlaşılmaktadır. İstanbul Üniversitesi'ne ek olarak,

Ankara Ziraat Mektebi'nin devamı olarak 1933 yılında kurulan Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, Alman öğretmenlerden yoğun olarak etkilenen bir yükseköğretim kurumudur. Özellikle 1933-1942 yılları arasında birçok Türk öğrenci yetiştirmişler ve daha sonra okulu Türk öğretmenlerine bırakmışlardır. Enstitü 1948 yılına kadar eğitimine devam etmiştir. 1948 yılında Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi olarak yeniden inşa edilmiştir (Dölen, 2010, s. 217). Yüksek Ziraat Enstitüsü dışında başkent Ankara'da üniversite bünyesinde olmayan, her biri Milli Eğitim Bakanlığı'na (MEB) bağlı olarak; Hukuk (1925), Dil-Tarih ve Coğrafya (DTCF) (1936), Fen (1943) ve Tıp (1945) Fakülteleri açılmıştır. Ayrıca 1859'da İstanbul'da Mülkiye Mektebi adıyla açılan ve sonradan fakülte olacak olan ancak 1936 yılında Ankara'da yeniden açılan Siyasal Bilgiler Okulu da bulunmaktadır (Özakyol, 2017, s. 55).

1.3. TÜRKİYE'DE ÜNİVERSİTELER İLE İLGİLİ YASAL DÜZENLEMELER

Türkiye'de eğitim hakkının düzenlendiği ilk madde 1924 Anayasası'nın 87. Maddesi'dir. 1924 Anayasası'nın hemen ardından aynı yıl Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkartılmıştır. Bu kanun ile yapılmış olan değişiklikler Türk eğitim sisteminde, günümüze değin gelen tek tipçi ve merkezîyetçi yapının oluşturulması bakımından önemlidir (Coşkun, 2012, s. 113). Eğitim konusunda, 1924 Anayasası döneminde gerçek manada değişimler olmuştur. 1924 Anayasasının 87. maddesi eğitim hakkına ayrılmış, “Kadın, erkek bütün Türkler ilköğretimden geçmek ödevindedirler” ibaresi Anayasada yer almıştır. 1924 Anayasasının 80. maddesinde Hükümetin gözetimi ve denetlemesi altında ve kanun çerçevesinde her türlü öğretimin serbest olacağı belirtilmiştir (Çallı, 2009, s. 61). 1924 Anayasası, yüksek öğretim ve üniversitelere, kamu tüzel kişiliğine ve özerkliğe ilişkin hiçbir hüküm içermemektedir (Arıkan, 2011, s. 10).

1924 Anayasası, yasama organına, kamu özgürlüklerinin sınırlarını belirleme konusunda ayrıntılı talimatlar vermemiş, bu sınırların belirlenmesini yasaya bırakmış ve bu nedenle parlamentodaki çoğunluğun iradesine bağlı olduğu gibi, “anayasal” bir mekanizma da öngörmemiştir. Yasaların anayasaya uygunluğunun kontrol edilebileceği adalet” ve anayasaya aykırı yasalar onaylanmamaktadır (Özbudun, 2005, s. 34).

Mühendis Mekteb-i Alisi, Osmanlı döneminde, yol, demiryolu, su işleri ve inşaat – mimarlık dallarını kapsayacak şekilde eğitim veren bir okul olarak örgütlenmiştir. Cumhuriyetin kuruluşu ile yeniden düzenlenerek sonrasında 12.07.1944 tarihli ve 4619 sayılı İstanbul Teknik Üniversitesi Hakkında Kanun (Resmi Gazete, 1944) ile “İstanbul Teknik Üniversitesi” adını alarak Türkiye Cumhuriyeti’nin ikinci üniversitesi haline gelmiştir. Bu dönemde, İstanbul Üniversitesi (1543) ve İstanbul Teknik Üniversitesi (1773) dışında, Ankara’da faaliyet gösteren Hukuk, Dil Tarih ve Coğrafya, Fen ve Tıp Fakülteleri bulunmaktadır.

Üniversite yönetimindeki geçici deneysel aşamayı sona erdirerek, üniversitelere açık bir yönetim biçimi verilmesi amacıyla, mevcut olan ve daha sonra kurulanların devletle işbirliği yapabilmeleri için tüm görevlerini özerk olarak yerine getirmelerine izin verilmiştir. Demokratik toplumların talep ettiği demokratik ilkeler, toplumsal olarak sorumlu bir şekilde doğrudan kendi varoluşlarında gelişmektedir. Üniversite mensuplarının belirli kural ve haklara göre çalışmasına karar verilmiştir. Bu amaçla 4936 sayılı Üniversite Kanunu (Resmi Gazete, 1946) 13 Haziran 1946 tarihinde TBMM tarafından kabul edilmiş ve yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla üniversiteler için genel düzenlemeler getirilmiş, Ankara’da Hukuk Fakültesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Fen Fakültesi ve Edebiyat Fakültesi’ni kapsayan “Ankara Üniversitesi”nin kurulması karara bağlanmıştır.

Üniversite, Kanunun 1. maddesinin birinci fıkrasında; üniversiteler, fakülteler, enstitüler bilimsel araştırma kurumlarından oluşan özerk ve tüzel kişiliğe sahip yüksek bir bilim, araştırma ve öğretim kurumu olduğu vurgulanmıştır.

Kanunun 1. maddesinin 2. fıkrası hükümlerine göre, yüksekokulların özerkliği ve tüzel kişiliği, üniversitenin genel özerkliği ve tüzel kişiliği içinde verilmiştir. Bunun amacı, Türk üniversitelerinin farklı ülkelerdeki üniversitelerin ortak özelliği olan bilimsel ve idari özerklikten yararlanmasını sağlamak ve farklı uzmanlıklara ayrılmış kurumların tek elden yönetilmesini engelleyerek enstitü ve üniversitelerin gelişmesini engellemektir. Kanunun getirdiği önemli yeniliklerden biri de bölüm, enstitü, fakülte, araştırma merkezi ve benzeri kuruluşlara Senato tarafından belirlenen bir tüzel kişilik verilmesi olmuştur.

Kanunun 2. maddesinde, üniversite ve yüksekokulların, kendilerine bağlı yeni araştırma enstitüleri, bilimsel araştırma, öğretim ve yayın kurumları açma ve bu kurumların ihtiyaç duyduğu kişilere tüzel kişilik kazandırma hakları bulunmaktadır. 4936 sayılı Kanun, üniversiteleri özerk yüksek bilim, araştırma ve öğretim kurumları olarak tanımlarken, kanunda üniversitelere özerklik verirken, Milli Eğitim Bakanı'nın üniversiteler üzerinde geniş yetkileri bulunmaktadır. Kanunun 14. maddesinde Milli Eğitim Bakanının üniversitenin başı olduğu, bu sıfatla, hükümet adına üniversiteleri, enstitüleri ve bağlı kuruluşlarını denetleyeceği karara bağlanmıştır. Milli Eğitim Bakanın, üniversiteler arası kurullara başkanlık ederek denetim yapacağı, üniversitelere ve yüksekokullara gerekli soruları soracağı, onayına göre kararları onaylar ve bu kurullardan üniversite veya yüksekokul komisyonlarının kararlarını yeniden incelemelerini isteyebileceği hükmü yer almaktadır. Ayrıca Kanununun 23. ve 28. maddelerine göre Milli Eğitim Bakanı, doçent ve profesörlerin atanmasını önerme yetkisine sahiptir.

Bu hükümler Milli Eğitim Bakanına son derece geniş yetkiler vermiş durumdadır. Bu durum da üniversitelerin özerkliği ile bağdaşmamaktadır. 4936 sayılı Kanun'un üniversitelere tüzel kişilik ve özerklik verilmesine ilişkin hükümleri, yükseköğretimi doğrudan düzenlemekte, 1924 Anayasası'nın 80, 70 ve 68. maddeleri çerçevesinde tartışılabilmekte ve anlamlarının yüksek öğrenimle yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. 4936 sayılı Kanun üniversiteye bilimsel ve idari özerklik tanıdığından, idari özerkliği güvence altına alan hükümlerin bulunmaması nedeniyle, kanunla öngörülen anayasal eğitim, öğretim, düşünme, konuşma ve yayımlama haklarının yerine getirilmiş olduğu söylenebilirken ve yasa üzerinde öngörülebilir bir etkisi bulunmamaktadır. Anayasaya uygunluğun yargısal denetimi, düzenleme, eğitim, konuşma ve hakların ihlalinin oluşturabilmektedir. 4936 Sayılı Üniversite Kanununun yürürlüğe girmesiyle birlikte Mütevelli Heyeti'nin üniversite yönetiminde etkin olduğu dönem geçmiştir. Türkiye'de çok partili yaşamı ve demokrasiyi tesis etme girişimi olarak, kanun, yönetimde halkın değil yönetim kurulunun söz sahibi olduğu anlayışını getirmekte ve iktidarın yönetimde söz sahibi olduğu ilkesiyle hareket etmiş, üniversitenin yaşaması ve işletilmesi bireysel ellerde değil, yönetim kuruluna ait olmuştur (Ataunal, 1998, s. 61-67).

4936 sayılı Kanun, üniversiteleri yapısal bir bütünlük içinde bir araya getirmek için yeni bir organ oluşturmuş ve bu bütünlüğün idari düzeyine “Üniversiteler Arası Kurul” adını vermiştir. Kurul, işbirliğini sağlamada ve ortak problem çözme arayışında önemli bir yenilik olarak kabul edilmiştir (Baskan, 2021, s. 26).

1946 Üniversite Kanunu hükümleri, üniversitenin çeşitli konularına ilişkin hükümlerin kapsamlı ve ayrıntılı bir şekilde yazıldığı görülmektedir. Üniversitenin akademik ve idari kadrosu ile görev ve sorumlulukları objektif ve açık bir şekilde belirtilmiştir (Taşer, 2006, 358).

Kanunun 4 ila 8. maddelerinde Fakültelerin organları; Genel Kurul (m.5), Profesörler Kurulu (m.6), Yönetim Kurulu (m.7) ve Dekan (m.8), şeklinde gösterilmiştir. Üniversitenin organları ise Senato (m.10), Üniversite Yönetim Kurulu (m.11) ve Rektördür (m.12). Üniversite öğretim üyeleri, üniversite doçentleri, profesörler ve ordinaryüs profesörler; Kanunun 33. maddesine göre öğretim görevlileri, öğretim üyesi, öğretim görevlisi, uzman, çevirmen ve yardımcıdır. Kanunun 39. maddesi, öğretim görevlilerini üniversite öğretmenliği mesleği için doğal kaynaklar olarak tanımlamaktadır. 1946 reformlarında öne çıkan yeniliklerden biri de üniversite tarafında ek bir bütçenin uygulanması olmuştur (Coşkun, 2000, s. 53), ancak bu dönemde finansman kaynakları büyük ölçüde devlet tarafından üniversitelere sağlanmıştır (Ataunal, 1998, s. 46).

4936 sayılı Kanunun 6. maddesi disiplin konularını düzenlemekte olup, okul personelinin çeşitli disiplin işlerinin Senato tarafından görüşülerek karara bağlanması öngörülmüştür. Kanunun 46. maddesi, Fakülte Kurulu veya Yüksekokul Kurulunun önerisi üzerine öğretim üyelerine karşı disiplin cezalarını düzenlemiştir.

Ankara Üniversitesi'nden üç öğretim üyesinin Senato kararıyla görevden alınmasının ardından (Okçabol, 2007, s. 107), Ankara Üniversitesi Senatosu, bu kararların itirazları üzerine Meclis'ten konuyla ilgili görüş isteyerek “namus ve haysiyete karşı suç” işlediklerinden bahsedilemeyeceği yönündeki itirazlar sonucu Ankara

Üniversitesi Senatosu tarafından konuya ilişkin TBMM yorumu talep edilmiştir (Hatipoğlu, 2000, s. 209).

1590 sayılı “Üniversiteler Kanununun 46. maddesiyle bu maddenin (D) fıkrasının yoruma ihtiyaç gösteremeyecek derecede açık bulunduğuna dair “TBMM Kararı’nda” Üniversiteler Kanununun 46. maddesinde yazılı eğitim ve öğretim görevlerinden kendilerine düşenleri uygun yoldan yerine getirmemek veya meslek vekar ve haysiyetine uymayan hareketlerde bulunmak hallerinde, hareketlerinin Senatoca kestirilecek ağırlık derecesine göre sıra gözetilmeksizin meslekten çıkarma cezası dahi verilebileceğine ve adı geçen maddenin (D) fıkrasındaki “Üniversite öğretim mesleğinde kalmasına yer bırakmayacak kadar şeref ve haysiyet kırıcı bir suç işleyenler” ibaresinde bulunan “Suç” tabirinin, dar mânada adli suçlara münhasır olmayıp ceza kovuşturmasını gerektirmeyen meslek şeref ve haysiyetini kırıcı disiplin suçlarına da şâmil olduğuna ve keyfiyetin yoruma ihtiyaç göstermeyecek derecede açık bulunduğuna” karar verilmiştir (Resmi Gazete, 1948).

Parlamento, yukarıda bahsi geçen mevzuat yorumuyla “suç” kavramını çok geniş yorumlamış; ayrıca ceza kanununda suç olarak tanımlanmayan bir davranıştan dolayı bir kişinin üniversite öğretmenliği mesleğinden ihraç edilerek cezalandırılabileceğine karar vermiştir. Ancak 46(b) maddesi, daha hafif bir ceza olan “ihmalin ihbar edilmesi” cezasını öngörmekte ve kişinin mesleğini, haysiyetini ve haysiyetini ilgilendiren ancak suç teşkil etmeyen hususları düzenlemektedir. 1950 yılında çok partili sisteme geçişin ardından iktidara gelen Demokrat Parti döneminde üniversite özerkliğine müdahale eden gelişmeler de olmuştur.

21.7.1953 tarihli ve 6185 sayılı Kanun (Resmi Gazete, 1953) ile 4936 Sayılı Üniversite Yasası'nın 46. maddesi, meslekten çıkarma cezasının (d) bendinde değiştirilen üniversite öğretim görevlilerinin disiplin cezalarını düzenlemektedir. Yukarıdaki kanun uyarınca, 46(d) maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir;

Üniversite Öğretim Üyeliğinden Çıkarma: Aşağılayıcı bir suç işleyen, siyasi bir örgütte fiilen görevini ifa eden veya devletin izin vermediği siyasi yayın veya konuşmalar

yayımlayan kişiler 3(e) maddesinin hükümleri üniversite öğretim üyeliğinden çıkartılabilecektir. Bu kişilerin akademik unvanlarını alıp alamayacakları Üniversite Senatosunun kararına bağlıdır. Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair 21.6.1954 tarihli ve 6422 sayılı Kanun'un (Resmi Gazete, 1954) 1. maddesi ile getirilen hüküm uyarınca, seçilmiş belediye reisleri ve vilâyetlerin daimi komisyon âzaları hariç olmak üzere, yirmi beş hizmet yılını tamamlamış olanlar, kurumlarınca lüzum görüldüğünde yaş kaydı aranmaksızın re'sen emekli edilebileceklerdir.

6422 sayılı Kanun ile getirilen bu hükümde, işten çıkarılan çalışanların ilişkin kararların kesin olduğu ve bu kararlara karşı yargı mercilerine başvurulamayacağı açıkça belirtilmiştir.

1924 Anayasası'nda yürütme organının tüm eylem ve davranışlarını adalet önüne çıkaracak hiçbir hüküm bulunmamakla birlikte, çalışma özgürlüğünü ve yasal hakların aranmasını açıkça sınırlayan böyle bir hüküm anayasaya aykırı kabul edilmelidir. 6422 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesinden kısa bir süre sonra yürürlüğe giren 5.7.1954 tarihli ve 6435 sayılı “*Bağlı Buldukları Teşkilat Emrine Alınmak Suretiyle Vazifeden Uzaklaştırılacaklar Hakkında Kanun*”un (Resmi Gazete, 1947) 1. maddesinin 1. fıkrası Kamu, tali veya özel bütçeli idareler ile belediyeler ile bunlara bağlı idari kurum, kurum ve kuruluşların (hâkim, subay, astsubay ve astsubaylar hariç) maaş alanlar, bunların vekil, yönetici, kurum veya kuruluşlarının talimatıyla görevden alınabilmektedir.

Kanunun 2. maddesi, Senato ile istişare ettikten sonra, Milli Eğitim Bakanının, personel de dâhil olmak üzere üniversitenin tüm üyelerine uygulanacağını belirtilmiştir. 1950'li yıllarda Milli Eğitim Bakanlığı bir vekâletname mekanizmasıyla siyaseten sevmediği öğretim üyelerinin ders vermesini engellemiştir (Tunçay, 2007, s. 319).

Senatoyu kanuna göre dinleme zorunluluğu şekil dışına çıkamamaktadır, bu şekilde üniversitenin idari özerkliği bozulacaktır (Hatipoğlu, 2000, s. 213). Kanunun 3. maddesinde görevden uzaklaştırma kararı için idari veya adli mahkemeye başvuru yapılamayacağı da düzenlenmiştir. 1961 Anayasası'ndan sonra Anayasa Mahkemesi,

Kanun'un 3. maddesi hükümlerinin mevcut hukuk düzenine aykırı olduğuna karar vermiş; Anayasa, sadece yürütme organının değil, tüm Devlet faaliyetlerinin yargısal denetimini yapacağını öngörmüş, hatta yasama organının faaliyetleri bile yargı denetimine tabi tutulmuştur. Anayasa'nın 114. maddesinde, hukuk devleti ilkesine göre bir devletin asli unsurunun, tüm devlet faaliyetlerinde hukuk kurallarına uyulması olduğu, bu gözetmeyi sağlayacak merciin yargı olduğu ve yürütme organının hiçbir işlem veya eylemi, hiçbir durumda yargı denetiminden bağışık olamaz, Anayasa'nın lafzına ve ruhuna aykırı olduğu gerekçesiyle yürürlükten kaldırılmıştır.

2. BÖLÜM

1961 ANAYASASI VE ÜNİVERSİTELER

2.1. 1961 ANAYASASI ÇIKIŞ AMACI

Çağdaş hukuk sisteminde hukuk kuralları arasında hiyerarşik bir düzen vardır ve anayasa en yüksek hukuk normunu oluşturur. Anayasanın altında kanunlar, kanunların altında kanunlar, kanunların altında kanunlar ve kanunların altında diğer hukuk kuralları vardır (Atar, 2014, s. 182). Anayasa'nın hukuk sistemindeki bu ayrıcalıklı konumunu koruyacak mekanizmalar oluşturulmadıkça, Anayasa'nın üstünlüğü ve bağlayıcılığı kağıt üzerinde kalacaktır. Anayasal üstünlük ilkesi temelde iki anlama gelmektedir. Birincisi, anayasalar kanunlar gibi değiştirilememektedir. Anayasalar, bir toplumu yöneten temel değerleri ve toplumun tercih ettiği siyasi yapıları ortaya koymaktadır (Turhan, 2004, s. 68). Anayasal üstünlük ilkesi Anayasanın ikinci boyutu olup, aynı konuyu düzenleyen anayasa hükümleri ile kanun hükümleri arasında bir çelişki olması durumunda kanun, hükümleri değiştiremez veya geçersiz kılamaz. Çağdaş hukuk sistemleri, anayasanın üstünlüğünü ve bağlayıcı gücünü sağlamak için çeşitli denetim mekanizmalarını devreye sokmalıdır (Özkuş, 2015, s. 402). Bu açıdan bakılarak anayasanın ilkelerinin anayasal düzenin korunması açısından önemli bir unsur olduğunu söylemek mümkündür.

1924 Anayasası, 1925-1946 yılları arasında tek partinin hâkim olduğu siyasi bir atmosferde uygulanmıştır. Bu dönemde anayasa yargısının bulunması ya da bulunamaması önemli olarak görülmemiştir. Yargısal denetim imkânı bulunmuş olsaydı bile Tek parti rejiminin doğası gereği, bu dönemde denetim imkânlarının sınırlı olması kaçınılmaz bir durum olacaktır. Buna karşılık, 1946 tarihinden sonra çok-partili siyasi hayata geçişle birlikte, bu tür bir denetimin eksikliği belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. 1924 Anayasasında TBMM'nin yetkilerinde bir sınırlamanın bulunmaması sebebiyle, Mecliste hâkim durumdaki siyasî partinin Anayasaya aykırı kanunları kolaylıkla çıkarabilmesi ya da muhalefeti sınırlandırması imkânını bulmasını sağlamaktaydı. Bu durum da iktidar ve muhalefet partileri arasında kutuplaşmanın oluşmasına sebep olmuş ve bu süreç 27 Mayıs 1960 askerî müdahalesi ile son bulmuştur (Özbudun, 2012, s. 7-8).

1960'tan önce muhalefet partileri, özellikle ana muhalefet partisi CHP, demokratik olarak çoğunlukta olmakla birlikte iktidar partisinin sınırsız gücünü sınırlamak için kontrol ve denge mekanizmalarının yanı sıra bir anayasa mahkemesinin kurulmasını şiddetle savunmuştur. Bu gereklilik CHP'nin 1957 Seçim Manifestosu ve 14 Ocak 1959 "İlk Hedefler Beyannamesi"nde yer almıştır. Dolayısıyla CHP, Temsilciler Meclisi'nde büyük bir ağırlığa sahip olduğundan, askeri müdahale sonrasında kurulan Kurucu Meclis'in sivil kolunu teşkil etmekte, dolayısıyla partinin isteklerini anayasallaştırmak kolaylaşmıştır. 1924 Anayasası ile kurulan sistemde mutlak yetkiye sahip TBMM'nin, daha doğrusu onu yöneten siyasi çoğunluğun gücünün etkin bir şekilde sınırlanmaması, doğal olarak iktidarın sınırlandırılması düşüncesine yol açmıştır (Özbudun, 2012, s. 7).

1961 Anayasası, 1924 Anayasası'nda bulunan "güçler birliği" ilkesinin doğurmuş olduğu "meclis hükümeti" sistemi terk edilmiş, bunun yerine "yumuşak bir güçler ayrılığı" ilkesi ile şekillenmiş "parlamentar rejim" benimsenmiştir. "Egemenliğin kayıtsız şartsız Türk Milleti'ne ait olduğunu" vurgulandığı 1961 Anayasasında, millet egemenliğinin yalnızca TBMM tarafından değil, "Anayasanın koyduğu esaslara" uyacak biçimde "yetkili organlar eliyle kullanılacağı" belirlenmiştir (Oran, 2013, s. 269). Meclis çoğunluğuna dayanmakta olan siyasal iktidarların gücü, çoğulcu ve özgürlükçü bir toplum anlayışı ile sınırlandırılmış, millet adına egemenliği kullanan TBMM yanında, Milli Güvenlik Kurulu, Anayasa Mahkemesi, Üniversiteler, TRT, DPT gibi nispeten özerk olarak görülebilecek kurumlar oluşturulmuştur. Bu düşünceyi belirginleştirmek amacıyla da, "egemenliğin kullanılmasının hiçbir suretle belli bir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılmayacağı" ve "hiçbir kimse veya organın kaynağını Anayasa'dan almayan bir devlet yetkisi kullanamayacağı" vurgulanmıştır (md. 4). Bu şekilde, 1961 Anayasası bir yandan yürütmenin tüm çalışmalarında yasamaya bağlı bir organ haline getirirken; diğer taraftan getirmiş olduğu çoğulcu ve özgürlükçü yapıyla yasama ve yürütmenin yetkilerini büyük oranda daraltmış olmaktadır. 1961 Anayasasında egemenlik hakkının kullanılmasında "meclis üstünlüğü" ilkesi terkedilmiş; bu ilkenin yerine "anayasanın üstünlüğü" ilkesi getirilmiştir (Tüzel, 1969, s. 307).

Bu yeni duruda, 1961 Anayasası'nın 63'ten 94. maddeye kadar olan hükümleri Yasama ile ilgili olarak hazırlanmıştır. Anayasa'nın 95-131. Arasında olan maddeler

Yürütme ile ilgili kararlara ayrılmıştır. Anayasanın 132'den 153'e kadar olan maddeleri Güçler Ayrılığı ilkesinin bir diğer erki olan Yargı ile ilgilidir. 1961 Anayasası'nın 145. Maddesi ile Türkiye'de ilk defa Anayasa Mahkemesi kurulmuştur. 1961 Anayasası'nda yargıyla ilgili olarak yapılan düzenlemelerden birisi Askeri Yüksek İdare Mahkemesi'nin kurulmasıdır.

Türkiye'nin dördüncü anayasası olan 1961 anayasası, 27 Mayıs askeri darbesinden ve darbeye oluşan koşullardan kaynaklanmıştır. Demokrat Parti (DP) yönetimdeki yapılan askeri darbe, mevcut hükümetin ordu tarafından yönetimden alıkonmasına sebep olmuştur. 1876, 1921 ve 1924 anayasalarından sonra yeni anayasaların yapılma nedenlerine ışık tutabilmek için bu durumun iyi bilinmesi gerekmektedir. Başka bir ifadeyle, yeni bir anayasaya neden ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymak için, sürece yol açan toplumsal ve tarihsel çerçeveyi anlamak gerekmektedir (Tanör, 1994, s. 9). Çünkü 1961 Anayasası 1960 askeri darbesinin ve koşullarının bir ürünüydü ve askeri bir hükümet bağlamında formüle edilmiştir (Tanör, 2016, s. 364).

2.2. 1961 ANAYASASINI DOĞURAN SİYASAL OLAYLAR

27 Mayıs 1960 askeri darbesi DP hükümetine karşı yapılmıştır. 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti 1954'te yeniden seçilmiştir. 27 Mayıs 1960 günü Türk Silahlı Kuvvetleri, 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimlerde iktidara gelen Demokrat Parti Hükümetini devirerek yönetime el koymuştur (Emiroğlu, 2011, s. 17).

DP, Türk siyasi tarihine derin bir iz bırakmış ve ilk günlerinde ülkenin kalkınmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Bu durum 1954 seçimlerinden sonra da devam etmiştir. Ancak 1957 seçimlerinden önce Demokrat Parti ve muhalefet partileri arasındaki bölünmeler, bazı partilerin hükümetle birleşmesi ve taraflar arasında ciddi sorunların oluşmasına sebep olmuştur (Uyar 2001, s. 20-21).

Vatan Cephesi'nin¹ kurulmasından sonra ulusal hükümet ile muhalefet arasındaki ilişkiler gerilmiştir. 1957 seçimlerini kazanan parti Demokratlar olmasına rağmen,

¹ 1957 seçimleri öncesi muhalefet partileri güçlerini birleştirmeyi amaçlamışlardır. Bu doğrultuda CHP ile DP'nin içinden doğan Hürriyet Partisi arasında yoğun işbirliği faaliyetleri yürütülmüştür. Seçimde DP'nin

temsiliyet açısından Vatan Cephesi Demokratlardan daha güçlü hale gelmiştir (Bulut, 2009, s. 131).

Bu durum, hükümetin muhalefete yönelik politikasını hızlandırmasına neden olmuştur. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü başta olmak üzere tüm muhalefet partileri Demokrat Parti'yi birçok alanda eleştirmiştir. Bu eleştiriler hükümetin dış politikasına ve ekonomik faaliyetlerine dayanmaktadır. Ayrıca basın üzerindeki baskı, üniversite özerkliğine müdahale ve adalete müdahale iddiaları muhalefetin sert eleştirdiği diğer konular olmuştur.

1959 yılı Nisan ayı sonlarında, hükümet ve muhalefet arasındaki aşırı gerilim ortamında İsmet İnönü, ordunun izlediği rotayı da içeren Ege turuna çıkmıştır. DP'nin “Ege Taarruzu” olarak nitelendirdiği ve uygunsuz bulunduğu bu gezide İsmet İnönü, Uşak'tan başlayarak Manisa ve İzmir'de bazı etkinlikler düzenlemeyi planlamıştır. Ancak turun ve planlanan gezinin başlangıcında DP ve CHP'liler karşı karşıya gelmiş ve Uşak'ta İsmet İnönü saldırıya uğramıştır. Bu nedenle İzmir, Manisa ve özellikle Uşak'ta istenmeyen olaylar yaşanmıştır. İsmet İnönü olaylar nedeniyle planlarını yarıda kesmiştir. 4 Mayıs 1959'da ise İstanbul Topkapı'da saldırıya uğramıştır (Çakmak, 2014, s. 1239).

Bu olaydan sonra İsmet İnönü'nün 25 Mart 1960'ta CHP İl Kongresi için gittiği Kayseri'nin Yeşilhisar ilçesinde bir olay yaşanmıştır. İsmet İnönü, Yeşilhisar'a girmesine engel olmak istemeyince gruplar arasında kavga çıktı ve olaylar iyice kızışmıştır (Aydemir 2011, s. 388).

Bu olaylar 27 Mayıs 1960 askeri darbesine yol açan süreçteki gelişmelerden bazılarıdır. 27 Mayıs askeri darbesini hızlandıran olaylardan biri de Demokrat Parti tarafından 7 Nisan 1960'ta bir soruşturma komisyonunun kurulması olmuştur. Demokrat Parti temsilcilerden oluşan komite, muhalefet ve basının faaliyetlerini araştırmayı amaçlamıştır. 8 Nisan 1960'ta, darbe öncesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde

almış olduğu oyların düşmesini fırsat bilen muhalefet partileri, 1958 yılında Milli Muhalefet Cephesi kurulmuş, Demokrat Parti ise muhalefetin birleşmesine Vatan Cephesini kurmak suretiyle cevap vermiştir. Menderes, Vatan Cephesi'nin kuruluş sebebini muhalefetin “bozguncu, kin ve husumet politikasına karşı vatandaşların bir çatıda birleşmesi gerekliliği” olarak açıklamıştır (Aydoğmuş, 2021: 1172-1183).

soruşturma komisyonu kurulması kararından bir gün sonra, İstanbul ve Ankara'da, hükümeti protesto etmek için üniversite öğrencilerinin öncülüğünde gösteriler düzenlenmiştir. Hükümet bu gösterilere karşı sert bir tavır almış ve sıkıyönetim ilan edilmiştir. DP üyelerine göre, olayları kara eller organize etmiş ve öğrenciler sokaklara dökülmüştür. 29 Nisan - 2 Mayıs 1960 tarihleri arasında, olayların başlamasından sonra Adnan Menderes her gün radyoda halka seslenmiştir. Menderes daha sonra Batı Anadolu'yu ziyaret ederek burada düzenlediği mitinglerde İstanbul ve Ankara'daki olaylar hakkında konuşmuştur. Menderes konuşmasında, bu protestoların üst akıllar tarafından organize edildiğini ve insanların tamamen asılsız haberlerle kandırıldığını iddia etmiştir (Topçu 2019, s. 2457).

Bu olaylar 27 Mayıs 1960 darbesine kadar devam etmiş ve bunun sonucunda Türkiye Cumhuriyeti ülke tarihindeki ilk askeri darbeyi yaşamıştır. 27 Mayıs 1960 Cumhuriyet tarihindeki ilk askeri darbe günü vatandaşlar, radyoda duyduğu bir marşla ordunun iktidarı ele geçirdiğini öğrenmiştir. Darbe, en üst rütbelisi albay olan bir grup subay tarafından planlanmış ve uygulanmıştır. 27 Mayıs 1960 Cumhuriyet tarihindeki ilk askeri darbenin komutanı, Milli Birlik Komitesi (MBK) tarafından belirlenen Orgeneral Cemal Gürsel'dir. Hazırlıklar tamamlandıktan sonra darbe gerçekleşmiş ve tüm üst düzey Demokrat Parti liderleri gözaltına alınmıştır (Çavdar, 2013, s. 85).

1955'te kurulan MBK, 27 Mayıs 1960'ta bir askeri darbeye kadar Demokrat Parti üyelerini yakından takip etmiştir. 27 Mayıs 1960 askeri darbesinden tutuklanan Demokrat Parti'nin tüm üyeleri Yassıada'ya gönderilerek Yüksek Adalet Divanında yargılanmıştır. Söz konusu mahkemelerde toplam 592 kişi yargılanmıştır. Yeni anayasanın oluşturulmasıyla 1924 Teşkilat-ı Esasiye ilga edilmiş ve yerine 1961 Anayasası yürürlüğe konulmuştur (Tunç, 2020, s. 68).

2.3. 1961 ANAYASASI RUHU HAZIRLANIŞ SÜRECİ

1961 Anayasası öncelikle daha önce hazırlanmış ve uygulanmış olan Anayasalara bir tepki niteliğindedir. Bu da bazı olumsuzlukları içerisinde barındırması sonucunu doğurmuştur. Asker güdümünde, geniş halk kitlelerinin katılımı sağlanmaksızın hazırlanan 1961 anayasası, birçok olumlu uygulamanın hayata geçirilmiş olması

açısından yenilikçi bir yapıdadır. Buna karşılık toplumun bir kısmının taleplerine uygun olması, farklı bir anlatımla kamu onayının tam olmaması açısından da eleştirilmektedir. Kurucu Meclis tarafından hazırlanıp halk onayına sunulmuş olması, bireye temel hak ve özgürlüklerin tanınması hukuk devleti normları açısından olumlu görülebilirken, iyelik hakkının kamu yararına devletleştirilebilmesi gibi bir yönü de bulunmaktadır (Küçükcan, 1997, s. 68-69).

1921 ve 1924 Anayasaları, toplumsal ve kamusal alanlarda sorunların çözümünde yetersiz kalmalarına karşın, kuramsal açıdan Türk Anayasa geleneği açısından yasamanın üstünlüğü kavramının yerleşmesini sağlamışlardır. 1961 Anayasası ile bu ilke güç yitimine uğramış, güçlü yürütme ve güçlü devlet uygulaması yerini ordunun etkisinin ve MBK'nın yasalaştığı bir yasama organına bırakmıştır (Parla, 1995, s. 24).

Kurucu Meclis'in 1961 Anayasasını hazırlamada takip ettiği yol haritası şu şekilde özetlenebilir: Temsilciler Meclisi tarafından seçilen 20 üyeden oluşan Anayasa Komisyonu, tüzük taslağının hazırlanma sürecinde araştırma metni olarak İstanbul Bilim Kurulu taslağını, yardımcı metin olarak da Ankara Siyasal Bilgiler Enstitüsü metnini kullanmıştır. Ayrıca 1945 yılından bu yana siyasi partilerin ürettiği metinler ve İstanbul Bilim Kurulu'nun Anayasa Araştırması'na verilen yanıtlardan yararlanılmıştır. Bu nedenle 15 yıllık kurum içi tecrübe de değerlendirilmiş olacaktır. Hazırlıklarda kullanılan harici metinler, Fransız, İtalyan ve Federal Alman Anayasaları, Fransız İnsan ve Medeni Haklar Bildirgesi (1789) ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1950) idi (Tanör, 2003, s. 373).

Anayasa Komisyonu yeni anayasa konusunda mevcut siyasi partilerle istişarelerde bulunmuştur. CHP, Ondördüncü Kurultayın ardından yanıtları Merkez Yönetim Kurulu, Meclis Grubu, Anayasa Meslek Grubu ve Araştırma ve Yayın Bürosu'nun çalışmalarıyla derlemiştir. CHP'nin yeni anayasaya cevabı üç ana temele dayandırılmıştır. Bu nedenle, yeni anayasanın çok partili yaşamın gereklerine uygun olarak formüle edilmesini, laiklik ve Atatürk İnkılabı ilkelerinin anayasaya dahil edilmesini ve güvence altına alınmasını, milli mücadele davasına yön verecek yasa ve yönetmeliklerin yer alması ümit edilmiştir (Tuğluoğlu, 2019, s. 138).

28 Mayıs 1960'ta MBK'nın 38 üyesinden oluşan 13. Tebliğ yayımlandı ve yeni anayasa yapma görevi Rektör Sıddık Sami Onar'ın başkanlığında profesörlerden oluşan bir heyete verilmiştir. Daha sonra, geçici bir anayasal düzen kurmak için 12 Haziran 1960 tarih ve 1 Sayılı Kanun yürürlüğe girmiştir. 27 Mayıs geçici rejimi sırasında, kanun 1924 Anayasası hükümleriyle birlikte uygulanmış ancak yürürlükten kaldırılmamıştır. MBK tarafından anayasayı oluşturmak üzere kurulan komisyon önce bir rapor hazırlamış, ancak alınan yanıtlara göre 1 Sayılı Kanun'a ek olarak 157 ve 158 sayılı kanunlar yürürlüğe girerek kamuoyunu temsil edecek bir anayasa meclisi kurulmuştur (Gözler, 2000, s. 81).

Bu süreçte Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi bir anayasa taslağı hazırlayarak kamuoyuna sundu. 13 Aralık 1960 tarihli ve 157 sayılı Kanunla kurulan Kurucu Meclisin, Milli Birlik Komitesi ve bu Kanuna göre oluşturulan Temsilciler Meclisinden oluşması öngörülmüştür. Kurucu Meclis 6 Ocak 1961'de göreve başlamıştır. Yasama yetkisi bu Kanunla Kurucu Meclise devredilmektedir. Anayasa Komisyonu, 9 Ocak 1961'de Temsilciler Meclisi tarafından seçilerek göreve başlamıştır. Anayasa Konseyi Bilim Kurulu tarafından hazırlanan taslak çalışma kağıdı da SBF tarafından hazırlanan taslağa yan metin olarak kabul edilmiştir (Gözler, 2000, s. 81).

Yeni bir anayasanın geliştirilmesi için iki taslak sunuldu. Bunlardan ilki İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi tarafından, diğeri ise Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi tarafından hazırlanmıştır. Bu nedenle bu taslaklara İstanbul taslağı ve Ankara taslağı adı verilmiştir. 191 maddeden oluşan İstanbul taslağı, genel oy ve siyasi partilerin burada pek yeri yok. Burada devlet gücü farklı kurumlar arasında paylaşılır ve çok sayıda kendi kendini yöneten organ veya kurum öngörülmüştür. Bu kanunla yürütme organı ciddi biçimde zayıflatılmıştır. İstanbul Komisyonu çalışmalarını tamamlamadan, Ankara Üniversitesi'ne bağlı İdari Bilimler Enstitüsü Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyeleri tarafından "Anayasa Taslağı ve Seçim Sistemine İlişkin Görüşler" başlıklı bir taslak gündeme alınmıştır. Ankara taslağı, İstanbul görevinden farklı olarak, genel oy ilkesini ve siyasi partilere daha fazla vurgu yapılmasını içermektedir. Yürütme organının gücü özellikle endişe vericidir. Yukarıdaki taslaklar incelenmiş ve Ankara Üniversitesi tarafından hazırlanan taslak daha uygun görülerek kabul edilmiştir (Gözler, 2000, s. 82).

157 sayılı Kanun'un 35 ve 36. maddeleri anayasanın referanduma sunulmasını hükmetmektedir. Yeni seçim yasasına göre, genel seçimden oluşacak yeni Temsilciler Meclisi'nin kabul edeceği metin, bu kez ibraz edilmeksizin kesinleşmiştir. Kurucu Meclis Türkiye tarihinde de ilk kez referandumu gündeme getirmiştir. Kanun, seçmen kütüğüne göre oy kullanma hakkı bulunan vatandaşların oy kullanabilmesini ve siyasi partilerin de propaganda yapabilmesini şart koşmaktadır. Daha sonra Yüksek Seçim Kurulu tarafından yapılan yorumsal bir açıklamada konunun detayları açıklanmıştır. Halkoylaması 9 Temmuz 1961 günü yapılmıştır. Katılma oranı %80'in üzerindedir. Geçerli oyların %61.5'i "evet", %38.5 "hayır" yönünde çıkmıştır. Yeni Anayasa 20 Temmuz 1961 tarih ve 10859 sayılı Resmî Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. 15 Ekim 1961'de genel seçimler yapılmış ve 12. dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi 25 Ekim 1961 günü toplanmıştır. Böylece normal rejime geçilmiştir (Tanör, 2003, s. 376).

2.4. 1961 ANAYASASI MADDELERİ

1961 Anayasası'nın I. Bölümü, Devletin Şekli, Cumhuriyetin Niteliği, Devletin Bütünlüğü, Devletin Resmi Dili ve Başkenti, Yasama, Yürütme ve Yargı Yetkileri, Anayasanın Üstünlüğü ve Bağlayıcılığı, Devlet İktidarının Değişmezliği, Temel hak ve ödevler konusu bu Anayasanın II. Kısımında ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Burada temel hakların mahiyeti ve korunması, temel hakların mahiyeti, eşitlik, kişi dokunulmazlığı, özel hayatın korunması, konut dokunulmazlığı, seyahat ve ikamet hürriyeti, düşünce ve hak hürriyeti, vicdan ve din hürriyeti, bilim ve sanat, basın özgürlüğü, yer almaktadır. Gazete ve dergi yayımlamak, kitap ve broşür yayımlamak, düzeltme ve cevap vermek hakkı, toplanma ve gösteri yapma hakkı ve özgürlüğü, toplanma ve gösteri yapma hakkı, dernek kurma, hakların korunması hakkına sahiptir (Resmi Gazete, 1961).

1961 Anayasası'nın en kapsamlı bölümleri, Cumhuriyetin temel kuruluşuna ilişkin olanlardır. Yasama kısmında ise Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Senato, İkinci Meclis çerçevesinde formüle edilmiş ortak tüzük ve kanunlar yer almaktadır. Yürütme bölümünde Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu ve yürütme organının yetkileri maddeler halinde sıralanmıştır. Üçüncü kısım olan yargı, genel hükümler, Yargıtay (İstinaf Mahkemesi, Danıştay, Askeri Yargıtay, Uyuşmazlık Mahkemesi), Hâkimler Yüksek Kurulu ve Anayasa'dan oluşmaktadır. Yukarıda da bahsedildiği gibi 1961 Anayasası'nın

IV. Kısımında çeşitli hükümler bulunmaktadır. Çeşitli makaleler, İnkılâp Hukuku ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın korunmasına ilişkin bilgiler içermektedir. V. Kısım Geçici Hükümler: Millet Meclisinin seçilmesi ve toplanması, Cumhuriyet Senatosunun kurulması, Millet Meclisinin toplanması, Cumhurbaşkanı'nın seçilmesi, Bakanlar Kurulunun kurulması ve Anayasa ile kabul edilen yeni kurumlar. Son olarak, son madde olan altıncı bölümde, anayasa değişikliği, başlık ve alt başlıklar ile anayasanın yürürlüğe girmesine yer verilmiştir (Resmi Gazete, 1961).

1961 Anayasası'nın Birinci kısımda Genel Esaslar ile ilgili maddeler vardır. Devletin şekli ve yönetimi biçiminin ele alındığı bu kısımda toplamda 9 madde bulunmaktadır (Madde: 1-9).

İkinci kısım olan Temel Hak ve Ödevlerin birinci bölümü olan Genel Hükümlerde 4 madde (Madde: 10-13); ikinci bölüm olan Kişinin Hak ve Ödevlerinde 20 madde (Madde: 14-34); üçüncü bölüm olan Sosyal, İktisadi Haklar ve Ödevlerde 18 madde (Madde: 35-53) ve son bölüm olan Siyasi Haklar ve Ödevlerde 8 madde yer almaktadır (Madde: 54-62). Anayasanın üçüncü kısmı Cumhuriyet'in Temel Organları ile ilgilidir. Yasama bölümü 31 madde (Madde: 63- 94), Yürütme bölümü 36 madde (Madde: 95-131) ve Yargı bölümü de 20 maddeden müteşekkildir (Madde: 132-152) (Resmi Gazete, 1961).

Anayasanın dördüncü kısmı Mali ve Ekonomik Haklar adını taşır ve sadece 2 maddedir (Madde: 153-154). Beşinci kısım geçici hükümlerdir ve 11 maddeden oluşur. Altıncı kısım son hükümlerle ilgilidir ve 3 maddeden müteşekkildir (Madde: 155-157). Buradan 1961 Anayasası'nın 157 asıl ve 11 de geçici maddelerden oluştuğu, beşinci kısmın en az maddeye sahip olduğu, üçüncü kısmın ise her bakımından daha geniş olduğu anlaşılmaktadır. Esasında beş kısma ayrılan anayasanın en kapsamlı ve en çok maddeye sahip olan yeri ikinci kısımdır. Anayasanın genel esaslar bağlamında ilk maddesinde ülkenin yönetim biçiminin Cumhuriyet olduğu belirtilmektedir. İkinci maddede ise, "Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, millî, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devletidir" maddesi yer almaktadır" (Resmi Gazete, 1961).

Anayasanın 3. maddesinde, “Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Resmî dil Türkçedir. Başkent Ankara'dır”. Maddeleri yer almaktayken; dördüncü maddesinde “Egemenlik kayıtsız şartsız Türk Milletininindir” hükmü bulunmaktadır (Resmi Gazete, 1961).

Genel Esaslar bölümünde Yasama, Yürütme ve Yargı ile ilgili görevler düzenlenmiştir. Buna göre sekizinci maddede, “Yasama yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisininindir. Bu yetki devredilemez”, altıncı maddede “Yürütme görevi, kanunlar çerçevesinde, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafında» yerine getirilir” ve yedinci madde de, “Yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır “(Resmi Gazete, 1961).

Böylece 1961 Anayasası'nda Yasama yetkileri parlamentoya ve yürütme yetkileri de Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu'na verilmiştir. Yani burada güçler ayrılığı ilkesi kesin olarak uygulanmıştır. Türkiye'de gerçek anlamda güçler ayrılığı ilkesine 1961 Anayasası ile geçilmiştir. 1961 Anayasası'nın sekizinci maddesinde anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı konusu ele alınmış iken; dokuzuncu maddesinde devlet şeklinin değişmezliğine vurgu yapılmıştır. Bu kapsamda, sekizinci maddede “Kanunlar anayasaya aykırı olamaz. Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve kişileri bağliya» temel hukuk kurallarıdır”, dokuzuncu madde de ise, “ Devlet şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki anayasa hükmü değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez”. Daha önceki anayasalarda da olduğu gibi 1961 Anayasası'nda da anayasaların üstünlüğüne vurgu yapılmıştır (Resmi Gazete, 1961).

1961 Anayasası'na göre iki meclisli sistem belirlenmiştir. Bunlardan ilki halkın oyları ile belirlenen millet meclisi diğeri ise bir kısım üyeleri halk tarafından, bir kısmı cumhurbaşkanı tarafından kontenjanı senatörü seçilen ve ayrıca MBK üyelerinden oluşan tabi senatörlerle birlikte oluşturulmuş senatördür. Millet meclisi ve cumhuriyet senatosu beraber toplandıklarında TBMM genel kurulunu oluşturur.

İki meclisli sistemin yürürlüğe konmasının nedeni yürütme organı üzerinden denetim ve kontrol mekanizmasını sıkılaştırmaktır. TBMM, Millet Meclisi ve

Cumhuriyet Senatosu olmak üzere iki ayrı meclis halinde teşkilatlandırılarak Türkiye Büyük Millet Meclisi adını almıştır. Bunun nedeni, hükümetin 1960 yılına kadar ezici çoğunluğa sahip olduğu tek kamaralı parlamentoda güçler dengesi hareketini sağlamaktır (Gözübüyük, 2003, s. 139).

1961 Anayasası'nın bir diğer katkısı: Anayasa teorisinde Parlamento, tek parti hükümetinin güçlü yönetim düzenini getirdiği hükümlerle değiştirmiştir. Devlet iktidarını ve egemenliğini çeşitli organ ve kurumlara devrederek, birbirini denetleyip dengelemiştir. O güne kadar Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde birleştirilen yasama ve yürütme erkleri, yumuşak bir kuvvetler ayrılığı olarak ikiye ayrılmış ve farklı kurumlara devredilmiştir. Ayrıca, Parlamento artık egemenliği uygulayan tek organ olarak planlanmamış, böylece yasama ile yürütme arasında bir denge kurulması amaçlanmıştır. Yasama yetkisi ilk kez yeni kurulan Anayasa Mahkemesi aracılığıyla yargı denetimine açılmıştır (Özbudun, 2004, s. 370).

Başbakanın başkanlığındaki bakanlardan oluşan Bakanlar Kurulu, uyguladığı ortak politikalarından dolayı Millet Meclisine karşı toplu olarak sorumlu iken, her bakan kendi bünyesindeki konuların yürütülmesinden ayrı ayrı, başka bir deyişle Millet Meclisine karşı sorumlu olacaktır. Bu nedenle Anayasa, yürütme işlevlerinin Cumhurbaşkanı ve görev süresi Millet Meclisinin güvenine bağlı olan Bakanlar Kurulu tarafından yerine getirileceğini ve Bakanlar Kurulu'nun güvenoyu vermediğini geçersiz kılabilmektedir. Bu nedenle, cumhurbaşkanının yürütme organına daha az güç ve sembolik güçle taraf olduğu sonucuna varılabilmektedir. Başkanın bu sembolik statüsü, aynı zamanda “devlet başkanı” olması ve bu sıfatla bazı resmi yetkilere sahip olması gerçeğine de yansımaktadır (Erdoğan, 2005, s. 164-165).

Böylelikle iki meclisli sistem ve anayasasının kurulması ile 1924 anayasasının eksik bıraktığı düşünülen yürütme organına kademeli denetleme ve kontrol mekanizması oldukça sıkı bir şekilde düzenlemiştir.

2.5. 1961 ANAYASASINDA ÜNİVERSİTELER

1961 Anayasası'nın getirdiği bir diğer önemli yenilik, idari alanlarda da olsa özerk üniversiteler ile radyo ve televizyon yönetimlerinin kurulması olmuştur (Ayiter, TY, s. 23). Ayrıca yerel yönetimlerin karar organlarının halk tarafından seçilmesi ve siyasi partilerin düzenlenmesi bu anayasanın getirdiği bir diğer yenilik olan demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir (Tunç, 2020, s. 678).

1961 Anayasası, 27 Mayıs 1960 devriminden bir yıl sonra yürürlüğe girmiş ve 120. maddede ilk kez "üniversite" kavramına yer verilerek üniversitenin özerkliği sağlanmıştır (Bingöl, 2012, s. 103). 1961 Anayasası'nın 120. maddesi şu şekildedir:

“Üniversiteler, ancak Devlet eliyle ve kanunla kurulur. Üniversiteler bilimsel ve idari özerkliğe sahip kamu tüzel kişisidir. Üniversiteler, kendileri tarafından seçilen yetkili öğretim üyelerinden kurulan organları eliyle yönetilir ve denetlenir; özel kanuna göre kurulmuş Devlet üniversiteleri hakkındaki hükümler saklıdır. Üniversite organları, öğretim üyeleri ve yardımcıları üniversite dışındaki makamlarca her ne suretle olursa olsun, görevlerinden uzaklaştırılmazlar. Üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları serbestçe araştırma ve yayında bulunabilirler. Üniversitelerin kuruluş ve işlevleri, organları ve bunların seçimleri, görev ve yetkileri, öğretim ve araştırma görevlerinin üniversite organlarıncaya denetlenmesi bu esaslara göre kanunla düzenlenir. Siyasi partilere üye olma yasağı, üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları hakkında uygulanmaz. Ancak, bunlar partilerin genel merkezleri dışında yönetim görevi alamazlar.”

Yukarıdaki maddeden ve gerekçesinden de anlaşılacağı üzere üniversite, doğrudan toplumsal meselelerle ilgilenen ve o dönemin toplumu için var olan bir kurum olarak tanımlanmaktadır. Sözü edilen anayasal hükümler uyarınca, üniversite öğretim üyelerinin siyasi partilere üye olmalarına ve farklı bir üniversite kanunu olan 115 Sayılı Kanun'da üniversite için çok demokratik bir yapı oluşturmaya çalışmasına izin verilmektedir (Bingöl, 2012, s. 104-105).

Yapılan değişikliklerle birlikte temel hak ve özgürlüklere getirilen kısıtlamalar genel olarak sınırlandırılmış ve yasal kısıtlamaların gerekçeleri artmıştır. Üniversite öğretim üyelerinin siyasi partilere üye olmalarını imkânsız hale getirmiştir (Erdoğan, 2005, s. 167).

1961 Anayasasının üniversite özerkliği konusuna olan katkılarının bulunduğunu düşünenler yanında olumsuz katkıların varlığını düşünenler de bulunmaktadır. Bu konuda Doğramacı'ya (2007) göre 1961 Anayasası ilk olarak yükseköğretim alanını anayasal bir norm olarak sıralamıştır. Anayasa'nın 120. maddesinde üniversitelerin ancak devlet ve kanunla kurulabileceği belirtilmektedir. İlgili bir maddede yer alan "üniversiteler kendi seçtikleri kurumlar tarafından yönetilir" hükmü, üniversite yönetimlerinin fakülte seçiminde özerklik algısını anayasal bir zemine oturtarak pekiştirmektedir. Bu algı, öğretim üyeleri için "yapay" bir bağışıklık alanı yaratarak anayasal bir norm haline gelmiştir. Kabul edilen bu çerçevenin yüksek öğretimde 1933 öncesi reformlara dönüşü temsil ettiği tartışılabilir. Bu özerklik duygusu, üniversitelerin etkin dış denetimler yapmasını ve onları fakülte tarafından seçilen yöneticilerin denetimine sokmasını engellemektedir (Doğramacı, 2007, s. 16). Bu durum, öncelikle çağdaş yönetim kavramlarının temel ilkeleri olan üniversitenin şeffaflık ve hesap verebilirliğinin zayıflamasına yol açmaktadır. Ayrıca, özerklik duygusunun doğurduğu bu kurumsal gurur, üniversite profesörleri için kendi kendini atayan bir otorite, bir kültür ve bir değerler alanı yaratır. Bu kültür ve değerler alanı, toplumun ihtiyaçlarını her yönden içine alan bir yapı oluşturmuştur (Günay ve Kılıç, 2011, s. 37). Feyzioğlu'na (1981, 129) göre ise 1961 anayasası üniversitelerin özerkliği konusunda olumlu bir adımdır ve tam bir özerklik adına düzenlemeler getirilmiştir. Buna karşılık atılan bu olumlu adıma karşın, daha sonraki yıllarda yapılan düzenlemelerle üniversitelerin özerkliği konusunda sınırlamalar oluşmuştur.

1961 Anayasası, üniversiteyi bilimsel ve idari özerkliğe sahip bir kamu tüzel kişiliği olarak tanımladıktan sonra 120. maddesinde serbest araştırma ve yayın hakkı, öğretim ve araştırma görevlilerinin üniversite kurumları tarafından denetlenmesi ve üniversite akademik ve araştırma görevlilerinin denetlenmesini sağlamaktadır. Denetim ilkesi, seçilmiş yetkili öğretim üyeleri tarafından kurumsal yönetim ve gözetim kurmak ve

kampüs dışı yetkililer tarafından askıya alınmama ilkesini getirerek akademik özgürlüğü korumaktır. 1961 Anayasasında, üniversite idari özerkliğinin anlamının, merkezi yönetim organlarından bağımsız ve bir ölçüde dış denetimden bağımsız yasal özerklik olduğu söylenebilir (Arıkan, 2011, s. 60).

Dış denetimden tamamen bağımsızlıktan söz edilememesinin nedeni, üniversitelerle ilgili kuruluş, bütçe ve kadro kanunları nedeniyle yasama organınca yapılan denetimin, üniversitenin gelir, gider ve mallarının Sayıştay tarafından denetlenmesinin ve üniversite organlarının eylem ve işlemleri nedeniyle hakkı ihlal edilenlerin ya da mevzuatın hukuka aykırılığı nedeniyle menfaati ihlal edilenlerin yetki, şekil, sebep, konu ve maksat bakımından hukuka aykırılık iddiası ile idari yargıda açacakları davalarda yapılacak yargısal denetimin, buraya dahil olmamasıdır (Karayalçın, 1964, s. 647-648).

Üniversite personeli ve yardımcıları araştırma yapmakta ve bunları yayınlamakta serbesttir. Bu hüküm aynı zamanda Anayasa'nın 21. maddesinde düzenlenen bilimsel özgürlüğün bir uzantısıdır. 1961 Anayasası'na göre öğretim üyeleri ve yardımcıları, bilimsel olmasa bile siyasi ve diğer konularda özgürce araştırma ve yayın yapabileceklerdir. Ancak mesleki haysiyet, bilimsel olmayan konularda araştırma yapma ve yayınlama özgürlüğünün bir sınırını oluşturmaktadır. Bu tür düzenlemeler, öğretim üyeleri ve yardımcılarının araştırma ve yayıncılık faaliyetlerinde memurluk yapmalarını veya bilimsel olmayan siyasi araştırma ve yayın yapmalarını engellemek için yapılmıştır (Karayalçın, 1964, s. 632).

1961 Anayasası, üniversite organlarının, öğretim üyelerinin ve yardımcılarının hiçbir şekilde kampüs dışı organlar tarafından görevden alınamayacağını öngörmekte ve bu da bilimsel özerkliğin garantisini oluşturmaktadır. İşten çıkarma hakkının idari niteliğinden dolayı, bu hüküm idari özerklik ve üniversite personelinin araştırma ve öğretim faaliyetlerini işten çıkarma tehdidi olmaksızın özgürce yürütebilmeleri bakımından bilimsel özerkliği ile yakından ilgilidir. 1961 Anayasası ile güvence altına alınan "bilimsel özerklik" kapsamında, üniversite personeli ve yardımcıları, özgürce araştırma ve yayın yapabilecek, ders ve yayınlarda kendi gündemlerini oluşturabilecek ve

takip edebilecek ve bunu yaparken de felsefi düşüncenin yansımalarını kullanabilecektir. Buna göre belirli bir dünya görüşü anlayışına, çalıştıkları bilim dalının kendine özgü yaklaşımını istedikleri gibi belirleyebilecek, tercihlerinden dolayı herhangi bir soruşturma ve kovuşturmaya maruz kalmayacaklardır. Mali özerkliğin, üniversitenin bütçeyi dilediği gibi yönetebilme ve kendisine tahsis edilen kaynaklar çerçevesinde başka kaynaklar yaratabilme kabiliyetine sahip olması anlamına geldiğine yukarıda değinilmişti. 1961 Anayasası üniversitelere mali özerklik vermemiştir (Arıkan, 2011, s. 68).

Mali özerkliğin, üniversitenin bütçeyi dilediği gibi yönetme ve kendisine tahsis edilen kaynaklar çerçevesinde başka kaynaklar yaratma kabiliyetine sahip olması anlamına gelmektedir. 1961 Anayasası üniversitelere mali özerklik vermemiştir (Arıkan, 2011, s. 8).

1971 Anayasa değişikliği üniversite özerkliğine ilişkin bir düzenlemeyi ifade etmektedir. 1961 Anayasası'nın yarattığı liberal ortamda, sol fikirlerin yayılması ve sendikal hareketlerin artması bazı çevrelerde dikkat çekmiş, 1960'ların sonunda başlayan siyasi şiddet ve terör eylemlerinin engellenememesi suçlamalara eklenmiştir (Özbudun, 2002, s. 46).

Bu dönemde anayasa, Türk toplumunun hazır olmadığı liberal bir düzen oluşturmuş, özgürlüğün kötüye kullanılmasını engelleyecek kısıtlamalar içermemiş, yasa yapma mekanizması çok yavaş, yürütmenin daha hızlı ve daha fazla çalışma olanağına sahip olması gerektiği inancı hâkim olmuştur. Yürütme organının daha çabuk ve etkin iş görebilme olanaklarına sahip olması gerektiği, yasama ve yürütme üzerinde Anayasa Mahkemesi ve Danıştay yoluyla kurulan denetimin iktidarı işleyemez duruma getirdiği, özerk kuruluşların devletin temelini sarsacak görüşlerin olduğu yerler haline gelmeleri düşünülmüştür (Soysal, 1977, s. 79).

Türk Silahlı Kuvvetleri, çatışma nedeniyle ülkenin ortaya çıktığı 12 Mart 1971 muhtırasını açıklamış; çatışmanın hatalarını tekrarlamamak ve çatışmayla mücadele etmeye kararlı bir hükümet, anayasada kapsamlı değişiklikler yapmaktan çekinmemiştir.

Bu amaçla yapılan değişiklikler, kişi hak ve özgürlüklerini, yasama, yürütme ve yargı yetkilerini ve özerk kuruluşları kapsamaktadır (Aldıkaçtı, 1973, s. 165).

1961 Anayasası, 20.9.1971 tarihli ve 1488 sayılı Kanun ile değişikliğe uğramıştır. Bu Kanun ile Anayasanın otuz beş maddesi değiştirilmiş ve Anayasaya dokuz geçici madde eklenmiştir (Resmi Gazete 22.09.1971, 13964). Beşinci Anayasa Değişikliği hem değişiklik sayısı hem de geçici hükümler eklenmesi bakımından tüm anayasa değişikliklerinin en kapsamlısı olup, 120. madde "Özerk Kurumlar" başlığı altındaki üniversiteleri de kapsamaktadır (Tikveş, 1977, s. 26).

Üniversitelerin özerkliği ile ilgili maddenin yeniden düzenlenmesi ile (Tikveş, 1977: s. 26-39):

- Üniversitelerde uygulanan özerklik esasının devletin gözetim ve denetim yetkisini kaldırmadığına,
- Suçlular, belirli durumlarda yetkililerin tereddüt etmesi nedeniyle 12 Mart'a kadar üniversite binaları ve müştemilatlarında kovuşturulabilir, üniversite öğretim üyeleri ve personeli, belirli durumlarda üniversite dışındaki yetkililer tarafından görevden alınabileceğine,
- Okullar arası ihtiyaçlara göre personel ve öğretim görevlileri tahsis edilecek, eğitim ve öğretim, yasaya uygun kalkınma planı ve ilkelerine göre yönetileceğine,
- Üniversite Bütçesi, Genel Bütçe ve Ek Bütçe gibi denetleneceğine,
- Bakanlar Kurulunun Üniversite ve bağlı fakülte, kurum ve kuruluşların yönetimini belirli koşullar altında devralabileceğine ilişkin hükümler getirilmiştir

Anayasa Değişikliği ile üniversitelerin idari ve bilimsel özerkliğe sahip oldukları hükmü sadece "özerklik" olarak belirlenmiş, ancak bu özerkliğin "mali özerklik" olarak yorumlanmasını önlemek için beşinci fıkrada üniversite bütçesinin genel bütçeye tabi olduğu belirtilmektedir (Arıkan, 2011, s. 73).

3. BÖLÜM

1982 ANAYASASINA GİDEN SÜREÇ

3.1. 1961-1982 ANAYASASI ARASINDAKİ GEÇİŞ SÜRECİ

AP hükümetine gönderilen bir bildiriye göre Demirel'in 12 Mart 1971'de zorunlu istifası Türk siyasi hayatındaki önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. Demirel'in muhtıra yayınlayarak istifaya zorlanması pek çok kişi için sürpriz olmamıştır. Daha sonra muhtıraya karşı çıkanların çoğu bile bunu desteklemiştir. Örneğin 1961 Anayasası'nda öngörülen reform hareketini destekleyen liberaller, muhtıranın ordudaki reformcular tarafından verildiğini ve Demirel'in bu reformları geciktirmesinden dolayı devrildiğini ileri sürmüşlerse de, daha sonra bunun böyle olduğu anlaşılmıştır (Ahmad, 2014, s. 285-286).

1969 seçimleri sonucunda ikinci kez tek başına iktidara gelen AP, bu dönemde iktidarda eskisi kadar rahat olmamıştır. AP'nin gerekli üçte iki çoğunluğu sağlaması halinde 1961 anayasasını değiştirme sözü verdiği bu seçimlerde, 450 sandalyeli parlamentoda %46,5 oy ve 256 temsilci kazanmıştır. DP'nin geleneksel varisi olarak, servet kazanan Anadolu tüccarlarıyla her zaman iyi ilişkiler içinde olan AP, zamanla tutumunu değiştirerek ülkenin tekel sermayesinden yana tavır almaya başlamıştır. Bu politikalara tepki olarak parti karşı çıkmaya başlamıştır. Necmettin Erbakan, AP'nin Anadolu kapitalistleri adına siyasete girmesine karşı çıkarak Konya'dan bağımsız milletvekili olarak seçilmiş, ayrıca Türkiye Ticaret ve Borsalar Birliği'ne de başkanlık etmiştir. Daha sonra 8 Şubat 1970'de muhafazakar ve İslamcı ideolojilerle Milli Nizam Partisi'ni (MNP) kurmuş ve muhafazakarları AP'den kopmaya davet etmiştir (Teziç 1976, s. 302-303).

AP'deki İslamcılar dışında, DP döneminden bu yana AP'ye oy veren toprak sahipleri ve Anadolu tüccarları da durumdan memnun değillerdir. AP'nin tüm muhalefet partileri bütçe oylamasında meclisteki diğer muhalefet partilerine katılıp birleşince Demirel başbakanlıktan istifa etmek zorunda kalmış, ancak Mart 1970'de mecliste yerine

başkası gelmeden Demirel yeniden başbakan oldu ve bir hükümet kurmuştur (Zürcher 2016, s. 365-366).

Demirel'in yeniden seçilmesi ve güvenoyu alması, ancak Türkiye'nin Alevi partisi olarak bilinen Türkiye Birlik Partisi'nin (TBP) hükümete oy vermesiyle mümkün olabilmiştir (Çaylak ve Baran, 2014, s. 448).

Demirel, başka aday olmadığı için yeniden başbakan seçilmiştir. Demirel, yeni kurulan kabinede parti muhaliflerini tamamen dışlayarak, sadece kendisine yakın kişilerden oluşan bir kabine kurmuştur. Bununla da kalmayıp, parti muhalefetine tasfiye etmiş ve hükümeti devirmek için bütçeye karşı oy kullanan bazı delegelerin ihraç edilmesini sağlamıştır. Partinin muhafazakar lideri olarak görülen Saadettin Bilgiç, bir yıllığına partiden ihraç edilmiştir. Bu strateji ile Demirel, parti içindeki muhalefetten geçici olarak kurtulmakla kalmamış, aynı zamanda mahkum edilmeyerek partinin dağılmasına yol açacak karışıklığın da önüne geçebilmiştir. Ancak bu strateji işe yaramamıştır. Birçok politikacı AP'den istifa ederek Ferruh Bozbeyle'nin kurduğu Demokrat Parti'ye geçmiştir. Birçok eski Demokrat üyenin Demokrat Parti'nin kurucu üyesi olması, AP içindeki parçalanmayı daha da hızlandırmıştır (Seydi, 2014, s. 259-267).

AP, kendi meseleleriyle uğraşırken, ana muhalefetteki CHP'de de durum AP'ten pek farklı değildir. 1965 genel seçimlerinden önce parti, CHP hükümeti tarafından “merkez sol” kavramının getirilmesine şiddetle karşı çıkmış ve bunu partinin ideolojisi olarak kabul etmiştir. CHP'nin bu ideolojiyi kabul etmesi, 1961 Anayasası ile o dönemde ortaya çıkan aşırı sol hareketin kontrolü dışında kalan bir merkez sol kavramının ideolojik olarak benimsenmesi olarak açıklanmıştır. 1965 genel seçimlerinde CHP'nin yenilgisi politikayı daha tartışmalı hale getirirse de, İnönü bu politikadan taviz vermemiştir. Merkez sol fikrinin savunucularından Bülent Ecevit, 1966 yılında yapılan kongrede muhalefetin tüm çabalarına rağmen genel sekreter olarak seçilmiştir. Bu durum, CHP ve onun vakıflarının örgütlenmesinin de merkez sol projeleri benimsediğini ve büyük ölçüde desteklediğini göstermektedir. Ecevit'in genel sekreter seçilmesi CHP içindeki çatışmaları daha da alevlendirmiş ve bunun sonucunda muhalifler 30 Nisan 1967'de CHP'den istifa ederek 12 Mayıs 1967'de Güven Partisi'ni (GP) kurmuşlardır. CHP'den

ayrılan ve GP'yi kuranlar sadece partideki sol-sağ tartışması yüzünden ayrılmamışlardır. Bu temsilciler aynı zamanda CHP içindeki kapitalist ve bürokratların da temsilcileridir ve CHP içindeki değişikliklerle birlikte parti içindeki konumları da sarsılmıştır. Bu, partinin Temmuz 1970'deki kongresinde açıkça ortaya konmuş ve partinin halkı kucaklaması ve eski bürokratik imajdan kurtulması yaygın olarak kabul görmüştür (Teziç, 1976, s. 294-296).

Bu dönemde siyasi hayatta yaşanan dikkat çekici gelişmelerden biri de MBK'dan ayrılarak yurt dışına gönderilen Alparslan Türkeş'in Türkiye'ye dönmesi ve arkadaşlarıyla birlikte Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ne (CKMP) katılması olmuştur. Türkeş o kadar etkili bir isimdi ki, CKMP'ye katıldıktan kısa bir süre sonra partiyi devralmıştır. 1965 yılının sonunda CKMP'nin yeni ideolojisi Türkeş tarafından yazılan ve “Dokuz Işık” başlığıyla yayınlanan bir broşürle ilan edilmiştir (Zürcher, 2016, s. 371-372).

Türkeş yönetiminde hem komünizme hem de kapitalizme düşman olan aşırı milliyetçi ve militarist ideolojileri benimseyen CKMP, Şubat 1969'da yeni ideolojisini yansıtmak için adını “Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)” olarak değiştirmiştir (Ahmad, 2016, s. 172).

MHP zamanla gücünü ve tabanını genişleterek ülkenin en önemli siyasi figürlerinden biri haline gelmiştir. Ülkenin meşru siyasi duruşunda kendisini tek sol temsilci olarak gören Türkiye İşçi Partisi (TİP), 1970'lere girerken zor durumda olmuştur. Seçimde beklenen başarıyı gösterememesi ve elde edilen oyların TİP'in hedef kitlesi olan işçi ve köylülerden gelmemesi parti içindeki bölünmeyi ve parti dışı solun eleştirilerini arttırmıştır. TİP o dönemde Marksistler, “Ulusal Demokratik Devrim” ve “Sosyalist Devrim” olmak üzere iki farklı bakış açısını yaygın olarak benimsemiştir. Ulusal demokratik devrime bakanlar, Türkiye'nin sosyalist bir devrime hazır olmadığını söylemişlerdir. Halkın güçlü, sınıf bilincine sahip bireylerden oluşmadığına inandıkları için devrimler ancak devrimci aydın ve subayların önderliğinde gerçekleşebilecektir (Zürcher, 2016, s. 369-372). Mihri Belli'nin başını çektiği Milli Demokratik Devrim (MDD) hareketi esas olarak Türkiye'de sosyalizmin nasıl inşa edileceği olan demokratik bir devrimin oluşumunu ele almakta ve bunu Türkiye'nin ulusal koşulları için bu yolda

gerekli bir adım olarak görmektedir. Bu bağlamda önemli olan, tezin Marksist teoriden ve onun altında yatan varsayımlardan ne ölçüde etkilendiğidir. Marksist teoriyi Türk soluna taşıma misyonunu da üstlenen MDD hareketi, ortaya çıkışı sırasında sol hareket içinde önemli bir tartışma konusu olmuştur. Bunun nedeni, gazetenin Türkiye'ye diğer sol hareketlerden farklı bir bakış açısını, farklı bir temel bakış açısıyla sunmasıdır. Diğer sol hareketlerle karşılaştırıldığında, MDD hareketi, analizinde Marksist teoriye daha fazla vurgu yapıyor. Bunda gazetenin destekçilerinin ve savunucularının daha çok eski TKP üyeleri olmasının etkisi büyüktür. Bir bakıma MDD, 1960'larda onlardan bağımsız gelişen bir sürece eski TKP üyelerinin müdahalesi olarak değerlendirilebilir (Selvi, 2007, s. 5).

Sosyalist devrim görüşünü benimseyenler ise Türkiye'nin demokratik yollarla devrim yapmaya tamamen hazır olduğuna inanmışlardır. Bu durumda da yapılması gereken, işçilerin sınıf bilincini yükseltmek için TİP öncülüğünde yasal bir zeminde örgütlenmek ve böylece devrimin gerçekleşmesini sağlamak olmuştur. TİP destekçileri arasındaki tartışmalar bu şekilde devam ederken, Sovyetlerin Çekoslovakya'yı işgali TİP'in bölünmesine yol açmıştır. Başkan Mehmet Ali Aybar işgali kınamış, ancak partinin Sadun Aren ve Behice Boran gibi etkili isimleri bu konuda Aybar ile aynı fikirde olmamıştır. Öte yandan Milli Demokratik Devrim grubu, Türkiye'nin feodal bir toplum olup olmadığı konusundaki ideolojik anlaşmazlıklar nedeniyle bölünmüştür. Bazı MDD yanlıları, bu dönemde siyasi mücadelenin yeterli olmadığına inanmış ve silahlı mücadelenin gerekli olduğunu söylemiştir. Bu dönemde Türk İşçi ve Köylü Kurtuluş Ordusu (TİKKO), Türk Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) ve Türk Halk Kurtuluş Partisi Cephesi (THKP-C) gibi örgütler kurulmuştur. Bu gruplar daha sonra silahlı teröre giriştiler ve ülkedeki istikrarsızlığı artırarak istedikleri devrimi gerçekleştirmeye çalışmışlardır. 15-16 Haziran 1970 İstanbul işçi protestolarının sert bir şekilde bastırılması, MDD'cilerin devrimi orduda ilerici subaylarla yapacaklarına olan inancını büyük ölçüde sarsmıştır (Zürcher, 2016, s. 369-372).

1969 seçimlerinden sonra öğrenci protestoları artmış ve bu protestolar zamanla şiddetlenerek siyasi ortamda büyük bir gerilim ve umutsuzluk yaratmıştır. Öğrenci olayları bir yana, işçi grevlerinin başlaması ve sokak çatışmalarına dönüşmesi, AP'nin iktidar partisi olarak bu sorunları çözememesiyle açıklanmıştır. Aslında, AP bu sorunları

çözmek için gerekli adımları atamamış ve bunlarla çok pasif bir şekilde ilgilenme eğiliminde olmuştur. AP'in bu tutumu hem sağda hem de solda güçlü bir şekilde yankılanmıştır. Sağcı görüşe göre sorun solda olduğundan, AP'nin sorunu içeride solu tamamen bastırarak çözmesi gerekmektedir. Sol ise aynı görüşü benimsemiş, ancak bir farkla, sorunu hakkın yarattığına ve bastırılması gerektiğine inanmışlardır. Her iki tarafın da bu kadar radikal bir duruş sergilemesi, durumun yumuşamasını engelleyen en önemli faktördür. Sokaklardaki çatışmalar MHP'nin gençlik örgütü olarak bilinen; gençlerden oluşan "Ülkü Ocakları" ile silahlı mücadele şekliyle Türkiye'yi devrime götürme gayesi taşıyan solcu gençlerden oluşan ve "Devrimci Gençlik (Dev-Genç)" ismiyle de anılan "Türkiye Devrimci Gençler Federasyonu" arasında yaşanmıştır. Yaşananlar nedeniyle AP ve halk arasında değil, TBMM'de de sorunlar yaşanmıştır. CHP, AP'yi basiretsiz olmakla ve silahlı grubun iki koluna karşı tarafsız davranmamakla suçlamıştır. Öte yandan, AP, sert önlemler alınması sorunu derinleştireceğinden, reaktif bir politika izlemeye devam etmekten yana olmuştur (Çaylak ve Baran, 2014, s. 452).

Demokrat Parti'nin kurulması ve AP'nin parlamentodaki çoğunluğunu kaybetmesiyle Başbakan Demirel'in durumu kontrol etme konusundaki zayıflığı daha da belirginleştirmiştir. Demirel, düşen hükümetin yerine yeni bir hükümet kurmak için mücadele etmiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, 13 Ocak 1971 tarihli açıklamasında, Demirel'in şimdilik istifa etmesinin iyi olacağını, ancak nasihatten öte bir yetkisinin olmadığını da söylemiştir (Ahmad, 2014, s. 250).

Askeri başkan olarak Sunay'ın sözleri zamanlama açısından özellikle anlamlıdır. Öte yandan Demirel, 1961 Anayasası'nı ülkenin sorunlarını çözemezlik olarak nitelendirerek, bu nitelikte bir anayasanın varlığının ülke sorunlarını engelleyen ilk etken olduğuna dikkat çekmiştir. AP'nin seçimlerden tek güç olarak çıkması, birçok çevrede AP'nin demokratik yollarla devrilemeyeceğine inandırmıştır. 12 Şubat 1971'de Bursa'daki açılış törenine katılırken Cumhurbaşkanı Sunay'ı, Eskişehir'i ziyaret etmek ve üst düzey ordu komutanlarıyla görüşmek için yaptığı ziyareti yarıda kesmiştir (Çaylak ve Baran, 2014, s. 453-454). Bu gelişmeler üzerine Demirel yaptığı bir açıklamada erken seçim ihtimalinden bahsetmiş ama bu mümkün olmadığını vurgulamıştır. AP'nin bölünmesine rağmen partide hala Demirel'e karşı çıkan çok kişi bulunmaktadır. AP

sorununu çözmek için yapılan 8 Mart 1971 toplantısında Demirel, parti içindeki hâkimiyetini sürdürmek için çaresiz kalmış, Demirel başbakanlıktan istifa etmek zorunda kalmıştır (Ahmad, 2014, s. 250-251).

Ordu mensupları tarafında gönderilen muhtırada Demirel ve genel olarak AP eleştirilmiş ve Kemalist görüşlerle ülkenin çatışmasına son verecek reformları bir an önce hayata geçirmek için güçlü bir hükümetin kurulması gerektiğini söylenmiştir. Bu talepler karşılanmazsa, ordu anayasal görevini hükümeti doğrudan ele geçirme görevini yerine getireceği vurgulanmıştır. Bu tartışmaların gündeme getirdiği en önemli nokta, orduda alt rütbeli subayların 27 Mayıs'a benzer bir operasyon planlıyor olması ve ordu komutanlığının bunu engellemek için bir bildiri yayınlamış olmasıdır. Mektubun yayınlanmasından kısa bir süre sonra ordudaki tasfiyeler bu görüşü desteklemiş olmasına karşın konuyla ilgili somut bir kanıt bulunmamaktadır. Politikacılar ise genel olarak nota olumsuz tepki vermiştir. Demirel, bildiri yayınlanır yayınlanmaz istifa etmiş, CHP lideri İnönü ise ordunun siyasete karışmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Yine de Demirel ve İnönü'nün müdahale konusundaki tutumlarını yumuşatmaları uzun sürmemiştir (Zürcher 2016, s. 373-374).

MDD üyeleri başlangıçta muhtıra çok olumlu karşılamışlardır. Ordudaki devrimci subayların darbe yaptığına inanan çok sayıda MDD'li, Demirel'in istifasına çok sevinirken, birçok sol aydın da övgü dolu bir tavır takınmışlardır. İstifa eden Demirel, partilileri sakin davranmaları ve sakince beklemeleri konusunda uyarmıştır. Demirel, kendisine 27 Mayıs gibi bir operasyon planlayan askeri birlikler tarafından bir darbeyi önlemek olduğu açıklandığı için muhtıra büyük bir soğukkanlılıkla karşılamış olmasına karşın bu konudaki delillere dair bir netlik bulunmamaktadır. Öte yandan, İnönü önce muhtıra kınadı, ancak Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) başkanı da dâhil olmak üzere bazı askeri yetkililerle görüşükten sonra tutumunu yumuşatmış, ancak İnönü'nün tavrındaki yumuşama CHP içinde tartışmaları alevlendirmiştir (Fedayi, 2014, s. 494).

12 Mart 1971 tarihli muhtıranın teslimi birçokları için sürpriz olmamıştır. Çünkü siyasi ortam bunun olacağına habercisidir; ancak muhtıra veren kişinin nasıl hareket edeceğini kimse bilememektedir. Tıpkı siviller gibi ordu da birçok farklı gruba bölünmüş

durumda ve muhtıra yayınlayan kanadın görüşlerinin ne olduğu bilinmemektedir. Muhtıra metnine baktığımızda 27 Mayıs 1960 darbesini gerçekleştiren güçlerin bu konuda ağırlığının olduğu düşünülmüştür. Çünkü metin, 1961 anayasasında öngörülen reformların tamamlanmasını ve bu reformları Atatürk'ün görüşlerine göre ve demokratik ilkeler çerçevesinde uygulayan bir hükümetin kurulmasını tartışmaktadır (Ahmad 2016, s. 177).

Cumhurbaşkanı Sunay 15 Mart 1971'de parti liderleriyle bir araya gelmiş; ancak MNP, MHP, TBP ve TİP liderleri toplantıya çağırılmamışlardır. Görüşmede AP, CHP, MGP ve Demokrat liderler Sunay ile görüşmüştür. Toplantının amacı, muhtıra sonrasında kurulan partizan olmayan hükümete başkanlık edecek bir kişi bulmaktır. Çünkü Cumhuriyet Senatosu'nun eski MBK üyelerinden oluşan Ulusal Birlik Grubu tarafından kabul edilen bir adayın bulunması gerekiyordu. Bu nedenle karar, İnönü'nün güvendiği CHP isimlerinden Nihat Erim tarafından alınmıştır. Erim'in başbakan olmasına karar verildiğinde, İnönü'nün muhtıraya ilişkin görüşleri yumuşatılmıştır. Ancak bu durum CHP içindeki tartışmaları daha da genişletecektir. Nihat Erim, partisiz bir hükümet kurmakla görevli olduğu için İnönü'den bağımsız kalma izni aldıktan sonra CHP'den istifa etmiştir (Fedayi 2014, s. 495).

19 Mart 1971'de hükümeti kurmakla görevlendirilen Erim, bir hafta sonra kabineyi açıklayarak göreve başlamıştır (Ahmad, 2014, s. 287). Dönemin CHP genel sekreteri olan Bülent Ecevit, İnönü'nün Erim hükümetine verdiği desteğe tepkisini görevinden istifa ederek göstermiştir. Erim'in başbakan olması, MDD üyelerinin muhtıra hakkındaki düşüncelerini de değiştirmiştir. Muhtıra sol askeri yetkililerin bir darbesi olarak görmekten mutlu olan sol görüşlü aydınlar, Erim kabinesini oluştururken muhtıraya da karşı çıkmışlardır. Erim'in başbakan olması, yaşananların solcu subayların bir darbesi değil, komünizmi ülke için ana tehdit olarak gören ordu komutanlarının dolaylı olarak iktidarı ele geçirmesi olduğunu açıkça ortaya koymuştur (Zürcher 2016, s. 374).

Erim, teknik uzmanlık ve yönetim geçmişine sahip insanlardan oluşan bir kabine kurmuştur. Erim'e göre kabinenin önceliği, bildiri metninde belirtilen reformları gerçekleştirmek, bu nedenle kabine bu kişilerden oluşmuştur. Buna karşı çıkan Erim'in

kurduğu kabinede, hükümette 1961 Anayasası'nın çıkmasından sonra ortaya çıkan ve anayasanın öngördüğü reformları engellemekle ün salmış kişiler de bulunmuştur. Erim, Parlamento'da geniş destek elde etmek için bu adamları kabinesine almış; ancak, koşulların bir sonucu olarak, Erim'in kabinesi paradoksal ve tutarsız bir hale gelmiştir (Ahmad 2016, s. 179).

Kabineyi oluşturan 14 bakan, parlamento dışından atanmıştır. Kalan bakanların 5'i AP'den, 3'ü CHP'den, 1'i MGP'den ve 1'i MBG'den olmuştur. Ülkede sol ve sağ arasındaki çatışma ve terör, Erim'in kabinesi kurulduğundan sonra da devam etmiştir. Önlem olarak 11 ilde sıkıyönetim ilan edilmiştir. İsrail'in İstanbul Başkonsolosu'nun THKP-C tarafından kaçırılıp öldürülmesiyle birlikte hükümet sol gruplara büyük baskı yapılmıştır. Zamanla bu baskı sol grupları aşmış ve ülkedeki mevcut düzene karşı çıkan herkesin önünde baskı şeklini almaya başlamıştır. 20 Mayıs 1971'de MNP “laiklik karşıtı davranış” nedeniyle kapatılmıştır. 20 Temmuz 1971'de Anayasa Mahkemesi, Türk dili ve kültürü dışındaki dil ve kültürlerin korunması yoluyla toplumda azınlıklar oluşturduğu gerekçesiyle TİP'i kapatmıştır. Bu toplantıların ardından kapanan bir diğer toplantı olan MHP de süreçten etkilenmemiştir (Fedayi, 2014, s. 495).

Bu dönemde MHP'ye dokunulmamasının gerekçesi olarak, hükümet ve ordunun en üst kademelerinin ülkeye yönelik en büyük tehdidi komünizm olarak gördüğü söylenmektedir. TİP'in kapatılması sırasında MHP'ye dokunulmadı, çünkü sokak çatışmalarında büyük rol oynayan MHP gençlik grupları bu çatışmalarda sol gruplarla karşı karşıya geldi. Daha sonra Ecevit'in başbakan olduğu dönemde solu bastırmak için kullanılan kontrgerillaların adlı bir gruptan bahsetmesi konuyla ilgili tartışmaları alevlendirmiştir. Konuyla ilgili bazı iddialar, kontrgerillaların silahlandırıldığı ve doğrudan ordu tarafından finanse edildiği ve grubun sağcı sivillerden oluştuğu yönündedir (Zürcher, 2016, s. 375).

Ülkede bunlar olurken hükümet bahsettiği reform planını uygulamaya çalışmıştır. Hükümet CHP ve MGP'nin desteğini almayı başarmış, ancak AP hükümetten pek memnun olmamıştır. Erim ise parlamentodaki en kalabalık grubun hala AP grubu olması ve hükümetin AP oyu olmadan ayakta kalamayacağı için AP üyelerine güven vermeye

çalışmıştır. Erim'in AP üyelerine güven verici tavrı hükümette huzursuzluk yaratmıştır. Kabinedeki bazı bakanlar, Erim'i mevcut durumun sorumlularına boyun eğmek ve istifa etmek istemekle suçlasalar da, daha sonra Erim tarafından istifalarını geri almaya ikna edilmişlerdir. Erim'in AP desteği alacağı konusundaki endişeleri yersiz değildir. Hükümet kendisini ordu tarafından desteklenen reforme edilmiş bir hükümet olarak tanımlamayı uygun görse de, AP'nin parlamentoda desteği olmadan ayakta kalamamaktadır (Ahmad, 2014, s. 289).

Erim hükümeti, hükümet içindeki tutarsızlıklar nedeniyle reform dediği birçok uygulamayı uygulamakta çok yavaş kalmıştır. Erim'in AP ile uzlaşma çabaları daha önce hükümet içinde krizlere yol açmıştır. Ancak Erim daha sonra adamları istifalarından vazgeçmeye ikna etmeyi başarmıştır. İlk gündem maddesi, 1961 Anayasası'nın liberal içeriğinin yürürlükten kaldırılması için bazı değişikliklerin yapılmasıdır. 1961 Anayasası'nın 44. maddesi, parlamentoda çoğunluğa sahip sağcı bir partinin desteğiyle değiştirilmiştir (Zürcher, 2016, s. 375).

Özellikle 11. maddede yer alan değişikliklerle temel hak ve özgürlüklerin kanunla kısıtlanabilmesi, 1961 Anayasası'nın liberal kurumlar açısından sağladığı özgürlüklerin büyük ölçüde sarsıldığı anlamına gelmektedir. Değişiklikler bununla da kalmamış, üniversiteler, radyo ve televizyonlar özerkliklerini kaybetmişlerdir. Anayasa Mahkemesi'nin yetkileri sınırlı kalmış ve basın özgürlüğü büyük ölçüde kısıtlanmıştır. Öte yandan, Milli Güvenlik Kurulu'na daha fazla yetki verilmiş, kabine gerekliliklerinin ötesinde “tavsiye” yapma imkanı verilmiş ve böylece sivil siyasetin vesayet yapısı güçlenmiştir. Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM) kurulmuş ve birçok kişi bu mahkemelerde yargılanmaktadır. Bu mahkemeler 1976'da kaldırılrsa da bu mahkemelerin yarattığı sorunlar uzun sürmeyecektir (Zürcher, 2016, s. 376).

1971 değişikliği, 1961 Anayasası'nın vesayet yönünü daha da güçlendirirken, özgürlük temelli yönünü büyük ölçüde kısıtlamıştır. Bu durum, anayasanın kendi içinde zaten birçok çelişkiyi ortadan kaldırmak yerine, anayasayı toplumsal yapıyla daha uyumsuz hale getirmiştir. Anayasa değişikliğinin temel nedeni, bu anayasanın toplum için bir lüks olması ve anayasanın yasama ve yürütme yetkilerini zayıflatması nedeniyle

devlette terör ve çatışmanın önüne geçilememesidir. Ancak 1971 Anayasası'nda yapılan değişikliklerle 1961 Anayasası'nın niteliği büyük ölçüde değişse de ülkedeki çatışma ve terör 1970'lerin sonlarında azalmamış ve doruğa ulaşmıştır. Bu durum, ülkedeki çatışma ve terörün durdurulamaz sebebinin 1961 Anayasası'nın tabiatında olmadığını, öyle olsa bile tek sebebinin bu olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Siyasetçilerin güvensizliği nedeniyle, liberal kurumlar açısından geniş özgürlükler tanıyan 1961 anayasasının revizyonu, yasama ve yürütme yetkilerinin genişletilmesi ülkenin gidişatını tersine çevirmemiştir. 1971 yılındaki değişikliklerle birlikte askeri otoriteler sivil iktidardan bazı önemli tavizler almayı başarmışlardır. Askeri adaletin görev alanının sivil adalet aleyhine genişletilmesi, sıkıyönetim ilan etmek ve sıkıyönetime geçiş için yeni gerekçeler, TSK'nın elindeki mallara ilişkin denetim usullerinde değişiklikler ve bu mülklerin gizli denetimlerinin kabul edilmesini sağlamaktadır. Sembolik niteliğine rağmen Milli Güvenlik Kurulu'nun yapısı önemli ölçüde değişmiştir. Artık Milli Güvenlik Kurulu'nda kuvvet temsilcisi değil kuvvet komutanı bulunacaktır (Tanör, 1994, s. 54-55).

12 Mart 1971 tarihini bir dönüm noktası olarak kabul eden Başbakan Erim, Türkiye'nin bu tarihten önce asla çevreye geri dönmeyeceğini söylemiştir. Erim'in bu ifadeyle anlatmak istediği, 1961 Anayasası'nın sağladığı özgürlüklerle gelişen liberal siyasi ortamdır. Erim'e göre Türkiye bu özgürlük atmosferini bir daha asla yaşayamayacaktır (Ahmad, 2014, s. 293).

Aslında anayasa değişiklikleri Erim'in sözlerini doğrularken, 1961 Anayasası ile ortaya çıkan liberal siyasi ortam büyük ölçüde çatışma kaynağı olarak görülmüştür. Erim bunu dile getirmiş, ancak aynı zamanda 1961 anayasasında öngörülen reformlardan bahsetmeyi de unutmamıştır. Kendisini ülkeyi ileriye taşıyan bir grup reformcuların lideri olarak gören Erim, 1961 anayasasında öngörülen toprak, eğitim ve vergi reformlarının hayata geçirilmesinden bahsetmiştir. Ülkenin sanayileşme sürecini hızlandırmak isteyen Erim'in kabinesi, ekonomik önlem ve reformları öngören bir reform paketini açıklamış, ancak bu paket beklenenden çok daha fazla muhalefetle karşılaşmıştır. Erim, siyasi reformlarla ülkenin liberal demokrasisini alt üst etti ve aydınların tüm desteğini kaybetmiştir. Öte yandan hazırlanan ekonomik reform planı iş çevrelerinde yankı bulmuş

ve Erim'in sermaye camiasındaki desteği önemli ölçüde azalmıştır (Ahmad, 2014, s. 295-297).

Aralık 1971'de Erim'in AP ile uzlaşmaya istekli olmasının Demirel hükümetinde görev yapmış bazı eski bakanları yeniden gündeme getirmesi üzerine kabinedeki on bir teknokrat istifa etmiştir. Erim bu kez bu harekete engel olmadı ve çekilen bakanların yerini AP'den gelen bakanlarla doldurmuştur (Zürcher, 2016, s. 375). Kendisini reformculardan oluşan bir kabinenin lideri olarak gören Erim, 11 Aralık 1971'de ikinci kabinesini açıklayınca, kabinedeki bakanlardan bunun değiştiği öğrenilmiştir. Erim bu kez reformcular ve teknokratlar yerine muhafazakarlar ve bürokratlardan oluşan bir kabine toplamıştır. Reformlardan vazgeçilmemesine rağmen, Erim'in parlamento ve kapitalist çevrelere boyun eğdiği konusunda herkes hemfikirdi. Erim'in yeni kabinesi ve hükümetin planları büyük ölçüde iş dünyasına ve mecliste çoğunluğa sahip sağ partiye hitap etmiştir (Ahmad, 2014, s. 300-301).

Erim, kabineyi yenileyerek mecliste AP desteği almayı başarmış, ancak bu kabine kısa sürede beklenen başarıyı gösterememiştir. Hükümet büyük ölçüde AP'nin kontrolü altındayken, Erim AP'nin yapmak istemediği hiçbir şeyi yapamamıştır. Başbakan Erim, Demirel'in hükümet üzerindeki etkisini ortadan kaldırmak için Cumhurbaşkanı Sunay'ın onayıyla yürürlüğe girecek olan ülkenin yönetilmesi için bir kararname istemiş; ancak bu talep Meclis'te reddedilmiştir (Zürcher, 2016, s. 376).

Erim, 17 Nisan 1972'de yapılan güven oylaması öncesinde başbakanlıktan istifa etmiştir. Erim'in görev süresi boyunca yaptığı en önemli faaliyetler, Anayasa'yı değiştirmek ve Amerika Birleşik Devletleri'nin baskısıyla haşhaş ekimini yasaklamak olmuştur (Ahmad, 2016, s. 183). Erim'in istifasının ardından ilk olarak bağımsız senatör Suat Hayri Ürgüplü tarafından hükümet kurulması gündeme gelmiş ve Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, görevi Ürgüplü'ye vermiştir. Öte yandan Ürgüplü'nün kabinesi Cevdet Sunay tarafından onaylanmamıştır, çünkü ordunun üst kademeleri Ürgüplü'ü başbakan olarak beğenilmemiştir. Daha sonra Ferit Melen'in adı belirlenmiş ve hükümet kurma görevi Melen'e verilmiştir (Fedayi, 2014, s. 496).

Melen, MGP yönetim ekibinde önde gelen bir politikacıdır. AP'nin onayı olmadan kurulan bir hükümetin mecliste yaşayamayacağını anlayan Melen, AP ve Demirel'dense Erim'le daha yakın bir ilişki kurmayı tercih etmiştir (Zürcher, 2016, s. 376). Başbakan olarak Melen, Erim'den çok farklı bir portre çizmiştir. Melen'in sistemi reforme etmek ve dönüştürmek gibi bir niyeti olmamıştır. Melen'in amacı sadece ülkedeki mevcut siyasi statükoyu korumak ve sıkıyönetim ilan etmeye gerek kalmadan ülkenin sorunlarının çözülmesini sağlamak olmuştur. Bu amaçla, anayasanın ruhunu inkâr eden sol partilerin ortaya çıkmasını önlemek için yeni anayasa değişiklikleri ve Siyasi Partiler Kanunu (SPK) hükümlerini önermiştir (Ahmad, 2016, s. 184).

Ecevit taraftarları ile İnönü'nün taraftarları arasındaki mücadele, bu olaylar devlet sektöründe olduğu gibi CHP içinde de devam etmiştir. Ecevit'in rejimin 12 Mart rejimine ve genel sekreterlikten istifasına tepkisi ve rejime orta derecede yakın olan İnönü'ye yönelik eleştirileri, demokrasinin ne olursa olsun sürdürülmesi gerektiğini söyleyerek parti içinde bölünmelere yol açmıştır. Ecevit, CHP'nin parti komitesinde ve merkez yönetim kurulunda daha aktif bir konuma sahip olmuştur. Öte yandan Ecevit karşıtları da partinin meclis gruplarında aktiftir ve İnönü onlara destek olmuştur. Bu mücadeleyi sona erdirmek için 1972 yılının 1 Mayıs'ında yapılacak olan Beşinci Olağanüstü Kongre bekleyecektir. İnönü, kongrenin açılış konuşmasında Ecevit'e karşı sert bir tavır takınmış, hatta “ya ben ya o” demiştir. Ancak Ecevit'in altındaki parti komitesi 709'a karşı 504 güvenoyu ile güvenoyu almayı başarmıştır. Ecevit'in iktidara geçmesiyle CHP'de bir aksama daha yaşanmıştır. Partinin sağ kanadı üyeleri, örneğin CHP'nin ideolojisini “merkez sol” olarak benimsemesinden koparak CHP'den istifa etmişlerdir. Kemal Satir'in önderliğindeki bu kişiler, CHP partisinden ayrılarak “Cumhuriyetçi” adlı başka bir parti kurmuşlar, ancak parti uzun sürmemiş, daha önce CHP'den ayrılan Turhan Fizioğlu'nun MGP'si ile birleşmiş ve yeni partinin adı “Cumhuriyet Güven Partisi (CGP)” olmuştur. Ecevit'in duruma tepkisi CHP'li bakanı kabineden çekmek olmuştur. Karara sert tepki gösteren eski başkan İnönü, kararın ardından CHP'den istifa etmiştir. Ecevit'in geçici rejime karşı tavrı tüm orduyu da endişelendirmiştir. İnönü'yü her zaman bir denge unsuru olarak gören ordu, onun yokluğunda CHP'nin Ecevit tarafından aşırı sola kaydırılacağı endişesine kapılmıştır. Ancak Ecevit o zamandan beri bu sorunları çözmeyi başarmıştır (Fedayi, 2014, s. 496).

12 Mart rejimi devam ederken, muhtıranın imzalanmasından sonra partilerin karşılaşacakları ilk büyük sınav yeni cumhurbaşkanının seçilmesi olmuştur. Görevdeki Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın görev süresi 1973'te dolacağından yeni cumhurbaşkanının kim olacağı tartışmaları başlamıştır. Ordunun üst kademesi, göreve Ordu Komutanı Orgeneral Faruk Güler'i atamaya karar vermiştir. Bu amaçla, 1971'de emekli olan Güler'in görev süresinin bir yıl daha uzatılarak Genelkurmay Başkanlığı'na getirilmesi hedeflenmiştir. Genelkurmay başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, üst düzey askeri yetkililerin baskısı altında emekli olmuştur. Böylece Güler, genelkurmay başkanı ve daha sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde senatör olmuştur. Güler'in Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girmesi, cumhurbaşkanlığına aday gösterilebileceği anlamına gelmektedir. Subayların planları büyük ölçüde istedikleri gibi gitti ve genelkurmay başkanı olan Güler, kısa bir süre sonra görevinden istifa ederek cumhurbaşkanlığı kotası ile atanan bir senatör olarak Cumhuriyet Senatosu'na üye olmuştur (Ahmad, 2016, s. 185).

1973 seçimleri sırasında Türkiye'nin siyasi manzarası karışıktır ve kimse sonucun tam olarak ne olacağını bilememektedir. Demokratlar, son seçimin tartışmasız galibi olan AP'den çıkmıştır. Öte yandan ana muhalefet partisi CHP iki kez bölünmüş ve bu bölünmeden çıkan partiler birleşerek CGP'yi oluşturmuştur. CKMP, MHP'ye dönüşmüş ve mecliste olmasa da özellikle sokaklarda çok aktif bir güç haline gelmiştir. 12 Mart'ta rejimin baş düşmanı olarak görülen TİP kapatılmış ve Ecevit liderliğindeki CHP, TİP'i kapatarak siyasi yelpazenin sol tarafında bıraktığı boşluğu doldurmaya çalışmıştır. Alevi partisi olarak görülen TBP etkisiz bir şekilde varlığını sürdürmüştür. MNP kapatılmıştır ancak MNP üyeleri TİP üyelerine yönelik cezai yaptırımlara tabi tutulmamıştır. Bu durum, söz konusu kişileri yeni bir siyasi parti kurmaya teşvik etmektedir. Böylece, Milli Selamet Partisi (MSP), partinin 1973'te yapılacak olan genel seçimlere hazırlanmasına engel olmamıştır (Ahmad, 2016, s. 188).

1973 seçimlerinin galibi CHP olmuştur. Ancak hiçbir parti hükümeti kurmak için mecliste çoğunluğu sağlayamamıştır. CHP'nin 185 temsilcisi bulunurken ve Millet Meclisi'nde güvenoyu alabilmek için 226 oya ihtiyacı bulunmaktadır; yani ya bir azınlık hükümeti kurulacaktır ya da CHP bir siyasi parti ile koalisyon kuracaktır. CHP'nin en olası ittifak ortakları olarak görülen AP'ler, baştan beri CHP ile ittifak yapmayı

reddetmiştir. Aynı şekilde CHP, AP ile ittifak kurmak konusunda isteksizdir. Öte yandan, Demirel iktidarda olduğu sürece Demokratlar, koalisyona CHP ve AP'nin kapısını kapatmıştır. CHP'nin koalisyon kuracak tek partisi kalmıştı, o da MSP'dir. MSP'ler genellikle CHP'ler ve AP'lerle ittifak kurmaya hazır olmuşlar; ancak MSP'ler de kendi tabanlarından çekinmişlerdir. Sonuç olarak, 14 Ekim 1973 ve 25 Ocak 1974 seçimlerinde, seçimlerden önce göreve başlayan Naim Talu hükümetinin hizmet vermeye devam ettiği seçimler arasında hükümet kurulamamıştır (Ahmad, 2014, s. 189).

Temelleri oldukça farklı olsa da, özellikle ekonomik planlama söz konusu olduğunda CHP'ler ve MSP'ler arasında bazı benzerlikler bulunmaktadır. Her iki taraf da ekonomik eşitsizliği ortadan kaldırmak istemekte, ekonomik kalkınmanın sosyal adalet olmadan sağlanamayacağını savunmakta, yerli sanayilerin yaratılmasından, ülkenin yeraltı ve yüzey zenginliklerinin millileştirilmesinden ve ülkenin kapitalizmin küresel tekelinden korunmasından bahsetmektedirler. Ekonomik söylemdeki bu benzerliklere rağmen, partilerin tabanları ve ideolojileri arasında büyük bir uçurum bulunmaktadır. Ancak CHP, MSP dışında hiçbir partiyle ortak olamamıştır. Bu noktada CHP, radikal bir laiklik anlayışını terk ederek ve laikliği “İslam'a karşı hoşgörülü bir tutum” olarak tanımlamayı tercih ederek biraz pragmatizm göstermiştir. CHP-MSP İttifakı, MSP' baştan beri hükümette hizmet etmek istedikleri için kuruldu (Ahmad, 2016, s. 191).

CHP-MSP koalisyonunun ilk büyük eylemi haşhaş ekimini serbestleştirmek olmuş, ancak Erim yönetimi döneminde ABD'nin baskısıyla yasaklanmıştır. 1 Temmuz 1974'te haşhaşın ilaç yapımında kullanılmaması için tedbirler alınarak haşhaş ekiminin kontrol altına alınması kararı alınmıştır. Bu kararlar, Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin gerilmesine neden olmuş ve sonuç olarak ABD, Türkiye'ye askeri yardımını durdurmuş ve ek yaptırımlar olarak ambargo uygulamaya karar vermiştir. Hükümet, dış politikada bir diğer önemli konu olarak görülen Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) üyelik konusunda henüz bir şey yapmamıştır (Fedayi, 2014, s. 501). Bu dönemde Türk dış politikasının karşı karşıya olduğu en önemli konu hiç şüphesiz Kıbrıs sorunu olmuştur (Zürcher, 2016, s. 377).

Kıbrıs sorunu, Türkiye'nin 1950'lerin ortalarından beri karşı karşıya olduğu ve çözülmesi zor olan bir sorundur. 1960'lı yılların ortalarından itibaren adadaki Türklerin artan baskısı ve Yunanistan'dan gelen provokasyonlar nedeniyle adadaki Rumlar arasındaki aşırılık yanlıları adadaki Türk nüfusuna karşı hareket ederek zaman zaman onları öldürmüştür. Kıbrıs'ı Yunanistan'a ilhak etmek için Türkiye'yi Kıbrıs'a müdahale etmeye zorlamıştır. Türkiye, 20 Temmuz 1974'te kefil olarak Kıbrıs'a girmiş ve adanın kuzey kesiminin kontrolünü sağlamıştır. İki taraf bir anlaşmaya varamayınca, Türkiye 14 Ağustos 1974'te ikinci bir hareketle adanın yaklaşık yüzde 40'ını kontrol altına almıştır. Harekât, Ecevit'in ülke içindeki profilini büyük ölçüde yükseltmiş, ancak Türkiye'yi dış politikada büyük bir yalnızlıkla baş başa bırakmıştır. Amerika Birleşik Devletleri ile afyon ekimi nedeniyle bozulan ilişkiler daha da bozulmuş ve Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'ye 1978 yılına kadar süren silah ambargosu uygulamıştır. Türkiye ise bu uygulamaya Türkiye'deki bazı ABD askeri tesislerini kapatarak yanıt vermiştir. BM bu süreçte Türkiye'yi desteklememiş ve Türk askerlerine adadan çekilme çağrısı yapmıştır (Zürcher, 2016, s. 396-397).

Hükümet krizinin ardından yeni hükümeti kurmakla görevlendirilen Ecevit, AP ile ittifak kurmaya yanaşmasa da sonunda Demokratlar ile CHP arasında bir koalisyon gündeme gelmiştir. Ancak Ecevit'in Aralık ayında erken seçim yapılmasını emrettiği için bu ittifak gerçekleşmemiştir. Demokratlar yeni oldukları ve bir süre iktidarda kalma niyetinde oldukları için seçmen tabanını korumak istemişse de bu olmamıştır (Fedayi, 2014, s. 502).

Hükümet kuramayacağını gören Cumhurbaşkanı Korutürk, bu sorunu çözmek için hükümet kurma görevini Senatör Sadi Irmak'a vermiştir. Irmak'tan beklenti partizan olmayan bir hükümet kurması ve erken seçim kararıyla seçime kadar ülkeyi yönetmesiydi, ancak güven oylamasında meclis Irmak'ın hükümetine sadece 17 oy vermiştir. Öte yandan, alternatif bir hükümet kuramayan Irmak'ın kabinesi, 29 Ekim 1974'ten 31 Mart 1975'e kadar görevlerine devam etmiştir. Ecevit'in istifasıyla başlayan hükümet krizi 241 günde çözülememiştir (Ahmad, 2016, s. 196).

Milliyetçi Cephe'nin kurulması özellikle sol çevrelerde büyük memnuniyetsizlikle karşılanmıştır. Parlamentodaki tüm yetkileri tek çatı altında toplayan koalisyonun CHP'yi tecrit edip marjinalleştirmeyi hedefleyeceğinden korkulmuştur. Hatta şu anki sağ ve sokak olaylarının kutuplaşmasından dolayı sağ çevreler de bu konuyu merakla beklemiştir. Özellikle hükümet yanlısı medya, “Meclis'te Demirel, sokakta Türkler” gibi sloganlardan duyduğu memnuniyeti dile getirerek endişelerin boşa gitmediğini göstermiştir. Ağırlıklı olarak CGP lideri Feyzioğlu tarafından hazırlanan hükümet planında komünizm alenen düşman ilan edildi ve aşırı solun faaliyetlerinin engellenmesi gerektiği belirtilmiştir (Ahmad, 2014, s. 342-343).

MHP'nin sık sık “bozkurtlar”, bazen “ülkücüler” ve “komandolar” olarak anılan gençlik grubu, bu dönemde sağ-sol çatışmasında aktif rol oynamaya başlamıştır. Bu gençler, eğitilmiş ve hükümet tarafından özellikle sokaklarda sol grupları baskı altına almak için kullanılmıştır. Hükümetin temel amacı, öncelikle CHP'ye oy verenleri korkutarak ve solun tehlikelerini göstererek CHP'nin oy potansiyelini azaltmaktır, ancak hükümetin eyleminin sonuçları beklenenden çok daha ağır olmuştur. Milliyetçilerin sokaklardaki artan etkinliği, zaten şiddet kullanan sol grupların bu tür eylemlerine yol açmıştır. Özellikle: “Devrimci-Yol (Dev-Yol)” ve “Devrimci-Sol (Dev-Sol)” adlı gruplar kentte terör faaliyetleri yürütmeye başlamışlardır. Bu durum hükümetin yaratmaya çalıştığı sol fikirleri desteklemiş ve pekiştirmiş; ancak ülkeye çok fazla zarar vermiştir (Ahmad, 2016, s. 197).

12 Ekim 1975'te Cumhuriyet Senatosu'nun üçte birinin yenilenmesi için seçimler yapılmıştır. Bu çoğunluk seçimlerinde CHP yüzde 43.4 oy alarak 25 vekil, AP ise yüzde 40,8 ve 27 vekil, MSP ise oyların %8,9'unu alarak 3 vekil kazanmıştır (Teziç, 1976, s. 357).

CHP, bu seçim öncesi Ecevit, kampanya turu sırasında birkaç kez saldırıya uğramıştır. Özellikle Bolu'nun Gerede ilçesinde Ecevit'in seçim otobüsünün taşlanması ve ardından milliyetçilerin CHP mitinglerine taş ve sopalarla saldırması bu dönemde olayların zirvesi olmuştur. Saldırganlar, polis daha sonra müdahale edeceğinden korkarak camiye saklanmış, ancak CHP'lilerin polisle birlikte camiye ateşe vereceği

söylentileri yayarak halk arasında dini infial yaratma girişimleri bile olmuştur. Gerede olayı önemli çünkü birçok kişi tarafından Ecevit'in hayatına kasti bir saldırı olarak yorumlanmıştır; çünkü 1980 askeri darbesine yol açan olayların fitilinin Gerede'de yakıldığı söylenmektedir. Bu dönemden sonra askeri darbe olasılığı konusunda ciddi tartışmalar başlamıştır. Bu darbe ihtimalinin dışında sözü edilen bir diğer ihtimal de Türkeş ve MHP liderliğindeki hükümetin baskıcı bir yapısının olacağı ve CHP'nin bu rejim tarafından kapatılacağıdır. Hükümetin tüm bu söylentilerine ve uyarılarına rağmen Ecevit siyasi planlarını yarıda kesmedi ve böylece kısmi Senato seçimlerinde büyük bir başarı elde etmiştir (Ahmad, 2014, s. 347-349).

CHP ve AP'de oyların toplanmaya başladığı görülen Senato seçimlerinde Türkiye iki kutuplu bir siyasi sisteme doğru ilerlemiştir. Bu da zayıf ve uyumsuz MC'nin ömrünü uzatmıştır, çünkü bu seçimlerde CHP ve AP dışındaki tüm partiler oy kaybetmiştir. MHP ise oy oranını korumakla birlikte seçimde başarılı olamamıştır. Seçim sonuçları hükümeti bir araya getirmiş, ancak hükümetin koordineli olmaması nedeniyle önemli bir çalışma yapılmamıştır. Siyasi partiler kendilerine verilen bakanlıklara kadrolar vererek bürokrasiyi ele geçirmeye çalışırken, sanki seçime hazırlanıyormuş gibi söylemlerle hükümetten tamamen bağımsız bir yol izleyebilmişlerdir. Özellikle personel alımından kaynaklanan bu sorunlar nedeniyle ülke bürokrasisi hantallaşmış ve ülkede var olan sorunların çözümü zorlaşmıştır (Ahmad, 2016, s. 198-199).

1977 seçimleri yaklaştıkça işçiler de örgütlendi ve seslerini yükseltmeye başladılar. 1 Mayıs 1977'de DİSK öncülüğünde Taksim Meydanı'nda İşçi Bayramı'nı kutlamak ve ülkenin "yükselen faşizme karşı" gücünü göstermek için tüm sol grupların büyük bir mitingi yapılmıştır (Fedayi, 2014, s. 504). Toplantının saldırıya uğrayacağına dair birçok söylenti çıkmış, ancak bu söylentileri ciddiye alan katılımcılar da birçok önlem almışlardır. Toplantı barışçıl bir şekilde başlamış, sonlara doğru, bilinmeyen bir yerden kalabalığa ateş açılmıştır. Durum meydandaki insanları paniğe sürüklemiş, bu nedenle polis durumu kontrol altına almak için sirenlerini çalmış, siren sesi de paniği arttırmıştır. Meydan trafiğe kapatılmış, ancak panikleyen kalabalık ara sokaklara akın etmiş, yaşanan izdiham sebebiyle ezilerek ölenler olmuştur. Polisin katılımcılara kurşunlardan korunmak için uzanma talimatı vermesi de ezilerek ölenlerin sayısının artmasına sebep olmuştur.

Tarihe geçen "Kanlı 1 Mayıs" olayında 2 kişi vurularak, 34 kişi de ezilerek toplam 36 kişi ölmüştür (Ahmad, 2016, s. 200-201). Olaylar, kimliği belirsiz kişilerin Taksim Meydanı'na bakan bir binanın çatısından kalabalığın üzerine ateş açması sonucu meydana gelirken, Kanlı 1 Mayıs, 12 Eylül darbesi öncesi yaşanan en büyük katliamlardan biri olarak anılmıştır (Fedayi, 2014, s. 504).

1977 yılında yapılan seçimde birinci parti olarak çıkan CHP'nin lideri Ecevit'e hükümet görevi verilmiş, ancak CHP'nin uygun bir hükümet ortağı bulması pek mümkün olmamıştır. AP ve MHP baştan beri CHP ile hükümet kurulmasına karşı çıkmış, karşı çıkmasalar da CHP'nin bu partilerle hükümet kuracağını düşünmemişlerdir. Öte yandan MSP'ler, hem önceki hükümetin tecrübesinden hem de parti tabanlarının hızla çöküşünden korktukları için CHP'lerle hükümet kurmak konusunda isteksiz olmuşlardır. CHP'nin hükümet kurabilmesi ve güvenoyu alabilmesi için 13 eksiği vardır; meclisteki diğer partiler, CHP ve Demokratlar, hatta bağımsızlar hükümete oy vermeye ikna edilse bile CHP'nin hükümeti kurmak için 5 temsilciye daha ihtiyacı bulunmaktadır. Ecevit'in güvenoyu alamayınca hükümeti kurma görevini üstlenen Demirel, 21 Temmuz 1977'de AP, MSP ve MHP'yi bir araya getirerek "II. Milliyetçi Cephe hükümeti (II. MC)" koalisyon hükümeti Demirel'in kabinesi AP'ye 13, MSP'ye 8 ve MHP'ye 5 olmak üzere 26 bakanlıktan oluşmuştur. Demirel istediğini yapamamış ve hükümeti kurmak için tavizleri küçük partilere devretmek zorunda kalmıştır. Bu sefer kurulan hükümette temsilci sayısı da oldukça eşitsiz olmuş ve parlamentodaki birleşik güç AP'nin gücünün dörtte birine bile ulaşamamıştır. MSP ve MHP AP ve diğer güç kabinelerinde temsil edilme imkânına sahip. Bu da Demirel'in hükümet kurmaya hevesli olduğunu göstermektedir, çünkü AP'yi hesaplayacak başka bir hükümet formülü bulunamamıştır (Çaylak, 2014, s. 505).

Seçimin beklendiği gibi çıkmaması herkesi hayal kırıklığına uğratmıştır. Ülkenin sol-sağ kutuplaşması amansız bir şekilde, ülkenin acil ekonomik sorunlarına çözüm getirebilecek istikrarlı bir hükümet olasılığı seçimle birlikte ortadan kalkmıştır. Bu durum karamsarlığın artmasına neden olmuştur. Bu noktada MHP lideri Türkeş durumun farkında olmuş ve seçim başarısının kendisine verdiği güvenle daha ılımlı bir tavır almaya başlamıştır. Hükümetin bu kez daha güçlü bir ortağı olan MHP, önceki sert duruşundan

uzaklaşmaya başlamış; sert politikalar ülkeyi yönetmeyi zorlaştırdığı için iktidar partisinin durumdan etkilenmemesi mümkün olmamıştır. Öte yandan MHP'nin tutumu, iktidarın çabaları 15 günde 26 kişinin öldürülmesini durduramamış, şiddet artmaya devam etmiştir (Ahmad, 2016, s. 202).

Ocak 1978'de CHP ile AP'den istifa eden 11 bağımsız milletvekili arasında yapılan görüşmeler sonucunda Ecevit başarıyla hükümeti kurmuştur. Ecevit açısından müzakereler sıkıntılı geçmiştir. Bunun nedeni kabinede tüm bağımsız temsilciler yer alması olmuştur. CHP'nin Meclis'te 213 temsilcisi bulunurken, kurulan kabineye CHP hükümeti demek çok zor olmuştur (Zürcher, 2016, s. 378). Bu durum CHP'nin kamuoyunda büyük eleştiri almasına sebep olmuştur. CHP'li Turan Güneş, Ecevit'i Başbakanlık pahasına koltuk satmakla suçlamıştır. Hükümetin kurulmasındaki bu düzensiz ve etik açıdan tartışmalı durum, Ecevit ve CHP'nin ülke genelindeki popülaritesini de etkilemiştir. Ecevit'in bu kadar taviz vermesinin ve bu kadar aceleyle hükümet kurmasının nedenleri, özellikle CHP içinde, MC gibi uyumsuz ittifakların ülkenin sorunlarını çözümsüz bırakması nedeniyle sorgulanmıştır (Fedayi, 2014, s. 506).

Hükümetinin başarısızlıkları ve Ecevit'in orduyu sıkıyönetim sırasında bile sivil halkın iradesi altında tutma çabaları, ordunun terör ve çatışmayı etkin bir şekilde sonlandıramamasına ve ülke genelinde Ecevit'in itibarının düşmesine neden olmuştur. Muhalefet Ecevit'i kendisine gerekli yetkileri vermeyerek, olaylar geliştikçe orduyu bağlamakla suçlamıştır. Bu sözler ordu tarafından da söylenmiş ve darbeden sonra komutanlar, çatışmaların darbeden önce durdurulamayacağı gerçeğine indirgenmiştir (Ahmad, 2014, s. 361).

Öte yandan, sıkıyönetim başka sorunları da beraberinde getirmiştir. Kürtlerin yaşadığı illerdeki sıkı yönetim nedeniyle bu illerden seçilen 3 CHP'li vekil istifa etmiştir. İstanbul'da sıkıyönetim gerekçesiyle 1 Mayıs yürüyüşlerinin yasaklanması, Ecevit'in sendikalardan ve diğer sol gruplardan desteğini kaybetmesine neden olmuştur. Ecevit, tepkileri yatıştırmak için gerilimi düşürmeye çalışmıştır. Ancak kabinesindeki sağcı bakanlar, Ecevit'in görüşlerinin tam tersini öne sürerek, tekliflerini kabul edilmemesi durumunda Ecevit'i istifa etmekle tehdit etmiştir. Başından beri kendi içinde çelişkili ve

tutarsız olan hükümet çalışmayacak hale gelmiştir. Bu ortamda, 14 Ekim 1979'da Cumhuriyet Senatosu'ndaki koltukların üçte birinin yenilenmesi için seçimler yapılmıştır (Ahmad, 2016, s. 205).

Seçim yenilgisinin ardından istifa eden Ecevit'in konumu CHP'de de tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmaları çözmek için kongre kararını Ecevit almış ve bu kongrede seçildiğinden beri ilk kez Ecevit'in istifasını talep eden bir grup ortaya çıkmıştır. Ecevit kongrede kolayca yeniden başkan seçilmiş ve Ecevit'in listesini kazanmıştır. Ecevit'in 12 Eylül darbesinden sonra CHP'den istifa etmesi ve siyasi yasağın kaldırılmasından sonra siyasete devam etmesi CHP ile uyumlu olmasa da yeni bir siyasi parti olan muhalefeti kurarak CHP içindeki muhalefet üzerinde önemli bir etki yapmıştır (Fedayi, 2014, s. 507-508).

Ecevit'in istifasının ardından iş dünyası ve ordu tarafından AP-CHP ittifakı kurulması gündeme gelmiş, ancak öneri bir daha gerçekleşmemiştir. Demirel, parti liderleriyle görüştüğünden sonra 12 Kasım 1979'da bir azınlık hükümeti kurmuştur (Ahmad, 2014, s. 362). 27 Aralık 1979'da Cumhurbaşkanı Korutürk'e Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren ve dört kuvvet komutanının imzasıyla siyasilere yönelik bir mektup sunulmuştur. Mektup, ülkedeki siyasi istikrarsızlığı ve güvenlik endişelerini dile getirmiş; politikacıları usulüne uygun olarak uyarmıştır. Mektup bir uyarı değil, aslında bir sopayı aba altına gösterme eylemi olurken politikacılar üzerinde hiçbir etkisi bulunmamaktadır (Akgün, 2014, s. 549).

Demirel'in kurduğu azınlık hükümeti, meclisteki diğer sağ partilerin desteğiyle kurulmuş ve bu özelliğinden dolayı bu hükümete “III. Milli Cephe Hükümeti (III. MC)” denilmiştir. Muhalefet çevreleri, Erbakan'ın MSP'nin iktidarı tembelce desteklediğini açıklaması üzerine alay ettiği için hükümete “Kerhen MC” adını vermiştir. Bu hükümet, Demirel I. MC ve II. MC'den daha aktif olmuştur, çünkü en azından tüm kabine AP üyelerinden oluşmuştur. İlk olarak III. MC, ekonomik zorlukların radikal kararlarla çözülmesini gündeme getirmiştir. 24 Ocak 1980'de ülkemiz tarihinde “24 Ocak Kararı” olarak anılan bir dizi radikal ekonomik önlem alınmıştır. Bu kararlar ekonomik olmakla birlikte, ülkede önemli siyasi ve sosyal yansımaları vardır; bu kararlar nedeniyle uzun

yıllardır kapalı olan Türkiye, ithal ikameci sanayi anlayışını terk etmiş, dış dünyaya açılarak karşı karşıya kalmıştır. Kuşkusuz dış dünyaya açılma, ülkeye sosyal etkiler de getirmiş ve uzun vadede ülkenin sosyal yapısını da yeniden şekillendirmiştir. III. MC, çatışmayı ve terörü önlemek için ekonomi kadar radikal bir önlem alamamıştır. Azınlık hükümeti olarak III. MC sosyal konularda da istediğini yapamamıştır. Erken seçim belirsizliği ortadan kaldırmayı amaçlarken, AP ve CHP anlaşamayınca fikir rafa kaldırılmıştır (Fedayi, 2014, s. 509).

Demirel'in terörü engellemek için yaptığı, muhalefette söylediklerini yapmak ve orduya tam kontrolü vermek olmuştur. Sıkıyönetim güçlendirilerek ordunun hareket özgürlüğü artırılmıştır. Ayrıca, ordu, terörün kökünün ortadan kaldırılamadığını kabul etmiştir. Onlara göre idealistler ülkeyi terörize etmemekte, sadece ülkeyi terörize eden ve ülkeye yardım eden komünistlerle savaşmaktadırlar. Devlet mekanizmasının açıkça çatışmanın tüm taraflarının yanında yer alması terörü daha da şiddetlendirmiştir. 1980'lerin ortalarına gelindiğinde, sokak olayları ve suikastlarda her gün yaklaşık 20 kişi öldürülür hale gelmiştir. Suikastlar hem sağda hem solda önemli kişileri hedef almaya devam etmiştir. DİSK Başkanı Kemal Türkler ve 12 Mart rejiminin Başbakanı Nihat Erim suikastta hayatını kaybedenlerden sadece ikisidir (Ahmad, 2016, s. 208).

Ülkenin siyasi sorunları, terörizm, çatışma ve ekonomik zorluklar, nüfusun tüm kesimlerini umutsuzluğa sürüklemiş ve ülkeye askeri müdahale beklentileri artmıştır; ancak darbeyi tetikleyen faktörler, Türkiye'den çok farklı olaylara göre değişmiştir. 6 Eylül 1980'de MSP İsrail'i protesto etmek için Konya'da "Kudüs Mitingi" adlı bir toplantı yapmıştır. Toplantı İsrail'i protesto etmek için yapılmış olsa da toplantıya katılan yaklaşık 100.000 kişi bunun ötesine geçen çeşitli davranışlar sergilemiştir. Toplantıya katılan cüppeli ve başörtülü kişiler yere oturup İstiklal Marşı'nı seslendirmiş ve miting onların sloganlarıyla tepkisel bir güç gösterisine dönüşmüştür. Mitingde yaşananlar ülkede büyük yankı uyandırmıştır. Erbakan, MSP'nin değil Konya Belediyesinin düzenlediği mitingin tüm taraflara açık bir toplantı olduğunu söyleyerek partisini haklı çıkarmak için bir açıklama yapmış ama tartışmalar devam etmiştir (Fedayi, 2014, s. 510).

1980 ihtilali, 1961 ihtilalinden çok farklıdır ve çok daha fazla boyut içermektedir. Bunlar arasında ülkede yükselen çatışma, terör, yoksulluk, politikacıların vizyonsuzlukları vb. unsurlar bulunmaktadır. 1980 devriminin en sık belirtilen nedenleri olsa da bu darbe hakkında çok farklı fikirler de bulunmaktadır. Bir iddiaya göre darbe yapanlar yabancı güçlerdir. Diğer bir görüş ise ordunun, darbeyi gerçekleştirmek için devletin gerilla karşıtı gruplarıyla işbirliği yaparak, ülkeyi kasten bir darbeye sürüklediği, terörü ve çatışmayı artırdığıdır. Her iki görüşü de destekleyen bazı kanıtlar olmasına rağmen, hiçbir görüş tam olarak doğrulanmamış veya yalanlanmamıştır. O dönem Türkiye'de TSK içinde darbe yapmak isteyen grupların olduğu bilinen bir gerçektir. 1960 ve 1971 yıllarında askeri müdahaleyi çok daha ılımlı koşullarda yaşayan bir ülke için, 1973 ile 1980 arasında yaşananlardan sonra ordunun darbe yapması şaşırtıcı değildir. Türkiye, siyasi partilerin gündelik ideolojik mücadelelerin tutsağı olması, uzlaşamaması veya ülkenin önemli meselelerinin tartışılmasına izin vermeleri nedeniyle 1961 Anayasası'nda yer alan geniş özgürlükler ortamında istikrarlı ittifaklar kuramamıştır. Bu istikrarsız ve çaresiz ittifaklar ortamında devletin sorunları zamanla birikir ve toplumu sosyoekonomik felakete sürüklemiştir. Ülkede çatışmanın yükselmesine katkıda bulunan en önemli faktörlerden biri, devletin çatışma ve terör yaratan sol ve sağ ile aynı mesafeyi koruyamamasıdır. Rejim 12 Mart'ta sosyalist TİP'i kapatırken, sağda yer alan MHP'ye dokunmamıştır. Meclise giren ve iktidara ortak olan MHP, bu gücünü solu her platformda ezmek için kullanmıştır. Yine de devletin sol yapılar ile milliyetçiler arasına mesafe koyamaması, idealistlerin şiddetine, şiddetlerine meşru bir zemin bulan sol grupların daha sert tepki vermesine yol açmış ve devlet, sivil bir yapıya sürüklenmiştir. Pek çok kişi, artan terör ve çatışmanın 1961 Anayasası'nın devlet için gevşek bir giysi olmasından kaynaklandığını iddia etmiştir. Bu görüşe göre anayasa ile ilgilidir; devleti, yaşamayı ve yürütmeyi sorunları çözmede güçsüz kılmıştır. Ancak 1980 devriminden önce otoritede bir zayıflık varsa, bunun devletin zayıflığından kaynaklandığını söylemek zordur. 1978 yılından bu yana birçok ilde sıkıyönetim ilan edilerek idari ve adli kolluk görevlilerine özel durumlara göre geniş yetkiler verilmiştir. Ayrıca Devlet mekanizmasını zayıflattığı iddia edilen Anayasa Mahkemesinin yetkileri ve Ceza Kanunu'nun şiddeti önleme hükümleri hakkında iptal kararı vermemiştir. Dolayısıyla devletin zayıflığından bahsetmek mümkün değildir (Tanör, 1994, s. 85).

Yasama ve yürütmenin zayıflığı ise yürütmeye tanınan yetkiler incelendiğinde anlaşılabilir olmakla birlikte, 1961 Anayasası'ndaki bazı hükümler fiilen yürütmenin pratikteki zayıflığına katkıda bulunmuştur. Bu anayasada birçok durumda girinti ve tikanlıkları açma mekanizması bulunmamakta, daha doğrusu anayasa yapılırken bu koşullar dikkate alınmamaktadır. Öte yandan, iki meclisli sistem beklendiği gibi işlememiş, yasama organının yürütme kapasitesini sınırlamış, uzun ve hantal bir yasama süreci ile sonuçlanmıştır (Tanör, 1994, s. 92-93).

3.2. 1980 ÖNCESİNDE ÖĞRENCİ EYLEMLERİ

Türkiye 1960'ların ikinci yarısından itibaren siyasi, sosyal ve ekonomik sorunlar yaşamıştır. Bu dönemde öğrenciler ulusal sorunlara kendi yöntemleriyle çözüm bulmaya çalışmışlar, çözüm yöntemlerini de benimsedikleri ideolojiye göre şekillendirmişlerdir. Bu dönemde sağ ve sol örgütler sayıca artmıştır. Solcu öğrencilerin amacı, devrim yoluyla sosyalizme ulaşmak olurken, sağcılar ise ülkenin sorunlarına Türk milliyetçiliği üzerinden çözüm bulmayı hedeflemişlerdir (Köse, 2010, s. 73).

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yoğun bir öğrenci hareketi yılı 1968 yılıdır. Bu dönem; gerici söylemler, komünizmin tehlikeleri ve emperyalizme isyan, toplumun, özellikle de üniversite gençliğinin duyarlılığı sorununun başladığı bir dönem olmuştur. Protesto gösterileri ve mitingler sürekli devam etmiştir. 10 Haziran 1968'de Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde (DTCF) 68 yıllık eylemden etkilenen Türk Üniversitesi etkinliğinin ilk etkinliği gerçekleşmiştir. Öğrenciler reform talep etmişler ve bu nedenle dersleri ve sınavları boykot etmişlerdir. Daha sonra öğrenciler üniversitede yapılan düzenlemelerin ilkel olduğunu söyleyerek, eylemlerini DTCF bahçesini Türkiye'deki tüm üniversite gençlerine “devrimci hareketin savaş alanı” olarak dağıtmak için kullandıklarını söylemiştir (Yıldırım, 2008, s. 185).

10 Haziran 1968'de Ankara'da başlayan süreç, birkaç gün içinde İstanbul'daki ve diğer şehirlerdeki üniversitelere de sıçramıştır. Çünkü sonraki birkaç yıl içinde bu apolitik söylemin yerini aşırılıkçı söylemler ve sloganlar almıştır. Yaşananlar siyasete de yansımıştır. TBMM'de Başbakan Süleyman Demirel ile iktidar ve muhalefet partilerinin temsilcileri uzun konuşmalar ve ayrıntılı tartışmalar yapmışlardır. Bu olaylar mecliste de

geniş bir şekilde değerlendirilmiştir. Üniversite eğitiminin koşullarından duyulan memnuniyetsizlikle başlayan protestolar, ilerleyen günlerde öğrenci çatışmalarına yol açmıştır. Boykot nedeniyle çatışmalar çıkmıştır. Yürütme düzeyindeki çabalara rağmen, boykot ve işgali sona erdirme çabaları sonuçsuz kalırken, meseleye yol açan şiddet olayı Milli Güvenlik Kurulu (MGK) tarafından ele alınmıştır. ABD 6. Filosu Temmuz 1968'de Türkiye'yi ziyaret ettiğinde, öğrencilerin eğitim sisteminden memnuniyetsizliğinin yol açtığı olaylar başka bir boyut kazanmıştır. Emperyalizmin bir temsili olarak görülen bu ziyaret sonucunda düzenlenen protesto gösterileri, Türkiye'nin sol öğrenci gruplarından tam bağımsızlığına ters düşmekte ve güvenlik güçlerinin operasyon yapmasına yol açmıştır. Bu operasyonlar sırasında Vedat Demircioğlu isimli bir öğrenci yaralanmış ve hayatını kaybetmiştir (Höke, 2006, s. 54-57).

Öğrenciler, arkadaşlarının ölümünün ardından hükümet yetkililerini istifa etmeye çağırılmışlardır. Yaşananlardan İçişleri bakanının sorumlu olduğuna inanılmıştır. Olaylar, Milletvekili Hüseyin Baran'ın olaydaki kusurunu öne sürerek içişleri bakanı aleyhine gensoru önergesi bile verdiği Millet Meclisi'ne yansımıştır. Haziran 1968'de başlayan öğrenci protestoları Ekim ayında yeniden tırmanmıştır. Boykot nedeniyle yaz tatilinin ardından açılan üniversiteler eğitime başlayamamıştır. Ankara ve İstanbul'daki üniversiteler reform arzusunu öne sürerek protesto gösterileri düzenlemişlerdir. Bu süreçte birçok kişi ve kurum, üniversitede yaşanan olayların nedenleri, eğitim sistemindeki sorunlar ve çözüm önerileri hakkında Cumhurbaşkanlığına rapor sunmuştur. Konuyla ilgili tarihi gelişmeleri ve detayları içeren çok sayıda haber, siyasi ve ideolojik tehlikelere de işaret etmektedir. Bu gelişim çerçevelerine giren 1969 yılı da benzer olaylara sahne olmuştur.

Ocak ayında ABD Büyükelçisi Robert Commer'ın Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ni (ODTÜ) ziyareti sırasında arabası ateşe verilmiştir. Şubat ayında ABD 6. Filosu'nun Türkiye'yi tekrar ziyaret etmesinin ardından yeniden protesto gösterileri düzenlenmiştir. Bir önceki ziyarette Vedat Demircioğlu adlı bir öğrencinin hayatını kaybettiği olay, bu kez filonun tepkisini daha da artırdı. Filo gelmeden öğrenciler protesto etmiştir (Korkmaz, 1992, s. 168).

Hatta İstanbul Üniversitesi'ndeki forumdan sonra bir grup genç Beyazıt itfaiye kulesine Vedat Demircioğlu'nun yüzünün olduğu bir şama asmış, ancak bu durum bazı medya organlarına “Komünistler kırmızı bayrak kaldırdı” şeklinde yansımıştır (Kabacalı, 1992, s. 226).

Birkaç gün sonra, 16 Şubat 1969'da Beyazıt'tan Taksim'e “Emperyalizme ve Sömürüye Karşı İşçi Yürüyüşü” adlı bir gösteri düzenlenmiştir. Süreçteki bir diğer grup ise Beyazıt, Fındıklı ve Dolmabahçe camilerinde toplu namaz kılmak için çağrıda bulunmuştur. Namazın ardından Taksim'e yönelen gruplar ile mitingi düzenleyenler arasında çatışma çıkmış, iki kişi ölmüş, 100'den fazla kişi yaralanmıştır. Mecliste ve kamuoyunda uzun süredir tartışılan olay, tarihte “Kanlı Pazar” olarak anılmıştır (Höke, 2006, s. 51).

Nisan ayına gelindiğinde, üniversitelerin boykot ve işgali yeniden başladı. Ankara Üniversitesi'nde başlayan olaylar kısa sürede diğer üniversitelere de sıçramıştır (Kabacalı, 1992, s. 226).

7 Nisan 1969'da düzenlenen forumu işgal etmeye karar veren ODTÜ öğrencilerinin amacı yönetimde söz sahibi olmaktır. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde boykot lehinde ve aleyhinde olan öğrenciler arasında çatışma çıkmış, öğrenciler yaralanmış, okul binaları hasar görmüştür. Olay nedeniyle eğitime ara verilmiştir. Millet Meclisi'nin 16 Nisan 1969'daki toplantısında ODTÜ işgalindeki tüm üniversitelerde yaşanan olaylar konuşmaların gündemden çıkarılmasına neden olmuştur. 1969 yazında, Gençlik Hareketi yeni bir yüz kazanmıştır. Meclis, Haziran ayında üniversite reform tasarısına son şeklini vermeden ertelemiş, bu da ilgili çevrelerde yankı uyandırmıştır. İstanbul ve Ankara Üniversitelerinde bazı akademisyenler idari görevlerinden istifa etmiştir. İstanbul Üniversitesi'nden bir grup öğrenci de koleji işgal etmiştir. Akademik bir protesto olarak başlayan şey, Amerikan karşıtlığına dönüşmüştür. Protestolar diğer illere de sıçramış, güvenlik güçlerinin müdahalesiyle baskı altına alınma girişimi, sınavların ertelenmesi ve üniversitelerin kapatılmasıyla sonuçlanmıştır (Yıldırım, 2008, s. 208).

Bir süredir ara verilen eğitim, yeniden açılan üniversitelerde yaşanan olaylar nedeniyle başlayamamıştır. 10 Haziran 1969'da son yılların en büyük çatışması yaşanmıştır. Öğrenciler Beyazıt Meydanı'ndan harekete geçerek Sultanahmed'e yürümüş, eylemlerinin “doğası gereği politik” olacağını ilan etmişlerdir. Beyazıt'ta öğrenciler polisle çatışmış, birçok kişi yaralanmıştır. İstanbul Üniversitesi'nde eğitime yeniden ara verilmiş ve sınavların Eylül ayına ertelendiği açıklanmıştır (Kabacalı, 1992, s. 227). Üniversite Senatosu'ndan yapılan açıklamada, bu grupların “kamu üniversitesi” söylemini kullanmalarının amacının üniversiteye “Marksist-Leninist” bir eğitim sistemi getirmek olduğu iddia edilmiştir (Cumhuriyet, 12 Haziran 1969).

Başbakan Süleyman Demirel ise bu olayların artık gençlik hareketi olmadığını vurgulamıştır. Bu dönemde bir grup solcu öğrenci, özellikle Deniz Gezmiş, silahlı eğitim için Filistin'e gitmiştir. Filistin'deki kamplarda dünyanın her yerinden çok sayıda genç vardır. Burada hayallerindeki devrimi gerçekleştirmek için teorik ve pratik eğitim almışlardır. “Komando” toplama kamplarında yaz aylarında benzer içerikte eğitilmiş milliyetçi gençlerin varlığı aslında ne boyutta bir olayın yaşandığının veya yaşanacağını habercisidir ve çatışma ülkede kaotik bir ortama yol açmıştır (Keskin, 2019, s. 245).

23 Eylül 1969'da İstanbul Üniversitesi Öğrenci Birliği Kongresi'ne katılmak üzere Ankara'dan gelen ODTÜ öğrencisi Taylan Özgür, arama kararıyla polis tarafından tutuklanmış, polisten kaçmaya çalışırken sırtından vurulmuş ve hayatını kaybetmiştir. Taylan Özgür'ün ölümü yeni olayları ve tartışmaları da beraberinde getirmiştir. 1969'un son aylarında ölümle sonuçlanan şiddet tırmanmış, 9 Aralık 1969'da İstanbul Devlet Mühendislik Mimarlık Akademisi'nin (DMMA) sol ve sağ görüşlü öğrencileri arasında çıkan çatışmada Mehmet Büyüksevinç adlı öğrenci hayatını kaybetmiştir. 14 Aralık'ta Battal Mehetoğlu isimli bir öğrenci hayatını kaybetmiştir. 16 Aralık'ta Türk Silahlı Kuvvetleri'ne (TSK) bağlı bir grup subay, şehitlerin ardından açıklama yapmıştır. “69 Subay Bildirisi” olarak bilinen yazıda, gençlerin “bağımsız bir Türkiye” istedikleri için öldürüldüğü iddia edilmiştir. Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç konuyla ilgili yaptığı açıklamada, TSK'nın hiçbir “aşırı akıma” destek olamayacağını vurgulamıştır. Bu nedenle, ifadeyi imzalayanlar hakkında soruşturma başlatıldığını söylemiştir. 20 Aralık'ta güvenlik güçleri İstanbul DMMA'yı aramış ve çıkan olaylar iki öğrencinin ölümüyle

sonuçlanmıştır. Aramalarda binanın içinde çok sayıda mühimmat ve Molotof kokteyli bulunmuştur. Akademide eğitim süresiz olarak askıya alınmıştır. İçişleri Bakanı Haldun Mentеше konuyla ilgili yaptığı açıklamada, eğitim kurumlarının “silah” haline geldiğini ve radikal grupların yasadışı eylemler gerçekleştirdiğini söylemiştir. Bu olaylar doğası gereği siyasidir, ancak eğitimle ilgili konularla ilgili eylemler de gerçekleşmiştir (Keskin, 2019, s. 246).

Bunlardan biri 5 Ocak 1970'de Ankara'da öğrenci pasoları ile ilgili yapılmıştır. Ankara belediyesinin öğrenci derneğinin indirimli öğrenci geçişleri sağlama anlaşmasını ihlal etmesi üzerine otobüslere öğrenciler tarafından el konulmuştur. Öğrenci örgütleri ile kent yönetimi arasında yapılan görüşme sonucunda kararın kent yönetimi tarafından iptal edileceği açıklanmıştır (Lüküslü, 2015, s. 217).

Öğrenci hareketi 1970 yılında da devam etmiştir. Bu süreçte devrimci gençlik örgütleri sosyalizm mücadelesinin aktivistleri olarak ortaya çıkmıştır. Bu arka plana karşı işçi-köylü işbirliğiyle sosyalizmi geniş kitlelere anlatmak ve sosyalizme geçiş için çeşitli etkinlikler düzenlenmiştir. Bunlardan biri de Ocak ayında Akhisar'da Dev-Genç ve Akhisar Tütün Yetiştiricileri Sendikası'nın ortaklaşa düzenlediği “Protesto Tütün İşletmeciliği” mitingidir. Devrimci öğrencilerin yaptığı bir başka olay da Çanakkale Savaşı'nın yıl dönümü olan 16 Mart 1970'de ilan edilen Bağımsızlık Haftası olmuştur. Hafta boyunca yapılan konuşma ve açıklamalarda dile getirilen önemli bir konu da “halk iktidarı” arzusu olduğudur. Üniversite eylemleri MGK 28 Mart 1970 tarihinde yaptığı açıklamada, bu olayların üniversitenin özerkliğini ihlal ettiği ve eğitim özgürlüğünü baltaladığı belirtilmiştir. Kanun çerçevesinde düzenlenen gösterilerin artık bir gençlik hareketi olmaktan çıkıp silahlı çatışmalara dönüştüğü vurgulanmıştır (Keskin, 2019, s. 247). Öte yandan Dev-Genç, MGK'ya yanıt olarak bir açıklama yapmış, polisin tavrını eleştiren açıklamada, devrimci hareketi çatışma olarak tanımlamanın haksız olduğu iddia edilmiş, tüm engellere rağmen mücadelelerinin devam etmiştir (Yıldırım, 2008, s. 507).

15-16 Haziran 1970'de işçiler sendika kanununda yapılan değişikliklere karşı yürümüşler, sol görüşlü öğrenci grupları bu hareketi desteklemişlerdir. Gösteri sırasında

çatışmalar çıkmış ve olaylar gelişip yayıldıkça sıkıyönetim ilan edilmiştir (Cengiz, 2015, s. 282).

Üniversitede ölümlü olaylar devam etmiş, 23 Kasım 1970'de Erkek Teknik Öğretmen Okulu yurdunda Dursun Önkuzu adlı bir öğrenci pencereden atılarak öldürülmüştür. Komünizm karşıtı öğrenci gruplarından birinin üyesi olan Durson Önkuzu'nun önce solcular tarafından işkence edildiği ve bileğinden bir kesikle pencereden aşağı atıldığı belirlenmiştir. Olaylar daha sonra şiddetlenerek devam ederken, öğrencilerin talepleri doğrultusunda gelişmeler yaşanmıştır. Hacettepe Üniversitesi Yükseköğretim Kurulu'nda öğretim görevlisi ve öğrencilerinin bulunacağı açıklanmıştır. Haber Milliyet gazetesinde 24 Kasım 1970'de çıkmıştır. Habere göre; Hacettepe Üniversitesi'nde, anayasaya rağmen, öğrenci ve asistanların yönetime eşit oy hakkıyla katılmaları kararlaştırılmış, bu Türkiye'de bir ilk olmuştur. Öğrencilerin “hiper demokratik sistem” olarak adlandırılan sistem nedeniyle yönetime oy hakkıyla katılma istekleri işgal ve boykotların ana nedenidir. Ancak eğitim sistemindeki sorunlar nedeniyle başlayan ve şiddete dönüşen gelişmeler devam etmiştir. Şiddeti önlemek için de çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Bunlardan biri silahsızlanma kararıdır. Dev-Genç, Sosyal Demokrat Dernekler Federasyonu (SDDF) ve Ankara Ülkü Ocakları Gazeteciler Derneği'nin düzenlediği halk toplantısında gençlik faaliyetleri ele alınmıştır. Her üç grup da birbirlerine güvensizliklerini dile getirirken, ortak kararlarının silahsızlanma olduğunu söylemişlerdir. 20 Aralık 1970'de Milli Savunma Bakanlığı silahların bırakılmasını, öğrenci dernekleri, birlikler ve daha birçok kuruluştan destek istenmiştir. Birçok derneğin çağrılara olumlu yanıt verilmiş, ancak Dev-Genç İstanbul Bölge Yürütme Kurulu üyelerinin 21 Aralık'ta düzenlediği basın toplantısında çağrıya katılmayacakları açıklanmıştır. Hâkim görüş karşıt fikirlere sahip insanlara güvenmemek olmuş, bu yüzden kendilerini korumak için silahlarını bırakmayacaklarını belirtmişlerdir (Keskin, 2019, s. 248).

Üniversite asistanları birliğinin İstanbul şubesi 26 Aralık'ta yaptığı açıklamada, çağrının şiddetin gerçek failerini gizlemeye yönelik bir şekilde sunulduğunu iddia etmiştir. İddiaya göre, olay bir “gösteri” Üniversite olayına ilişkin raporlardan biri Hacettepe Üniversitesi'ne aittir. 28 Aralık 1970'de Üniversite Yönetimi tarafından

hazırlanan bir belge, artan öğrenci olaylarının aşamasını görüşmek ve önerilerde bulunmak üzere Rektöre gönderilmiştir.

30 Aralık 1970'de Ege Üniversitesi öğretim üyeleri bir açıklama yaparak öğrenci olayıyla ilgili görüşlerini açıklamışlardır. Olanlarla ilgili olarak, “Üniversitede aşırılık yanlılarının silahlı çatışması olmadığı, ancak iktidar güçlerinin devrimcilerin silahlı saldırısı olduğu vurgulanmıştır. İktidar, bu silahlı saldırılarla kendi çıkarlarına aykırı devrimci güçleri yok etmeyi ve üniversite ile halkımız arasındaki bağı kesmeyi amaçlamıştır. Milli Eğitim Bakanlığı'nın bir diğer girişimi de olayın nedenini araştırmayı ve bir çözüm sağlamayı amaçlamıştır. 2 Ocak 1971'de Başbakan'a sunulan tasarlardan biri de üniversite reformuna ilişkin Üniversiteler Arası Ortak İlkeler Yasasıdır. Yasaya göre olaya neden olan öğrenci geçici veya kalıcı olarak uzaklaştırılabilecektir. Yükseköğretim kurumlarının kalıcı bir güvenlik gücüne sahip olması gerektiği kararlaştırılmıştır (Keskin, 2019, s. 249).

Bir diğer yasa tasarısı da “yükseköğretim kurumlarında güven ve çalışma özgürlüğü” konulu ve üniversite eğitimini kısıtlayan olayların önlenmesini amaçlamıştır. Bu yasa tasarısı ile öğretmen kadrosu seçimlerinde asistanlar ve öğrenciler oy kullanma hakkına sahip olacaktır (Keskin, 2019, s. 249).

İstanbul Üniversitesi Senatosu tarafından atanan bir komisyon, öğrenci olayının mahiyeti ve olayın çözümüne ilişkin bir rapor hazırlanmıştır. “Öğrenci Hareketinde Bilimsel Araştırma” adlı çalışma, 1876'dan bu yana öğrenci etkinliğinin bir özetini içermiştir. Gençlik hareketi, “Üniversite Reform Hareketi, Vatan Sorunları Hareketi” ve “İdeolojik Eylem” olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir. Raporda vurgulanan önemli bir nokta, hızlı sosyokültürel değişimin yarattığı ortamın bazı sağ ve sol ideolojiler tarafından istismar edilmesidir (Cumhuriyet, 5 Ocak 1971).

Bütün bu çözümlere rağmen 1970'e kadar bazı sol gruplar devrimi gerçekleştirmenin tek yolunun “silahlı propaganda” ve “gerilla mücadelesi” olduğuna inansa da, ortalığı karıştıran olaylar yeni bir boyut kazanmıştır. Bu kapsamda Deniz Gezmiş önderliğinde Türk Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) ve Mahir Çayan önderliğinde

Türk Halk Kurtuluş Partisi Cephesi (THKP-C) bu amaçla harekete geçmiştir (Zücher, 2016, s. 370).

TİP çatısı altında siyasallaşabilen ve isteklerini dile getirebilen gençlerin, TİP'in artık sorunlarına çözüm getiremediğini, ancak bazılarının sorunlarına çözüm üretilmediğini görünce, bu örgütler devrimci gençliğin militarize edilmesinde, silahlı mücadelenin temsilcisi haline gelmesinde etkin rol oynamıştır (Çubukçu, 1998, s. 99).

THKO'nun ilk operasyonu İş Bankası Emek şubesine yönelik silahlı soygun olmuştur. 11 Ocak 1971'de gerçekleştirilen soygunda bankadan 124.000 Türk lirası çalınmıştır. Faillerin Deniz Gezmiş, Sinan Cemgil, Hüseyin İnan, Yusuf Aslan ve Alpaslan Özdoğan'ın ODTÜ'de saklandıklarını öğrendikten sonra ODTÜ'de derslere ara verilmiştir (Keskin, 2019, s. 250). Şüphelinin bulunması için yurtdışı ve üniversite genelinde arama yapılmıştır. 12 Şubat 1971'de Ziraat Bankası'nın Ankara'daki Küçükesat şubesi soyulmuştur. Eylemciler bu kez Türk Halk Kurtuluş Partisi cephesinin üyeleriydi. Ancak soygundan Deniz Gezmiş ve arkadaşları sorumlu tutulmuştur. 15 Şubat'ta Ankara'nın Balgat ilçesindeki bir Amerikan üssünde görevli bir asker kaçırılmış, ancak daha sonra serbest bırakılmıştır (Turhan, 2013, s. 97).

Bu dönemde üniversiteler eylemlere ev sahipliği yapmaya devam etmiştir. İstanbul ve Hacettepe Üniversitesi kaçınılmaz olay nedeniyle eğitime ara verilmiştir. 4 Mart'ta Ankara'daki Gölbaşı ABD üssünden dört asker THKO tarafından kaçırılmıştır. Eylemciler bir “silahlı kurtuluş savaşı” başlattıklarını bildiren bir bildiri yayınlamışlar, 400 bin dolar fidye istemişlerdir. Diğer talepler ise tüm “devrimcilerin” cezaevinden salıverilmesi ve TRT'deki açıklamalarının okunmasıdır (Keskin, 2019, s. 251). Üç gün sonra kaçırılan askerler serbest bırakılmıştır. Ancak süreçte şüphelilerin bulunmasına yönelik araştırma kapsamında ODTÜ'de yapılan aramalarda öğrenci tepkileriyle karşılaşmıştır. Çatışmalarda 3 kişi ölmüştür (Birand, 2008, s. 232).

Tüm bu olaylar, ülkeyi yöneten artan çatışma ve terörle birlikte askeri müdahaleye yol açmıştır. Muhtıra 12 Mart 1971 günü saat 13'te tüm radyolarda okunmuş, Başbakan Süleyman Demirel istifa etmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri, parlamento üzerinde yetki

sahibi bir Milli Güvenlik Kurulu ve “adil” kişilerce kurulan bir hükümet aracılığıyla yönetimi sağlayacaktır (Karpat, 2010, s. 294).

Birçok üniversite kapatılmış ve Ankara ve İstanbul'daki kilit noktalar güvenlik önlemleriyle korunmuş, ancak yine de bankalar hala soyulmuş, varlıklı ailelerin bazı çocukları kaçırılmış ve fidye için tutulmuştur. Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT), Bakanlar Kurulu'na uzun bir brifing vererek durumu şöyle özetlemiştir: “Aşırı sağ ve aşırı sol harekete geçmeye hazırlanıyor. Derhal harekete geçilmelidir. Anayasa değiştirilip sıkıyönetim ilan edilmelidir”. Kısa bir süre sonra, on bir il sıkıyönetim ilan etmiştir (Birand, 2008, s. 271).

Sıkıyönetime rağmen olaylar devam etmiştir. 17 Mayıs 1971'de İsrail Başkonsolosu Efraim Elrom, Mahir Çayan ve arkadaşları tarafından kaçırılmıştır. Mahir Çayan 23 Mayıs'ta Başkonsolosu öldürmüştür (Feyzioğlu, 2007, s. 403). Daha sonra arkadaşlarıyla saklanmak için başka bir eve girmeye çalışırken fark edilmişlerdir. Polisle çıkan çatışmanın ardından bir eve girmişler ve küçük bir kızı rehin almışlardır. Üç günlük rehine krizi operasyonla sona ermiştir. Zanlılardan Hüseyin Cevahir öldürülürken Mahir Çayan da yaralanarak tutuklanmıştır. Tutuklanan THKP-C üyeleri Mahir Çayan, Ulaş Bardakçı, Ziya Yılmaz ve THKO üyeleri Cihan Alptekin ve Ömer Ayna 29 Kasım 1971'de İstanbul'daki Maltepe askeri cezaevinden kaçmıştır (Çiçek, 2018, s. 188).

THKO ile birlikte çalışarak Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının infazını engellemek için bir operasyon düzenlemeye karar vermişlerdir. Bu olayda 27 Mart 1972'de Ordu Ünye'deki NATO üssünden üç teknisyeni kaçırmışlardır. 30 Mart'ta Tokat Niksar Kızıldere'de Mahir Çayan ve beraberindeki 10 kişi evlerinde ölü olarak yakalanmıştır (Turhan, 2013, s. 75). Uzun tartışmalara ve girişimlere rağmen adı geçen Deniz Gezmiş ve Hüseyin İnan Yusuf Aslan'ın 6 Mayıs 1972'de infazı ile son bulmuştur (Keskin, 2019, s. 252).

12 Mart muhtırasının ardından ilk seçim 14 Ekim 1973'te yapılmış ve CHP galip gelmiştir. Uzun bir hükümet kurma çabası, 14 Ocak 1974'te CHP ve Milli Selamet Partisi'nin (MSP) koalisyon hükümetinin kurulmasıyla tamamlanmıştır. 1974 yılı

boyunca ülke genelinde öğrenci olayları yaşanmaya devam etmiştir. 15 Temmuz'da Yunan birlikleri Kıbrıs'ta mevcut hükümeti işgal etmiştir. 20 Temmuz'da Türkiye adaya operasyon başlatmış, Kıbrıs krizini hükümet krizi izlemiştir. Başbakan Bülent Ecevit, koalisyon ortakları arasındaki farklılıkları gerekçe göstererek istifa etmiştir (Milliyet, 17 Eylül 1974). Uzun bir süre hükümet kurulamamış, süreçte öğrenci olayı Kerim Yaman, 23 Ocak 1975'te Mimarlık ve Mühendislik Okulu'nda öğrencilerle girdiği kavgada öldürülmüştür (Keskin, 2019, s. 252-253).

31 Mart'ta Adalet Partisi (AP), MSP, Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) arasında imzalanan anlaşmayla Milliyetçi Cephe (MC) hükümeti kurulmuştur. Türkiye'nin birçok yerinde eğitim kurumlarında devam eden çatışmalar ve eğitim kesintileri gibi sorunlar nedeniyle Kıbrıs harekâtı kapsamında ilan edilen Ankara, Adana ve İstanbul sıkıyönetim uygulamasının bir ay uzatılmasına karar verilmiştir. MGK öğrenci olayını tartışmış ve ülkenin temel düzenini bozmaya yönelik bir hareketin varlığının altını çizmiştir.

1 Mayıs 1975'te Başbakan Süleyman Demirel 13 üniversite rektörü ile bir toplantı yapmıştır. Siyasi olaylara çözüm arayan hükümet, üniversite yönetimini de bu şekilde yanına almak istemiştir. Yeni eğitim öğretim yılının açılış töreni 3 Kasım'da yapılmıştır. Aynı gün İstanbul ve Ankara'da üniversite ve kolejlerde öğrenciler arasında çatışmalar çıkmış, Alpaslan Gümüş adlı bir öğrenci, Gazi Eğitim Enstitüsü'nde çıkan çatışmalarda vurularak öldürülmüştür (Keskin, 2019, s. 253).

İdealist olarak bilinen öğrencinin ölümü yeni olayların fitilini ateşlemiştir. Boykotun ölümle başlamasının ardından çıkan çatışmalarda bazıları yaralanmış, bir diğer idealist öğrenci Yaşar Özcivlez, 5 Kasım'da İstanbul Teknik Üniversitesi'nde (İTÜ) öğrenciler arasında çıkan çatışmada hayatını kaybetmiştir (Öznur, 2008, s. 401).

21 Kasım'da İstanbul Üniversitesi'nde çıkan çatışmalarda idealist olarak bilinen İsmail Tıgılı hayatını kaybetmiştir. Üniversite ilk kez bu şiddetin neredeyse tüm eğitim kurumlarını ele geçirdiği bir ortamda ODTÜ'de yer almıştır. Öğrencilerin günlük sorunlarıyla ilgilenmek ve öğrencilerin bazı ihtiyaçlarını karşılamak için Öğrenci

Dekanlığı kurulduğunu duyurulmuştur. 1 Aralık 1975'te İstanbul Şişli Meydanı'nda sol görüşlü iki öğrenciye düzenlenen saldırıda her iki öğrenci de ölmüştür. İTÜ Senatosu, 6 Aralık 1975'te bu olaylarla ilgili olarak gönderilen bir bildiri yayınlamıştır. Karar, Senato'nun eğitim-öğretim yılının başından bu yana meydana gelen olayları değerlendiren açıklamasıyla birlikte kurum ve kamuoyu ile paylaşılmıştır (Milliyet, 22 Kasım 1975).

1976'ya girilirken erken dönemde ağır darbe alan milliyetçi “komando” harekâtı ortaya çıkmaya başlamıştır. 3 Ocak'ta ODTÜ sınavına giden bir otobüs sağcı öğrenciler tarafından durdurulmuş, silahlı çatışmalar çıkmış ve 95 kişi yaralanmıştır. 5 Ocak'ta Kadıköy'deki Atatürk Eğitim Enstitüsü “komandolar” tarafından işgal edilmiş, eğitim askıya alınmıştır (Cumhuriyet, 6 Ocak 1976).

6 Ocak'ta Ankara DMMA'sı kendilerine “komando” diyen öğrenciler tarafından işgal edilmiş, eğitim de maalesef kesintiye uğramıştır. Hacettepe Üniversitesi'nde Şükrü Bulut adlı bir öğrenci, üniversitenin kapısında vurularak yaralanmış, 7 Ocak'ta vefat etmiştir. MC hükümetinin cenazedeki ölümden sorumlu olduğu iddia edilmiştir (Cumhuriyet, 7 Ocak 1976).

8 Ocak'ta yapılan Bakanlar Kurulu toplantısında bu olaylar ele alınmış, aynı gün, çatışma olayı Cumhuriyet Senatosu'nda konu dışı bir konuşmanın konusu olmuştur. Konuyla ilgili bir Senato soruşturması çağrısında bulunulmuştur. Teklifte, olayın faillerinin bulunamadığı, üniversitenin eğitim özgürlüğünün ve can güvenliğinin bulunmadığı belirtilmiştir. Olaylar şiddetle devam ederken, Başbakan Süleyman Demirel gerekirse üniversitenin sıkıyönetim ilan edilerek “işgal edilebileceğini” açıklamıştır (Milliyet, 10 Ocak 1976).

CHP ve Demokrat liderler duruma sert tepki göstermiştir. MC hükümeti muhalefet tarafından beceriksizlikle suçlanmış ve olayın “kardeş kavgasına” dönüştüğünü söylenmiştir. Ölü sayısı zamanla artmaya devam etmiş, 8 Nisan 1976'da Ankara'da üç öğrenci öldürülmüştür. Ölenlerden birinin Cumhuriyet Senatosu üyesi Muzaf Yudakul'un oğlu Hakan Yudakul adlı bir öğrenci olduğu belirtilmiştir. Olayı protesto etmek isteyen

gruplar yeni olayların fitilini ateşlemiş, bu olaylarda iki öğrenci daha hayatını kaybetmiştir. Ankara DMMA, Hacettepe Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi eğitime ara vermiştir (Cumhuriyet, 9 Nisan 1976).

Üniversite faaliyet raporlarını hazırlayan bir diğer kurum ise Ankara Üniversitesi'dir. Okul Müdürü Tahsin Özgüç'ün 9 Nisan 1976'da Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e sunduğu rapor, eğitim özgürlüğüne ve can güvenliğine yönelik tehlikelere dikkat çekmiş ve tüm bu sorunlara planlı çözümler içermiştir. 1976'da şiddet günlük yaşamın bir parçası haline gelmiş, yaklaşık 100 ölümcül olaydan yaklaşık 210 kişi ölmüştür. 1977'ye doğru, olay ve ölümlerin sayısı artmaya devam etmiştir. Artık can güvenliğinin tamamen ortadan kalktığı bir ortam oluşmuş ve 1977 parlamento seçimlerinden sonra kurulan II. MC hükümetinin güven oylamasıyla devrileceği yıla denk gelmektedir. Bu da kaçınılmaz öğrenci olayları ve şiddeti doğurmuştur. Can güvenliği konusu ülke gündeminin en üst sıralarında yer almıştır. Altı üniversite rektörü de Milli Eğitim Bakanlığı bütçesini görüşmek üzere TBMM Bütçe Komisyonu'na katılmıştır. Siyasiler arasındaki farklılıkların bir kenara bırakılması ve gerekli önlemlerin alınması gerektiğini vurgulayan üniversite yönetimleri, bu tür olaylarla ulusal bir sorun haline gelen disiplin cezası ile mücadele etmekte yetersiz kalıyor ve kökünden ele alınması gerekmiştir (Milliyet, 6 Ocak 1977).

11 Ocak 1977'de çeşitli sol grupların başkanlarıyla yapılan görüşmelerde göze çarpan konu, olaylardan MC hükümetinin sorumlu olduğunun gösterilmesidir. 16 Ocak 1977'de İTÜ öğrencisi Aytekin Taşçı öldürülmüş, daha sonra eylemler sıklaşmıştır. Olayın ardından polis müdahale ederek olayı bastırmaya çalışmış, yurttan yapılan aramada yasaklı yayınlara el konulurken çok sayıda öğrenci gözaltına alınmıştır. Ankara Üniversitesi Senatosu Süleyman Demirel'e 'muhtıra' vermiş, 21 Ocakta üniversite üzerinden sol-sağ çatışması, yapılması gerekenler ve alınması gereken önlemler konuşulmuştur (Cumhuriyet, 21 Ocak 1977).

Politikacıların şiddetle mücadele için bir başka önerisi, çatışma olaylarına karışan 18 yaş üstü tüm erkek ve kadınların askere alınması için yasal bir öneri sunulmuştur. 24 Ocak'ta sunulan teklife göre, teklifin yasanın yürürlüğe girmesinden önceki iki yılı

kapsaması amaçlanmıştır. Ancak tüm girişimlere rağmen devam eden olaylardan biri de 25 Ocak'ta yaşanmıştır. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nin iki öğrencisi öldürülmüş, 17 Mart'ta Uşak'ta öğrencilerle çıkan çatışmalarda solcu Haydar Öztürk hayatını kaybetmiştir (Milliyet, 18 Mart 1977).

4 Nisan'da Şişli Siyasal Bilgiler Enstitüsü'nde sol görüşlü bir öğrenci olan Kemal Karaka öldürülmüş, Mart ve Nisan 1977'de şiddet olaylarında 17 kişi öldü ve yaklaşık 350 kişi yaralanmıştır. Bu süreçte erken seçim tartışmaları gündeme alınmıştır. Çünkü bazı partiler erken seçimleri olayları önlemek için bir çözüm olarak görmüşlerdir. Bu konuda alınan karara göre 5 Haziran 1977'de erken seçim yapılacaktır. 1 Mayıs 1977'de bir önceki dönemin en büyük şiddet eylemlerinden biri gerçekleşmiştir. 1 Mayıs İşçi Bayramı kutlamaları sırasında meydana gelen olaylarda 30'dan fazla kişi ölmüş, ölümlerin, çıkan izdihamdan kaynaklandığı iddia edilmiştir. 5 Haziran 1977'de yapılan seçimlerin ardından Bülent Ecevit'in kurduğu hükümet güvenoyu alamamış, 21 Temmuz'da Süleyman Demirel ile II. MC hükümeti kurulmuştur (Ahmad, 1995, s. 202).

Ancak devrimci gruplar hükümete tepki göstermiş, bu kapsamda 2 Ağustos 1977'de yirmi dört örgüt II. MC'ye karşı mücadelede ortak hareket edileceğine dair bir bildiri yayınlamıştır. Her ne kadar her hükümet çatışma olaylarının kısa süre içinde sona ereceğini açıklasa da, II. MC hükümeti dönemindeki en önemli iç politika olayı şiddetin devam etmiştir. MC hükümeti döneminde birçok siyasi cinayet işlenmiştir. I. MC Hükümeti Döneminde 237, II. MC hükümeti sırasında 117 kişinin öldüğünü ve çok sayıda kişinin yaralandığını açıklanmıştır (Uçar, 2015, s. 380).

II. MC hükümeti, 31 Aralık 1977'de bir gensoru önergesi ile devrilmiştir. Hükümet, 5 Ocak 1978'de Bülent Ecevit tarafından kurulmuş, ancak şiddet bitmemiştir. 16 Mart 1978'de öğrencilere karşı büyük bir terör eylemi gerçekleşmiştir. İstanbul Üniversitesi'nden gelen kalabalık bir öğrenci grubuna bombalar atılmış ve ardından ateş açılmıştır. Olayda 7 öğrenci hayatını kaybetmiş, yüzden fazla kişi yaralanmıştır. Olayın ardından İstanbul Üniversitesi süresiz olarak kapatılmıştır. 1978 yılı, geniş çaplı terörist faaliyetlere ek olarak, aynı zamanda birbirini takip eden siyasi suikastlar yılı olmuştur.

24 Mart'ta Ankara savcı yardımcısı Doğan Öz kendisine yönelik silahlı saldırıda öldürülmüştür (5 Haziran 1977).

18 Nisan'da Malatya'nın bağımsız belediye başkanı Hamit Fendoğlu, kendisine gönderilen bomba paketinin patlaması sonucu arkadaşıyla birlikte yaşamını yitirmiştir. 11 Temmuz, Öğretim Üyesi Doç. Bedrettin Cömert öldürülmüştür. Siyasi suikastları kışkırtıcı kitle eylemleri izlemiştir. 3 Eylül 1978'de Sivas'ta rakip halklar arasında çıkan çatışmalar mezhep çatışmasına dönüşmüştür. Alevilere karşı yapılan saldırılarda 9 kişi ölmüş, yüzlerce kişi yaralanmıştır (Keskin, 2019, s. 257). 9 Ekim'de Ankara Bahçelievler'de 7 TIP öğrencisi, 20 Ekim'de İTÜ Elektrik Yüksek Okulu Dekanı Dr. Bedri Karafakioğlu öldürülmüştür (Ulubaş, 2013, s. 272).

Terör eylemi, muhalefetin sıkıyönetim ilan etme ısrarını gündeme getirmiştir. Kahramanmaraş'ta 22 Aralık'ta başlayan ve günlerce süren olayda 100'den fazla kişi ölmüş, 1000'e yakın kişi yaralanmış, böylece on üç ilde sıkıyönetim ilan edilmiştir. 1 Şubat'ta Milliyet Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Abdi İpekçi İstanbul'da vurularak öldürülmüştür. 6 Şubat'ta İstanbul siyaset dairesinin eski başkanı Irgiz Aykutlu, 19 Kasım 1979'da MHP İl Yürütme Kurulu üyesi İlhan Darendelioğlu öldürülmüştür. 16 Ekim'de Başbakan Bülent Ecevit istifa etmiştir. 20 Kasım'da bir başka akademisyen Prof. Dr. Ümit Yaşar Doğanay öldürülmüştür. Birkaç gün sonra Süleyman Demirel'in kurduğu azınlık hükümeti güvenoyu almıştır. Ancak 7 Aralık'ta öğretim üyesi Cavit Orhan Tütengil'in öldürülmesiyle siyasi cinayetler devam etmiştir (Ulubaş, 2013, s. 274).

1970'lerin sonunda ülke ekonomisi de kötü durumdaydı. TSK, 27 Aralık 1979'da Cumhurbaşkanına açık mektup göndermiş, ülkenin çatışmadan acilen çıkması gerektiğini vurgulayan bu mektup, neredeyse 12 Eylül'ün habercisi olmuştur. 1980'de 10.000'den fazla terör olayında 2.000'den fazla insan ölmüş ve bu dönemde siyasi suikastlar devam etmiştir. Mağdurlar arasında MHP Genel Başkan Yardımcısı Gün Sazak, eski Başbakan Nihat Erim ve eski DİSK Başkanı Kemal Türkler de yer almıştır. Görev süresi 6 Nisan 1980'de dolan Fahri Korutürk'ün yerine yeni cumhurbaşkanı seçilememiştir. On dokuz ilde sıkıyönetim ilan edilmesine rağmen çatışma sona ermemiştir. 12 Eylül 1980'de MGK'nın TRT'den General Kenan Evren'in imzasını taşıyan 1 no'lu Bildirisi işte bu

atmosferde okunmuştur. Siyasi ve ekonomik istikrarsızlık, 27 Mayıs 1960'tan sonra Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yeniden iktidara gelmesine neden olmuştur. Ülke genelinde sıkıyönetim ilan edilmiş, tüm siyasi partiler kapatılmıştır. 12 Eylül'den sonra kurulan sıkıyönetim mahkemesinde yaklaşık 50 kişi idam edilmiştir. 6 Kasım 1982'de yeni hazırlanan anayasa referandumu oyların yüzde 93'ünü alarak kabul edilmiş, aynı referandumla Kenan Evren Cumhurbaşkanı seçilmiştir (Ulubaş, 2013, s. 278-281).

4. BÖLÜM

1982 ANAYASASI VE ÜNİVERSİTELER

4.1. 1982 ANAYASASI ÇIKIŞ AMACI

12 Eylül 1980 öncesi; şiddet ve terörün yaygınlaşması, ekonomik durumun bozulması, ülkenin kriz ortamına girmesi, parlamentonun uzun süre cumhurbaşkanı seçememesi, zaman zaman çalışmama ve kanun yapamaması, askeri müdahalede zemin hazırlamıştır. Özgür bir ortam ve hürriyet getirmekte, idareyi zayıflatmakta, iktidarın elini bağlamaktadır. Bu ortamda Türk Silahlı Kuvvetleri 12 Eylül 1980'de emir-komuta zinciri içinde iktidarı ele geçirmiştir. TSK'nın iktidarı ele geçirmesiyle oluşturulan Milli Güvenlik Konseyi, yürütme ve yasama yetkilerini topladı ve aynı zamanda kurulun başkanı olan Orgeneral Kenan Evren devlet başkanı ilan edilmiştir. Milli Güvenlik Konseyi yasama ve yürütme işlemleri kanun, tüzük, beyanname ve kararname olarak isim ve numaralandırılır (Gözübüyük, 2007, s. 201).

12 Eylül 1980 darbesinin önünü bir dizi faktör bulunmaktadır. En öne çıkan faktörlerden biri olan ekonomik sorunların nedeni sosyal ve siyasi faktörlerin de etkisiyle ekonominin bozulmuş olmasıdır. Döviz sıkıntısı, sürekli artan enflasyon, 12 Mart 1971 muhtırası sonrası dar boğaz ve Kıbrıs Barış Harekâtı için aktarılan fon ekonominin sonunu hazırlamıştır. Türkiye'yi 12 Eylül'e götüren süreçte, siyasi faktörlerin de kayda değer bir rolü vardır. O dönem Türk siyasetindeki çalkantılar ve partiler arası gerginlikler, orduyu sivillerin ülkeyi yönetemediğine ikna etmiş, ekonomik sorunlarla birlikte ülke içerisinde yaşanan olayları durdurmak amacıyla yönetime el koymuştur (Eminoğlu, 2021, s. 473-474).

Milli Güvenlik Konseyi, askeri müdahaleyi anayasal bir zemine oturtmak amacıyla 27 Ekim 1980 tarihinde Anayasal Düzen Yasası'nı çıkarmıştır. Dolayısıyla, Milli Güvenlik Kurulu Başkanlığı görevlerini Cumhurbaşkanı yürütecek, Millet Meclisinin görevleri Milli Güvenlik Konseyi tarafından yerine getirilecek ve bu tür kamu hukuku işlemlerine anayasal ve idari yargı yolları kapatılacaktır. Bu hükümlerden de anlaşılacağı üzere Milli Güvenlik Konseyi “anayasal güç” tür (Gezgin, 2013, s. 169).

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinde küçük bir grup ve orta düzey subaylar hükümeti ele geçirirken, Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanı liderliğindeki ordu 12 Eylül 1980 askeri müdahalesini ele geçirmiştir. Bir bütün, kendi hiyerarşisinde, yani emir-komuta zincirindedir (Odyakmaz vd., 2008, s. 31).

Milli Güvenlik Konseyi, askeri müdahale yoluyla tüm siyasi faaliyetleri yasaklamış ve parti liderlerini derhal tutuklamıştır. Askeri diktatörlük şeklinde, ordu iktidara gelir gelmez meclis ve hükümet görevden alınmıştır. Siyasi partilerin faaliyetleri durdurulmuş, daha sonra ise siyasi partiler tamamen kapatılmış ve parti liderlerine siyaset yasağı getirilmiştir (Özçelik, 2011, s. 82).

12 Eylül darbesi büyük ölçüde 1970'lerdeki birikmiş rejim krizinin ve sınıf mücadelesinin sonucu olarak görülebilmektedir. Aslında, darbenin kökenleri 1960'ların sonlarına kadar uzanıyor ve genel olarak kabul edildiği gibi 1971 darbesi, 12 Eylül'ün başarısızlığının bir ön provası olarak görülmektedir. 1960'ların sonlarına kadar, ithal ikameci birikim sisteminin başarılı gelişimi/genişlemesi, hem iktidar bloğu içindeki farklı hiziplerin çatışan çıkarlarının uzlaştırılmasına yardımcı olmuş hem de genel burjuvazi ile uyumlu olarak bağımlı sınıfları birbirine bağlayan maddi tavizleri kolaylaştıracak kaynakların yaratılmasına yardımcı olmuştur. Birikin rejimin bu başarılı genişleme süreci, 1961 anayasasının ivmesi altında siyasi ve sosyal hakların gelişme sürecini başlatan yasal ve siyasi üstyapıda da yolunu bulmuştur. Bu süreç, maddi fırsatları bir dereceye kadar geliştirdi ve genişletti ve ayrıca burjuvazinin ekonomik şirket çıkarlarını aşmasına izin vererek, iktidar bloğu tarafından istikrarlı bir hegemonya kurulmasının önünü açmıştır (Özçelik, 2011, s. 75).

4.2. 1982 ANAYASASI HAZIRLANIŞ SÜRECİ

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren, Ordu Komutanı Orgeneral Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Nejat Tümer ve Jandarma Komutanı Orgeneral Sedat Celasun'dan oluşan Milli Güvenlik Konseyi, 12 Eylül 1980'de askeri müdahalede bulunmuşlardır (Akhan, 2022, s. 56).

1981 tarihli ve 2485 sayılı Kurucu Meclis düzenlenmiş ve anayasa yapım sürecinin başlatılmasına karar verilmiştir. Kurucu Meclis iki bölümden oluşmuştur. Bunlar, Milli Güvenlik Konseyi ve Danışma Meclisidir (Odyakmaz vd., 2008, s. 31).

Danışma Meclisi 160 üyeden oluşmuştur. Bunlardan 40 üye doğrudan Milli Güvenlik Kurulu tarafından, 120 üye ise her ilin valileri tarafından belirlenen ve önerilen üç aday arasından Milli Güvenlik Kurulu tarafından seçilmiştir. 11 Eylül 1980 tarihinde 30 yaşında, yüksek öğrenim görmüş ve herhangi bir siyasî partiye mensup olmamak şartıyla Kurucu Meclis Hakkında Kanunun 4'üncü maddesi hükümlerine göre Danışma Meclisi üyeliğine seçilmiştir. Anayasa Konvansiyonunda Danışma Meclisi üyeleri seçilmemekte, atanmaktadır. 1961'de Kongre'yi oluşturan delegelerin çoğu dolaylı olarak seçilmiştir. Bu nedenle Danışma Meclisi üyeleri temsilci değil danışmandır. Ancak, Meclis denilince ve anayasanın girişinde “Türk milletinin meşru temsilcisi Danışma Meclisi” ibaresine yer verince, 1920 yılından bu yana ilk kez anayasada temsil ve yetkisi olmayan bir komisyona yer verilmiştir. Bu ifade daha sonra 1995 tarihli bir anayasa değişikliğiyle metinden çıkarılmıştır (Tanör, 2001, s. 29).

Kurucu Meclis Kanunu'nun önsözünde, Kurucu Meclisin çalışmalarını düzenleyen esaslar şöyle belirtilmiştir: Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığı ve bağımsızlığı, devletin ve milletin birlik ve bölünmezliği, yararlanmasını sağlayacaktır. İnsan hak ve temel özgürlüklerinin herkes tarafından eşitlik ilkesine göre, hukukun üstünlüğü sağlanacaktır. Kurucu meclis kurmaya, anayasayı, siyasi partileri ve seçim kanunlarını oluşturmaya ve gerekli yasal düzenlemeleri yapmaya karar vermiştir. Demokrasi ve hukukun üstünlüğü, genel seçimlerle kurulacak olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin fiilen açılmasıyla sona ermiştir. Kurucu Meclis Kanununun 2. maddesi de benzer bir hususu tekrar etmekte olup, Kurucu Meclis, Türkiye Büyük Millet Meclisinin kuruluşuna ve genel seçimlerde fiilen açılmasına kadar kanun yapmak, değiştirmek ve yürürlükten kaldırmak suretiyle yasama görevini yürüteceği belirtilmiştir. Milli Güvenlik Konseyi'nin belirlediği tarihte yapılır. Ancak, II. Maddeye göre, Anayasa Konvansiyonu, yeni bir anayasanın oluşturulması için halk oylaması kanunundan sorumlu olacaktır (Özbudun, 2004, s. 51).

Anayasa yapma görevi Danışma Meclisine, nihai düzenleme yetkisi ise Milli Güvenlik Konseyi'ne verilmiştir. Profesör Dr. Orhan Aldıkaçtı'nın başkanlığını yaptığı Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu, üniversiteler, yüksek mahkemeler, sendikalar ve meslek kuruluşları gibi çeşitli kurum ve kuruluşlardan görüş almıştır (Tanör, 2001, s. 30).

Komisyon 23 Kasım 1981'de çalışmalarına başlamıştır. Anayasa'yı 17 Temmuz 1981'de Konseye sunan Danışma Meclisinin 15 üyesinden oluşuyordu. İstişare Konferansı bu metni görüşerek 23 Eylül 1982'de çalışmalarını tamamlamış ve İstişare Konferansı Tüzüğü'nün son taslağını Milli Güvenlik Konseyi'ne sunmuştur. Milli Güvenlik Konseyi, 18 Ekim 1982'de taslağa son şeklini verdi ve anayasa taslağı 7 Kasım 1982'de kamuoyuna sunulmuştur (Derdiman, 2006, s. 278).

Anayasa taslağının referanduma sunulmasını düzenleyen yasa, Anayasa Referandumu Yasasıdır. Kanunda sadece dikkate değer hükümler bulunmuştur. Örneğin, 5. madde uyarınca, anayasa taslağının yayınlanması ve aleniyeti serbesttir, ancak eleştiriye izin verilmeyecektir. Ayrıca anayasa taslağının reddedilmesi durumunda ne olacağı da belli değil ki bu da ayrı bir konu ve Anayasa taslağının Kamuoyu Kanununa Sunulan Anayasa'ya kasten dâhil edilmemesi askeri rejimin devamı anlamına gelmektedir (Tanör, 2001, s. 35).

7 Kasım 1982 Pazar günü yapılan referandum sonucunda yasa tasarısı %8,63 “Hayır” ve %91,37 “Evet” oyu ile kabul edilmiştir. Halk tarafından bu şekilde kabul edilen anayasa, 9 Kasım 1982 tarihli Resmi Gazete'de 2709 sayılı Kanun olarak yayınlanmış, 17863 sayılı mükerrer olmuştur. 6 Kasım 1983'te genel seçimler yapılmış ve 6 Aralık 1983'te Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanı kuruldu. Dolayısıyla bugün Anayasa'nın 177. maddesi uyarınca Milli Güvenlik Konseyi ve Danışma Meclisi'nin hukuki varlığı sona ermiştir. Böylece ülke normal demokratik rejimlere geçmeye çalışmıştır (Gözler, 2008, s. 191).

Referandum sonucu oyların yüzde 91,4'ü çıktı, referandum sürecinde anayasanın tartışılması yasaklanmış, cumhurbaşkanının ve hükümetin resmi propagandası anayasayı desteklemiştir. Halk toplumsal olayları ve terörü bitirmek için bir an önce normale geçiş

isteğindedir. 1961 Anayasası'nın hazırlanmasında halkoylamasında Anayasanın reddi halinde olan ancak 1982 Anayasası'nın hazırlanmasında halkoylamasında Anayasanın reddi halinde olmayan “ne olacağının belli olmaması” gibi etkenler büyük rol oynamıştır (Atar, 2002, s. 37; Tanör, 1994, s. 105).

4.3. 1982 ANAYASASI İLE BİRLİKTE ÜNİVERSİTELERİN ÖZERKLİK DURUMUNDAKİ DEĞİŞİM

Klasik tanıma göre özerklik, üniversitede kimlerin öğrenim göreceği, kimlerin öğreteceği, nelerin öğretiliceği, kimlerin mezun olacağı ve nelerin araştırılacağı konularında kararlar almada üniversitenin bir kurum olarak yetki sahibi olma derecesi anlamına geldiğini; üniversite yöneticilerinin seçim veya atamayla gelmelerinin özerklik ile bir ilişkisi bulunmadığını; özerkliğin göreceli bir kavram olduğunu ve çağdaş üniversite yönetiminde “idari özerklik” diye bir kavram bulunmadığını; önemli olanın bir yandan topluma hesap verip toplum tarafından denetlenirken öte yandan üniversitenin öğretim üyelerinin akademik hürriyetlerinin korunması ve üniversitenin değişen politik şartlardan etkilenmemesinin sağlanmasıdır (Doğramacı, 2000, s. 14)

1982 Anayasası, üniversitenin 1961 Anayasası'nın ilk biçimindeki “bilimsel ve idari olarak özerk” ya da onun biçimiyle “özerk” olduğu anlayışını terk ederek, üniversitenin sadece “bilimsel özerliğe” sahip olmasının yeterli olduğunu belirtmiştir. 1971'den sonra düzenlenmiştir. Anayasa Mahkemesi, özerkliğin belirli sınırlar içinde hareket edebilmek anlamına geldiğini ve kanunla belirlenen sınırlar içinde kalmak kaydıyla özerk bir organın kendi davranışlarını düzenlemesi gerektiğini belirterek, geniş bilimsel özerklik kavramı gereği, Anayasa, üniversitelere 2. maddeye uymalarını, yasal ulusal üniversitenin öğretim, araştırma ve yayın konularını özgürce belirleme, yürütme ve çıkarlarını bu yönde yönlendirme biçiminde temel niteliklerini düzenlemektedir.

Mahkemeye göre; Anayasa, Üniversiteye bilimsel özerklik vermektedir. Üniversitenin, Anayasa'nın ilke ve gerekliliklerine bağlı olacağından, Devrim'in yasalarına, özellikle Öğretim Birliği Yasasına uyacağına şüphe yoktur. Amacı, yüksek öğrenimi, üniversite eğitiminin kalitesini siyasi çevrelerin veya çeşitli ilgi veya fikir

kümelerinin dışında tutmak olan Üniversitenin bilimsel özerkliğini benimserken, çeşitli bilimsel bakış açılarının ve fikirlerin çalışılması ve öğretilmesi, yayılması ve özgürlüğü yerini bulmaktadır. Demokratik düzende “düşünce özgürlüğünün” varlığını ortaya koyar. Eğitim ve öğretim özgürlüğü, düşünce özgürlüğünün bir parçasıdır. Devletin eğitim ve öğretim özgürlüğüne sahip olması yeterli olmayıp, herkesin bu özgürlükten yararlanabileceği bir düzen oluşturmak zorunda olduğu varsayılmaktadır (AYMK, 1990).

Yüksek Mahkeme, kuruluşundan işleyişine kadar bilimsel özerkliğin, bilimin bir yaşam biçimi olarak gerektirdiği özgürlüğü sağlamak ve tüm araştırmalarda uygulanmak olduğunu; devletin gözetim ve denetiminin, devlette yürütme organı olarak görülemeyeceğini belirtmiştir. Üniversitenin söz sahibi olduğunu, araştırmayı yönlendirdiğini, üniversitenin bilim alanındaki en yüksek bilimsel kurum ve özgür bir toplumun sembolü olduğunu, bilgi edinme amacıyla oluşturulan yapının göz ardı edilemez olduğunu vurgulamıştır. Bilgi üretmek, araştırma, deneyim ve her türlü çabayla gerçeği bulmaya çalışan eşsiz bir kurumdur (AYMK, 1991).

Anayasa Mahkemesi, 4.5.2006 tarihli ve E.2006/51, K.2006/57 sayılı kararında da Üniversite mensuplarının akademik özerkliği, ekonomik ve siyasi etkiye sahip kişi ve kurumların baskı ve yönlendirmesinden uzak, sadece bilimsel standartlar ve etik kurallar çerçevesinde eğitim, öğretim, araştırma ve yayın yapma olanaklarının sağlanmasına dayanacağı belirtilmiştir. Topluma göre zorunlu evrensel hâkim düşünce ve kabul sonucu çıkarım yapmak olarak tanımlanmıştır. Özerklik, kamu hizmetini o hizmete uygun bir devlette yerine getirmek üzere tasarlanmış bir kamu hukuku kavramı olduğunu belirtilmiştir. Kararda ayrıca her halükarda özerkliğin bir bütün olduğunu ve içinde idari ve parasal özyönetim olmadıkça olamayacağını belirtilmiştir. 1982 anayasasının yalnızca “bilimsel özerklik”ten bahsettiği ve üniversiteler için tam özerklik getirmediği açıktır (Soysal, 1988, s. 446).

Üniversite özerkliğinin üniversite mensuplarının kendi seçtikleri kişilerden oluşan organlar eliyle üniversiteyi yönetmeleri anlamına geldiğini;

- Bilim adamı yetiştirme gereklerinin belirlenerek bu konudaki programların geliştirilmesi,

- Bilimsel denetim ve yeni bilimsel bilgilerin öğrencilere aktarılmasındaki yöntemlerin tartışılması ve yaşama geçirilmesi,
- İnceleme ve araştırma konularında önceliklerin saptanması,
- Mali özerkliğin abartılı bir kavram olduğunu ve yönetsel özerkliğin zorunlu bir koşulunu oluşturmadığını;
- Üniversite özerkliğinin ağırlıklı olarak yönetsel özerklik demek olduğu;
- Üniversite yönetiminin belli başlı görev ve yetki alanını oluşturduğu;
- Yayınların desteklenmesi,
- Bilimsel özerkliğin ise özerklik kavramını amacından saptırmak ayrıca bilim ve sanat özgürlüğünü gözlerden kaçırmak için bulunmuş “sözde” bir kavram olduğunu ifade etmiştir (San, 1993, s. 150-151).

İdari özerkliği olmayan ancak bilimsel özerklik tanınan bir üniversitenin özerk olduğu iddiasıyla, bir bakanlığın valisinin kendini özerk ilan etmesine benzer şekilde, idari özerklik olmadan bilimsel özerklik olmamaktadır (Hatipoğlu, 1994, s. 62). Aslında üniversitelerin idari özerkliği, belirli bir aşamada iş güvencesi olmaması ve maddi sıkıntılar bilimsel özerklik kavramının kağıt üzerinde kalmasına neden olmuştur (Kaboğlu, 2002, s. 493).

İzlenen prosedürler ülkeden ülkeye farklılık göstermekte olup, merkezi veya yüksek idari kurul niteliğindeki araçların varlığı, üniversite yöneticilerinin atanması veya profesör ve doçentlerin atanması gibi doğrudan üniversite özerkliği ile ilgili değildir. Üniversiteler, kendi seçtikleri bir kurum tarafından yönetilmedikçe kendi kendilerini yönetemezler veya üniversite dışı kişilerin üniversite yönetimine katılımı, özerklik ihlalidir ve genel bir geçerliliği yoktur (Doğramacı, 2000, s. 12).

2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu, 4.11.1981 tarihinde kabul edilmiş ve 6.11.1981 tarihli ve 17506 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Kanun, Türk Silahlı Kuvvetlerine ve Polis Teşkilatına bağlı yükseköğretim kurumları dışında kalan tüm yükseköğretim kurumlarını, bağlı birimlerini ve bunlarla ilgili faaliyet ve esasları kapsar. Bu dönemde 1961 Anayasası hükümleri yeni bir anayasa yapılana kadar yürürlükte kalırken, 2547 sayılı Kanunda 1961 Anayasası’na aykırı hükümler yer almıştır. Ancak

yukarıda da belirtildiği gibi, Milli Güvenlik Kurulunca çıkarılan Anayasaya aykırı kanunlar, 2324 sayılı Anayasa Düzeni Kanunu kapsamındaki anayasa değişikliği hükmündedir. 2547 sayılı Kanun, 4 Kasım 1981'den bu yana birçok kez değiştirilmiştir, özü aynı kalmıştır. Tüm yükseköğretim kurumlarını tek bir kavram altında toplamak, Yükseköğretim Komisyonu'nun getirdiği merkezi yapıyı oluşturmak, yükseköğretim kurumlarını ve üniversite kurumlarını belirlemek kanunu düzenleyen ilkelerdir (Günday, 2002, s. 478).

2547 sayılı Kanun'un 3. maddesi uyarınca yükseköğretim, milli eğitim sistemi içinde, ortaöğretime dayalı, en az dört yarıyılı kapsayan her kademedeki eğitim - öğretimin tümü; yükseköğretim kurumları ise, üniversite ile yüksek teknoloji enstitüleri ve bunların bünyesinde yer alan fakülteler, enstitüler, yüksekokullar, konservatuvarlar, araştırma ve uygulama merkezleri ile bir üniversite veya yüksek teknoloji enstitüsüne bağlı meslek yüksekokulları ve bir üniversite veya yüksek teknoloji enstitüsüne bağlı olmaksızın ve kazanç amacına yönelik olmamak şartı ile kurulan meslek yüksekokullarıdır. Aynı maddede üniversiteler, bilimsel özerkliğe ve kamu tüzelkişiliğine sahip yüksek düzeyde eğitim - öğretim, bilimsel araştırma, yayın ve danışmanlık yapan, fakülte, enstitü, yüksekokul ve benzeri kuruluş ve birimlerden oluşan yükseköğretim kurumları olarak tanımlanmış; yüksek düzeyde eğitim öğretim, bilimsel araştırma ve yayım yapan ve kendisine enstitü, yüksekokul ve benzeri kuruluşlar bağlanabilen yükseköğretim kurumları şeklinde tanımlanan fakültelerin ise tüzelkişiliğine son verilmiştir.

2547 sayılı Kanun'a egemen olan merkeziyetçilik anlayışının kendisini fakültelerin tüzelkişiliğinin kaldırılmasını da göstermektedir. Anılan Kanununun 4. maddesinde yükseköğretimin amaçları, öğrencilerin Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, Türk milletinin milli, ahlaki, insani değerlerine bağlı, toplum yararını kişisel çıkarlarının üstünde tutan, aile ülke ve millet sevgisi ile dolu, hür ve bilimsel düşünce gücü ile geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, beden, zihin, ruh, ahlak ve duygu bakımından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş, ilgi ve yetenekleri yönünde yurt kalkınmasına ve ihtiyaçlarına cevap verecek, aynı zamanda kendi geçim ve mutluluğunu sağlayacak bir mesleğin bilgi, beceri, davranış ve genel

kültürüne sahip, vatandaşlar olarak yetiştirmek; Türk Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütün olarak, refah ve mutluluğunu artırmak amacıyla; ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmasına katkıda bulunacak ve hızlandıracak programlar uygulayarak, çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı ve seçkin bir ortağı haline gelmesini sağlamak; yükseköğretim kurumları olarak yüksek düzeyde bilimsel çalışma ve araştırma yapmak, bilgi ve teknoloji üretmek, bilim verilerini yaymak, ulusal alanda gelişme ve kalkınmaya destek olmak, yurt içi ve yurt dışı kurumlarla işbirliği yapmak suretiyle bilim dünyasının seçkin bir üyesi haline gelmek, evrensel ve çağdaş gelişmeye katkıda bulunmak, şeklinde sayılmıştır. Yükseköğretimin planlanması, programlanması ve düzenlenmesindeki ana ilkeler ise Kanununun 5. maddesinde yer almaktadır. Bunlar;

a) Öğrencilere Atatürk inkılâpları ve ilkeleri doğrultusunda Atatürk milliyetçiliği ile ilgili hizmet duygusu kazandırmak,

b) Millî kültürü geliştirmek, örf ve adetlere bağlı, kendine has şekil ve niteliklere sahip evrensel bir kültür içinde muhafaza etmek, millî birlik ve beraberliği kuvvetlendirecek ruh ve irade ile öğrencilere güç vermek,

c) Yükseköğretim kurumlarının özelliklerini, eğitim sektörlerini ve amaçlarını dikkate alarak eğitim ve öğretimde yeknesaklık sağlamak,

d) Eğitim ve öğretim program ve programlarını bilim ve teknoloji ilkelerine uygun, ulusal ve bölgesel ihtiyaçlara uygun olarak kısa ve uzun vadeli olarak formüle etmek ve sürekli geliştirmek,

e) Yükseköğretime erişim ve fırsat eşitliğini sağlayacak önlemleri almak,

f) Üniversiteler ve yüksek teknoloji kolejleri ile bunların fakülte, enstitü ve yüksekokulları, kalkınma plan ve projelerinin ilke ve amaçlarına uygun olarak ve Yükseköğretim Komisyonunun tavsiye veya tavsiyeleri üzerine yükseköğretim çerçevesinde kanunla kurulmuş planlardır.

g) Yükseköğretim Komisyonunca belirlenen esaslara göre ve Bakanlar Kurulu kararıyla meslek mensuplarının yetiştirilmesine bağlı bakanlık akademilerinin kurulması,

h) Yükseköğretim kurumlarını geliştirmek, okul işletmeciliğinin etkinliğini artırmak, okulları yaygınlaştırmak, tüm ülkeye yaymak, yerli ve yabancı öğretmen yetiştirmek ve dağıtmak, üretim-insan-eğitim unsurları dengesini sağlamak, okulları yükseköğretim ve milli eğitim politikalarının kalkınma planı ilke ve hedeflerine ve

ülkenin, çevrenin ve uygulama alanının ihtiyaçlarını karşılayacak kaynak ve uzmanlık yetkilerine göre örgün, yaygın, sürekliliği içerecek şekilde planlanması ve uygulanması,

1) Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Türk dili, yabancı dil derslerinin zorunlu olması ve zorunlu olmamak koşuluyla beden eğitimi veya güzel sanat dallarındaki derslerden birinin en az iki yarıyıl olarak okutulmasıdır.

Üniversiteler evrensel kurumlardır. Belli bir düşünüyü ve kalıbı öğreten değil, özgür ve farklı düşünmeyi öğreten kurumlar olduklarını; 2547 sayılı Kanun'un, yukarıda değinilen 4. ve 5. maddeleri ile üniversitelerin birer lise veya yüksekokul gibi değerlendirildiğini; "örf ve adetlere bağlı" sözcüklerinin 1975 tarihli Anayasa Mahkemesi kararı ile iptal edildiğini bunun yanı sıra Türk üniversitelerinde okuyan yabancı uyruklu öğrenciler bulunduğu da düşünüldüğünde bunların Türk örf ve adetlerine bağlı, Türk olmanın gururunu duyacak şekilde ve Atatürk ilkelerine bağlı yetiştirilmelerinin mümkün olmadığını vurgulamıştır (Hatiboğlu, 2000, s. 351).

12 Eylül 1980 askeri darbesini müteakip anayasal düzenlemeden önce çıkarılan 1981 tarihli 2547 sayılı Kanun, Türkiye'de yükseköğretim tarihindeki ikinci kapsamlı yasal düzenlemedir. Hüküm, Türkiye'nin siyasi tarihinde kırık bir aşamaya tekabül eden askeri darbeden sonra, ülkenin yapısal statüsünü normatif bir temelde kurmayı amaçlayan bir anayasal çerçevenin oluşturulmasından önce yapılmıştır. Tarihsel olarak anayasayı önceleyen ve hukuk düzeninde başka tür normları şekillendiren veya tasvir eden bu içtihat, doğal olarak anayasaya aykırı bazı çelişkiler içermektedir (Günay ve Kılıç, 2011, s. 37).

7 Temmuz 1973 tarih ve 1750 sayılı Kanun 12 Eylül 1980 askeri darbesine kadar yürürlükte kalmıştır. Darbeden sonra kurulan askeri yönetim, ülkenin 12 Eylül'e gelişinden üniversiteyi "bir bütün olarak" sorumlu tutmuştur (Demir, 2008, s. 11). Böylece üniversiteyi sıkı bir şekilde denetleyecek ve bağlayacak bir yasa çıkarmaya koyulmuştur. 6 Kasım 1981 tarihli ve 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'na göre, 1975 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından yasa dışı kabul edilen ve kaldırılan Yükseköğretim Kurulu, günümüzde Yükseköğretim Kurulu (YÖK) adı altında, kurulmuştur. YÖK ile birlikte Rektörlük, Dekanlık gibi daha önceden seçilmiş olan

makamlar atamalarla doldurulmaya başlandı. Üniversite, kolej ve kolej gibi tüm yükseköğretim kurumları üniversite çatısı altında toplanmakta ve bu kurumların akademik unvanları eşdeğer ilan edilmektedir. Ayrıca, 1981 yılına kadar profesörlerin atamaları Milli Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanmak zorundayken, 1981 yılından itibaren Yükseköğretim Kanunu'na göre üniversiteler tarafından yapılmış ve atama prosedürü gözden geçirilerek YÖK tarafından onaylanmıştır. Bu yeni uygulama üniversitelere tanınan özerkliği artırmak içindir (Gür ve Çelik, 2014, s. 24).

Doğramacı (1985), YÖK'ün üniversite özerkliğini kısıtlamadığını ve faaliyet ve faaliyetlerinin Amerika Birleşik Devletleri veya Kanada gibi ülkelerdeki "Mütevelli Heyeti" veya "Yöneticiler Heyeti" ile benzerlik gösterdiğini ileri sürmektedir. Böylece devlet veya siyasi organ, doğrudan üniversitenin üst yönetimine dahil olmak yerine, bağımsız bir yönetim kurulu üyesi atayarak yönetime dolaylı olarak dahil olur. Bu nedenle üniversite özerkliğini de korumaktadır. Aslında, özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada gibi ülkelerde yaygın olarak kullanılan bu tür kurullar veya komiteler, üniversite ile siyaset arasında bir tür "tampon" görevi görür. Kurulun veya komitenin amacı, üniversitenin doğrudan siyasallaşmasını engellemek ve üniversite ile devlet, toplum ve iş dünyası arasında güçlü bir ilişki oluşturmaktır. Ancak, aşağıda tartışılacağı gibi, Türkiye'de böyle bir komitenin kurulması özerklik sağlamayı değil, bir kısıtlamayı amaçlamaktadır; çünkü özerklik esasen Rektörün seçimine indirgenir ve Üniversite'nin geleceği yoktur. Mütevelli Heyetinin seçimi yetkili, Rektör seçimi ise Üniversitenin yetkisiz hale getirilmiştir (Gür ve Çelik, 2011, s. 15-16).

Anayasanın 130(6) maddesinde "Rektörler, Cumhurbaşkanı tarafından seçilir ve atanır" ifadesi yer almakla birlikte, Yükseköğretim Kanununun "Üniversite Kurumları" başlıklı 13/a maddesi ile Rektörlük Makamına ilişkin hükümler yer almaktadır. Üniversite Rektörlüğüne adayların seçimi ve Rektörün atanması ilgili Kurul tarafından belirlenir. Rektör seçimi (md. 104) Anayasamızda yer almakta olup, yürütme alanında Cumhurbaşkanının görev ve yetkileri ile Vakıf Yükseköğretim Kurumları Mütevelli Heyetinin yetki alanı içindedir.

1982 Anayasası'nın 104. maddesi, "üniversite rektörünün seçilmesi" de dahil olmak üzere rektörün yetkilerini rektörün idari yetkileri arasında saymaktadır. Ayrıca, daha özel olarak, Anayasa'nın yükseköğretim kurumlarıyla ilgili 130/6. Maddesinde "Cumhurbaşkanı, cumhurbaşkanı tarafından seçilir ve atanır" denmektedir. 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanununun değişik 13/a maddesine göre, yükseköğretimden sonra en az 15 yıl başarılı hizmet vermiş, tercihen devlet hizmetinde bulunmuş ikisi üniversitede profesör olmak üzere, dört kişi arasından Devlet Başkanınca beş yıl için atanmaktadır.

Aday gösterilen adaylar atanmadıkça ve yeni adaylar iki hafta içinde aday gösterilmedikçe doğrudan devlet başkanı tarafından atanmaktadır. Ancak atama sürecinin kabulüne ilişkin bu anayasal ve yasal çerçeve, Yükseköğretim Komisyonu'nun yaklaşık on yıl önce kurulmasından bu yana tartışma konusu olmuştur. Özellikle "üniversite özerkliği" çerçevesinde bu tartışma ve eleştirilerin ana konularından biri de "cumhurbaşkanlığı atamaları" meselesidir. Bu tartışmalar, siyasi düzeyde YÖK yasasını değiştirme isteğine sebep olmuştur. Öyle ki, 1992 senesinde DYP-SHP hükümeti döneminde bir yasa taslağı hazırlanmıştır. Bu konusu taslak, YÖK'ün yetkilerinin Üniversitelerarası Kurula devri, rektörlerin yetkilerinin azaltılması ve öğrenci konseylerinin oluşturulması gibi konularla birlikte rektör seçim ve atama usulüne dair de bir değişiklik planlanmıştır. Buna göre, 'rektör adayları iki kademeli olarak seçilecektir, önce öğretim üyeleri rektörü seçecekleri seçecek, daha sonra bunların belirlemiş olduğu dört aday içerisinde rektör Cumhurbaşkanı tarafından atanacaktır. Yine dekanların ataması da fakülte kurulunun seçeceği üç kişi arasından Üniversitelerarası Kurul tarafından yapılacaktır (Tekeli, 2010, s. 297)

Dönemin siyasi iktidarı tarafından hazırlanarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulan hükümet tasarısında, rektörlerin seçimi ve atanmasına ilişkin şu hükümler öngörülmüştü: "*Rektörler, ilgili üniversiteye bağlı fakülte dekanları, enstitü müdürleri, meslek yüksek okulu müdürleri ile öğretim üyeleri tarafından seçilecek 10 öğretim üyesiyle, öğrenci konseyi tarafından belirlenen bir öğrenciden oluşan kurul tarafından her biri ayrı fakülteden olmak üzere belirlenecek üç aday arasından Cumhurbaşkanı tarafından atanır.*" Ancak hazırlanmış olan yasa tasarısından farklı olacak biçimde, rektör seçilme ve atamaya yönelik 2547 sayılı yasanın 13. maddesinde 1 Temmuz 1992'de

değişiklik yapılarak rektör seçiminde YÖK'ü devre dışı bırakmakta olan bu tasarının öngörüsü dışında bir değişiklik yapılmış olunca koalisyon hükümetinde siyasi bir kriz ortaya çıkmıştır (Tekeli, 2010, s. 299-300).

Bu nedenle Yükseköğretim Kanunu'nun (13/a) ilgili hükümlerinde yapılan bu değişiklikle atama yerine seçime gidilmiştir. İlgili değişikliklere tabi olmak üzere, Rektörün, Üniversite öğretim üyeleri tarafından profesörler arasından seçilecek adaylar arasından Rektör tarafından atanması beklenmektedir. Müdürün görev süresine ilişkin ilgili kanun iki sınırlama getirmektedir: bu nedenle müdürün görev süresi 4 yıldır ve öğretim üyeleri iki dönemden fazla müdür olarak görev yapmak üzere seçilemezler. İlgili yönetmeliklerde ayrıca seçim usul ve esaslarına ilişkin bazı teknik hükümler de yer almaktadır. Bu nedenle asıl adayın seçimi gizli oyla yapılır ve oy kullanan her öğretim üyesi sandığa sadece bir isim yazabilir. Ayrıca ilk toplantıda öğretim üyelerinin en az yarısının hazır bulunması zorunludur. Bu sağlanamazsa toplantı 48 saat ertelenecek ve çoğunluk aranmaksızın seçimler yapılacaktır. Bu toplantıda en çok oyu alan 6 kişi aday seçilmiş sayılmaktadır. YÖK tarafından seçilen üç kişiden biri Cumhurbaşkanına sunulur ve rektör olarak atanmaktadır.

2547 sayılı Yükseköğretim Kanununun ilgili maddesinde yapılan son değişiklik ile (değişik birinci paragraf: 18/6/2008- 5772/2 md.) rektör seçimi ve atamasına ilişkin düzenlemede kısmi revizyon yapılmıştır; “Yükseköğretim Genel Kurulunun bu adaylar arasından seçeceği üç kişi Cumhurbaşkanlığına sunulur. Cumhurbaşkanı, bunlar arasından birini seçer ve rektör olarak atar. Yeni kurulan üniversitelere, rektör adayı olarak başvuran profesörler arasından Yükseköğretim Genel Kurulunun seçeceği üç aday Cumhurbaşkanlığına sunulur. Cumhurbaşkanı, bunlar arasından birini seçer ve rektör olarak atar...” 2008 yılında yapılan bu değişiklik ile yeni kurulan üniversitelere atanacak olan rektörlerin adaylığı ve atanma sürecine ilişkin ilave düzenleme getirilmiştir (Günay ve Kılıç, 2011, s. 38).

Yapılan düzenleme ile görevdeki rektörün çağrısı ile toplanacak öğretim üyeleri tarafından altı rektör adayı seçilerek belirlenmektedir. Belirlenen rektör adaylarından

Yükseköğretim Kurulunun seçeceği üç aday atanmak üzere Cumhurbaşkanı'na sunulmakta, atama cumhurbaşkanı tarafından yapılmaktadır (Resmî Gazete, 1994).

2547 sayılı Yükseköğretim Kanununun 13. maddesinde 2 Temmuz 2018 tarih ve 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile değişiklik yapılmış, rektör atamasında YÖK'ün aday önerme yetkisine son verilerek, rektörlerin doğrudan doğruya Cumhurbaşkanınca atanması usulü getirilmiştir. Bu değişiklik de Cumhurbaşkanlığı sisteminin yürürlüğe girmiş olduğu 9 Temmuz 2018 günü yürürlüğe girmiştir. Farklı bir anlatımla yeni sistemde artık rektör atama işlemini Cumhurbaşkanı tek başına yapmaktadır. Bu uygulama ile rektör seçimi için öğretim üyelerinin toplanarak seçim yapmaları, YÖK'ün aday önermesi gibi uygulamalar ortadan kalkmış, rektör atama yetkisi tek başına Cumhurbaşkanına ait olmuştur (Gözler, 2019).

Cumhurbaşkanlığı sistemine geçişten sonra OHAL KHK'sı olarak adlandırılan Kanun Hükmünde Kararnameler ile devlet üniversitesinde rektörlerin iki dönemden fazla görev yapamaması, öğretim elemanlarının yurt dışına gönderilmesi, üniversitelerin katkı payı ve öğrenim ücretlerinin belirlenmesi, Üniversitelerin alabileceği sözleşmeli personelin esasları gibi konularda değişiklikler yapılarak önemli görülebilecek bütün yetkilerin Cumhurbaşkanında toplanması sağlanmıştır (Cumhuriyet, 9 Temmuz 2018).

Cumhurbaşkanına verilen bu yetki eleştiri konusu olmuştur. Bu yöndeki itirazlardan en belirgin olanı, Boğaziçi Üniversitesine yapılan rektör atamasından sonra öğrenciler ve üniversitenin öğretim üyeleri tarafından ortaya konan tepkidir. 1 Ocak 2021 tarihinde Cumhurbaşkanı tarafından yapılan atamada Prof. Dr. Melih Bulu Boğaziçi Üniversitesinin yeni rektörü olmuş, karara karşı ortaya konan tepki eylemlere dönüşmüştür (BBC News Türkçe, 2 Şubat 2021).

Karara itirazı olanların “Kayyum Rektör” olarak tanımladıkları Prof. Dr. Melih Bolu 195 gün görevde kaldıktan sonra yine Cumhurbaşkanının kararı ile görevden alınarak yerine Prof. Dr. Naci İnci atandı. Bu değişiklik, bir yandan direnişin başarısı olarak görülürken, atama biçimine ithafen direnişin devam edeceği yönünde açıklamalar yapıldı (Cumhuriyet, 16 Temmuz 2021).

Boğaziçi Üniversitesinde yaşananlar kadar olmasa da Cumhurbaşkanlığı sisteminde rektör atamalarına ilişkin yeni düzenlemeye yapılan itirazların ana sebebi, rektör atamalarının yöntemine yöneliktir. Rektörlerin seçimle değil atamayla göreve başlıyor olmaları, üstelik bu atama yetkisinin tek bir makamın elinde olması, üniversitelerin bağımsız hareket etmekten uzak kalacağı ve dolayısıyla özerk yapısına zarar vereceği yönündeki düşünceden kaynaklanmaktadır.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile rektör atamalarının cumhurbaşkanının yetkisine bırakılmış olmasının olumlu olduğunu düşünenlere göre ise Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmeyip, hesap verebilirliğinin olmaması YÖK politikalarını etkileyen bir unsur olduğu düşüncesi etrafında toplanmaktadır. Bu görüşte olanlara göre YÖK başkanı ve üniversite rektörlerini ataması zaten aşırı hiyerarşik bir yapıya sahiptir ve siyasal kutuplaşmanın odağında bulunan yükseköğretim alanını daha da siyasallaştırmaktadır. Halk taraftan seçilen Cumhurbaşkanının daha hesap verebilir olacağından dolayı yükseköğretimde normalleşmeye katkı yapabilecektir (Çelik, 2020, s. 525).

SONUÇ

Üniversite, bilimsel bir kurum ve bir halk topluluğu olarak eğitim sisteminin zirvesindedir, farklı dönemlerde ve farklı coğrafyalarda işlev ve kapsamı değişmiştir, üniversite siyaset ve devlet ile doğrudan temas halindedir, yaratıcı ve entelektüel bilginin işlevinin üretimi ve yayılmasına sahip oldukları için toplumun yönleridir. Bu nedenle üniversiteler bir yandan ulusal sınırları aşarlarken, diğer taraftan her devletin kendine özgü tarihsel gelişimi, kültürü ve sosyal yapısı nedeniyle belirli özelliklere sahiptirler. Üniversite bir kurum olarak toplumsal dönüşüme öncülük etmektedir, ancak aynı zamanda bundan etkilenmektedir.

Sadece Türkiye'de değil, tüm dünyada özellikle 1960'lı yıllarda başlayan toplumsal dönüşümün etkisi birçok alanda olduğu gibi üniversitelerde kendini göstermiştir. Batılı üniversiteler toplumsal çatışmanın ayrıcalıklı alanları haline gelirken, bu çatışmaları anlamının ve bu bağlamda kendilerini değiştirmeye çalışmanın merkezleri haline gelmişlerdir. 1960'lı yıllarda eğitim anlayışındaki değişimle birlikte üniversitelerde çoğulcu bir yapı hâkim olmaya başlamıştır. 1980'li yıllarda ise küreselleşme ile ilgili gelişmelerle birlikte üniversiteler dünyaya açılmış ve toplum üzerinde daha etkili bir yapıya bürünmüşlerdir. İletişim devriminin toplumsal yaşama damgasını vurmasıyla birlikte toplum bir "bilgi toplumu"na, üniversiteler ise "genel bilgiyi üreten ve yöneten" ağlara dönüşmeye başlamıştır.

Üniversitelerin kendi kendini yönetmesi, kendi kendini yapılanması, kendi akademik yapısını oluşturması ve böylece işlevlerini yerine getirmesi amaçlanan durumdur. Üniversiteler bilimin, eğitiminin ve sosyal yapının yayılmasına hizmet etmekte, araştırma ve öğretim hizmetlerini sunmaktadırlar. Üniversitenin entelektüel işlevi; öğretim ve araştırma, temel fikir ve kavramların aktarılmasını içermektedir. Üniversitenin sosyal işlevi, entelektüel ve sosyal gelişim arasında bir denge ve bağlantı kurmaktadır. Bu açıdan bakılarak üniversitenin iç ve dış yönleri birbirini karşılıklı olarak etkilemekte olduğu söylenebilmektedir. Üniversiteler, iç işlerini istedikleri gibi düzenlemeli, topluma kayıtsız kalmamalı, kendi kurumsal gelişimleri için bazı ilke ve

standartlar belirlemelidirler. Üniversitelerin bu şekilde yapılanarak çalışmalarını sürdürebilmeleri için özerk olmaları gerekmektedir.

Üniversite özerkliği içinde özel bir öneme sahiptir. Üniversitelerde, “özgür tartışma ortamını” ve “eleştirel düşünme” sağlanabilmelidir. Bu durum, üniversitenin kurumsal “akademik özerkliği” sayesinde olabilmektedir. Üniversitenin akademik özerkliği, öğretim üyelerinin bilimsel araştırma çalışmalarında, öğretim ve sınavlarda, bölümlerin faaliyetlerinde, yetiştirilecek öğrenci sayısının ve ders saatlerinin belirlenmesinde tam bir serbestinin olmasını ifade etmektedir. Akademik özerklik sadece dış baskılardan değil, aynı zamanda üniversitenin kendi kurumsal yapısından ve öğretim üyelerinin kişisel nefret, akademik kıskançlık gibi tutum ve davranışlarından ve/veya ideolojik farklılıklar yüzünden birbirleriyle savaşıyor üniversite üyelerinin tutum ve davranışlarından da olumsuz yönde etkilenebilmektedir.

Üniversite ilk olarak 1961 Anayasası ile anayasal olarak tanımlanmıştır. Bu kanunda, 1946 reformlarıyla üniversiteye tanınan idari özerklik, “üniversitenin kendi seçeceği bir kurum tarafından yönetildiği” ve “üniversitenin bilimsel ve idari özerkliğe sahip bir kamu tüzel kişiliği olduğu” anayasal olarak güvence altına alınmıştır.

Yükseköğretim Kurumlarının Özerklik ve Akademik Özgürlüğüne İlişkin Lima Bildirgesi'ne göre, “akademik özerklik”, bir akademik topluluğun üyelerinin bireysel veya toplu olarak yayma özgürlüklerini edinme, geliştirme ve ima etme yeteneğidir. Akademik hayatın özü olan akademik özgürlük, kişiye kendini sürekli geliştirme, hatta talepte bulunma fırsatı vermektir. Bu durum, yaşamın entelektüel sermayesini artırmak ve yenilemek için eşsiz bir fırsattır.

1982 Anayasası'nın 130. maddesinde ise üniversiteler, fakülteler ve yardımcıları çeşitli bilimsel araştırma ve yayın faaliyetlerinde serbest oldukları belirtilmiştir. Ancak bu yetki, devletin varlığına ve bağımsızlığına, milletin ve devletin bütünlüğüne ve bölünmezliğine karşı hareket özgürlüğü tanımamaktadır. Anayasamıza göre akademik özerkliğin kapsamı milli savunma, güvenlik ve kamu düzenidir. 2547 sayılı

Yükseköğretim Kanunu'nun 3(d) maddesine göre Üniversitenin bilimsel özerkliği bulunmaktadır.

Üniversitelerin özerkliği konusu, siyasi gelişmeler ve toplumsal olaylardan fazlasıyla etkilenmiştir. 1961 anayasasında kanunlaşan üniversite özerkliği daha 10 yıl geçmeden yaşanan siyasi kaynaklı olaylar sebebiyle sekteye uğramıştır. 1980 ihtilaline kadar yaşanan dönemde ortaya çıkan siyasi olaylar 1971 düzenlemesi, YÖK'ün kurulması gibi sonuçlar doğurmuş ve bu gelişmeler üniversitelerin özerkliğini kısıtlayıcı yönde olmuştur. Yaşanan olaylarda üniversitelerin özgürlükçü tutumları olayların artmasında etkili olarak görülmüş ve yapılan düzenleme ile üniversitelerin özgürlük alanlarının kısıtlanması amaçlanmıştır.

Yaşanan iktidar değişiklikleri ve iktidarların üniversiteleri kendi tarafına çekme çabaları ve rektör atamalarının Cumhurbaşkanı tarafından yapılması üniversitelerin siyasallaşmasına sebep olmuştur. 12 Eylül darbesi sonrasında Yüksek Öğretim Kurumunun oluşturulması ile siyasi açıdan hesap verme sorumluluğu olmayan Cumhurbaşkanı tarafından rektör atamalarının yapılması, üniversite yönetimlerinin şekillendirilmesinin önünü açmıştır. Bu aksak durum Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine kadar devam ederken, Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile bu durum biraz daha üniversite özerkliğini kısıtlayıcı bir hal almıştır. Cumhurbaşkanlığı sistemi ile seçim ve önerme gibi aşamalar ortadan kaldırılmış, rektör atama yetkisi bir Cumhurbaşkanlığı makamına verilmiştir. Bu yeni düzenlemenin olumlu yanı, halk tarafından seçilmiş bir Cumhurbaşkanının üniversitelerin yönetim kademesini belirliyor olmasıdır, olumsuz yanı ise rektör atama yetkisinin bir kişiye teslim edilmiş olmasıdır.

Üniversitelerin akademik çalışmalarını özgür bir şekilde sürdürebilmeleri için, özgür bir biçimde kendi yönetimlerini kendilerinin belirlemeleri, özellikle siyasi bir müdahaleden uzak olmaları gerekmektedir. Bu açıdan bakılarak üniversite özerkliğinin önündeki en önemli engelin siyaset olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Acar, Ş. Bir, A. Kaçar, M. (2016). Osmanlı'da Sivil Mühendis Yetiştirmek Üzere Açılan Hendese-i Mülkiye Mektebi. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 17(2), 1-26.
- Adivar, A. A. (1987). *Tarih Boyunca İlim ve Din (Bilim ve Din)*, 4. Baskı, Remzi Kitabevi, Ankara.
- Ahmad, F. (1995). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. (Çev. Yavuz Alogan), Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Ahmad, F. (2014). *Demokrasi sürecinde Türkiye 1945-1980*. 5. Baskı. A. Fethi (Çev.), Hil Yayın, İstanbul.
- Ahmad, F. (2016). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. 15. Baskı. (Çev. Yavuz Alogan), Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Akgün, B. (2014). *12 Eylül döneminde iç ve dış politika (1980-1983)*, Çaylak, A., Dikkaya, M., Göktepe, C., Kapu, H. (Ed.), Türkiye'nin politik tarihi iç ve dış politika. Ankara: Savaş Yayınevi, 545-568.
- Akhan, A. (2022). 1980 Darbesi'nin Batı Ülkelerindeki Yankıları. *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 45-65.
- Akıncı, A. (2014). Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*. 9(1), 55-71.
- Akyıldız, A. (2019). Mekteb-i Mülkiye. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. Ek 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Akyüz, Y. (2001). *Başlangıçtan 2001'e Türk Eğitim Tarihi*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Akyüz, Y. (2011). *Türk Eğitim Tarihi*. Pegem Akademi, Ankara.
- Aldıkaçtı, O. (1973). *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, 2. Baskı, Yenilik Basımevi, İstanbul.
- Antalyalı, Ö. L. (2007). Tarihsel Süreç İçerisinde Üniversite Misyonlarının Oluşumu. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(6), 25-40.

- Arap, K. S. (2010). Türkiye Yeni Üniversitelerine Kavuşurken: Türkiye'de Yeni Üniversiteler ve Kuruluş Gerekçeleri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(1), 1-30.
- Aras, N. (2003). Cumhuriyetimizin 80. Yılında Üniversitemizin Dünü – Bugünü ve Geleceğe Bakışı. Ed. Atılgan, D. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Araslı, U. (2015). *Anayasa Mahkemesi İptal Kararları Açısından Anayasal Temel İlke ve Kavramlar*. Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara.
- Arıkan, İ. (2011). *Türk Anayasa Hukukunda Yükseköğretim*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Arslan, A. (2011). *Türkiye’de Üniversite ve Siyaset*. Paraf Yayınları, İstanbul.
- Arslan, A. Selçuk, M. (2008). Üniversite ve Özerklik: Tek Parti Döneminde Yüksek Öğretim (1923-1946). *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6(12), 349-369.
- Atar, Y. (2002). *Türk Anayasa Hukuku*, Mimoza Yayınları, Konya.
- Atar, Y. (2014). *Türk Anayasa Hukuku*, Mimoza Yayınları, Konya.
- Ataünal, A. (1998). *Türkiye’de Yükseköğretim*, Milli Eğitim Bakanlığı Yükseköğretim Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Aydemir, Ş. S. (2011). II. Adam. III. Cilt. 19. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Aydoğmuş, Ç. (2021). Milli Muhalefet Cephesine Karşı İktidarın Yanıtı: Vatan Cephesi. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 8(3), 1172-1188.
- Ayiter, K. (TY). Anayasanın Özerk Kuruluşları. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 25(3), 23-72.
- AYMK RG 12.8.2006, 26257.
- AYMK t. 29.6.1992, E.1991/21, K.1992/42 RG 31.3.1993, 21538.
- AYMK t. 30.5.1990, E.1990/2, K.1990/10, RG 9.2.1991, 20781.
- Ayni, M. A. (1995). *Daru’l-fünun Tarihi*. Pınar Yayınları, İstanbul.
- Ayni, M. A. (2007). *Dar’ül Fünun Tarihi*. Kitabevi Yayınları, İstanbul.

- Baskan, A. G. (2001). Türkiye’de Yükseköğretimin Gelişimi, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 21-32.
- Berkes, N. (2003). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, 4. Baskı. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Bilim ve Gelecek, Üniversite ve 1933 Reformunun belirleyici özellikleri, <https://bilimvegelecek.com.tr/index.php/2019/08/05/universite-ve-1933-reformunun-belirleyici-ozellikleri/> (Erişim Tarihi: 09.06.2022)
- Bingöl, B. (2012). Üniversite Özerkliğinin Değişen Tanımı ve Üniversitelerin Yeniden Yapılandırılması. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(2), 39-75.
- Birand, M. A. (2008). *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Biröl, S. (2012). 1961 Anayasasında İfade Özgürlüğü. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (43), 39-54.
- Boy, A. (2017). Medreselerin Kısa Bir Geçmişi ve Kayseri Medreseleri. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 57-73.
- Bulut, N. (2005). Bilim Özgürlüğü: İçeriği ve Sınırlandırılması Sorunu, *AÜEHFD*, 9(1-2), 23-39
- Bulut, S. (2009). Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu. *Akademik Bakış Dergisi*, 2(4), 125-145.
- Cengiz, O. (2015). *Alparslan Türkeş*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul.
- Centel, T. (1982). Türk Sosyal Sigorta Kurumlarının Özerkliği Üzerine Bir Deneme, *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, 1(3), 21-33.
- Ceylan, S. (2008). *Demokrat Parti İktidarı Döneminde Üniversite Eğitimi (1950–1960)*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Coşkun, G. (2000). *Devlet Bütçesi Türk Bütçe Sistemi*, 6. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Çakmak, F. (2014). Cumhuriyet Halk Partisi'nin “Ege Vazife Gezisi” ve 1959 Yılı Uşak İzmir Olayları. *Turkish Studies*. 10(10), 1239-1258.
- Çallı, Y. (2009). *Türk Anayasa Hukukunda Eğitim Hakkı*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Çavdar, T. (2013). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)*. 5. Baskı. İmge Yayınevi, Ankara.
- Çaylak, A. Baran H., (2014). Türkiye'de Kemalist rejimin ordu ve anayasa ile pekişmesi ve darbeler arası dönem (1960-1970), Çaylak, A., Dikkaya, M., Göktepe, C., Kapu, H. (Ed.), *Türkiye'nin politik tarihi iç ve dış politika*. (421-460), Savaş Yayınevi, Ankara.
- Çelik, Z. (2020). Özerklik, büyüme ve kalite: İlhan Tekeli'nin yükseköğretim çalışmaları üzerine bir değerlendirme. *İdeal Kent Araştırmaları Dergisi*, 29(10), 510-541.
- Çiçek, H. (2018). *Devrimci Portreler 68'in 50. Yılı*, Kırmızıkedî, İstanbul.
- Çubukçu, A. (1998). *Bizim 68*, Kor Kitap, İstanbul.
- Derdiman, R. C. (2006). *Anayasa Hukukunun Genel Esasları ve Türk Anayasa Düzeni*, Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul.
- Doğramacı, İ. (1985). *The higher education reform in Turkey: results after three years*. Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi, Ankara.
- Doğramacı, İ. (2000). *Günümüzde Rektör Seçimi ve Atama Krizi*, Meteksan, Ankara.
- Doğramacı, İ. (2007). *Türkiye'de ve Dünyada Yükseköğretim Yönetimi*. Meteksan, Ankara.
- Dölen, E. (2008). II. Meşrutiyet Döneminde Dar'ül Fûnun. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 10(1), 1-46.
- Dölen, E. (2009). *Türkiye Üniversite Tarihi - 1. Osmanlı Döneminde Dar'ül Fûnun*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Dölen, E. (2010). *Osmanlı Döneminde Dar'ül Fûnun: 1863-1922, Türkiye Üniversite Tarihi 1*. İstanbul Üniversitesi Bilgi Yayınları, İstanbul.
- Dunbay, S. (2016). 1961 Anayasası Perspektifinden Parlamenter Bağışıklıklar. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*. 124, 153-182.
- Eminoğlu, D. (2021). 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 Darbelerinden Sonra Türkiye'de Oy Verme Davranışı. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 10(29), 465-484.

- Emiroğlu, A. (2011). 27 Mayıs 1960 İhtilali ve Demokrat Parti'nin Tasfiyesi. *Selçuk Üniversitesi Kadınhanı Faik İçil Meslek Yüksekokulu Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*. 1(1), 13-27.
- Erdem, A. R. (2012). Üniversite Özerkliği: Mali, Akademik ve Yönetmel Açından Yaklaşım. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 3(2), 97-107.
- Erdoğan, M. (2005). *Anayasa Hukuku*, Orion Yayınevi, Ankara.
- Ergin, O. (1977). *Türk Maarif Tarihi*, (Cilt 3-5). Eser Matbaası, İstanbul.
- Eyuboğlu, İ. Z. (2004). *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- Fedayi, C. (2014). Türkiye'nin siyasal ve sosyal kaos dönemi (1971-1980) –nam-ı diğer: 70'li yıllar-, Çaylak, A., Dikkaya, M., Göktepe, C., Kapu, H. (Ed.), Türkiye'nin politik tarihi iç ve dış politika. Ankara: Savaş Yayınevi, ss. 489-520
- Fendoğlu, H. T. (2015). *Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Feyzioğlu, T. (2007). *Mahir, On'ların Öyküsü*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Feyzioğlu, B. (1981). Üniversite özerkliği. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, (28), 127-133.
- Gezgin, E. (2013). *Öncesi ve Sonrasıyla 12 Eylül 1980 Darbesinin Türk Basınındaki Yansımaları*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.
- Gözler, K. (2000). *Türk Anayasa Hukuku*. Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa.
- Gözler, K. (2008). *Anayasa Hukukuna Giriş*, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa.
- Gözler, K. (2019). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Uygulamadaki Değeri Bir Buçuk Yıllık Bir Bilanço, <https://www.anayasa.gen.tr/cbhs-ek-8.pdf> (21.07.2022)
- Gözübüyük, A. (2007). *Şeref, Açıklamalı Türk Anayasaları*, 6. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Gözübüyük, Ş. (2003). *Anayasa Metni ve 11. Protokole Göre Hazırlanmış Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*, Turhan Yayınevi, Ankara.
- Gül, A. (1997). *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru'l Hadislerin Yeri*. Türk Tarih Kurumu, Ankara.

- Günay, D. (2004). Üniversitenin niteliği, akademik özgürlük ve üniversite özerkliği. International Congress On Higher Education Edu 2004, İstanbul, May 27-29.
- Günay, D., Kılıç, M. (2011). Cumhuriyet dönemi Türk yükseköğretiminde rektör seçimi ve atamaları. *Yükseköğretim Dergisi*, 1(1), 34-44.
- Günday, M. (2002). *İdare Hukuku*, 6. Baskı, İmaj Yayıncılık, Ankara.
- Günergun, F. (2010). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Araştırmanın Kurumsallaşması: 1933 Reformu'nu İzleyen Otuz Yıl İçinde Yapılan Doktoralar. (Yay. haz.), Namık Kemal Aras, Emre Dölen ve Osman Bahadır, Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961). 190-213 Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara.
- Gür, B. S. Çelik, Z. (2011). *YÖK'ün 30 Yılı*, SETA, Ankara.
- Gürüz, K. (2001). Dünyada ve Türkiye'de Yükseköğretim Tarihçe ve Bugünkü Sevk ve İdare Sistemleri, ÖSYM Yayınları, Ankara.
- Hatiboğlu, M. T. (2000). *Türkiye Üniversite Tarihi*. Selvi Yayınevi, Ankara.
- Hızlı, M. (2008). Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(1), 25-46.
- Hirsch, E. (1998). *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi*, Cilt 1. Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Höke, E. (2006). 68'den 78'e Sancılı Yıllar Kuşatılmış Sokaklar, Günizi Yayıncılık, İstanbul.
- İhsanoğlu, E. (1990). Darülfünun Tarihçesine Giriş: İlk İki Teşebbüs, *Belleten Dergisi*, 54, (210), 699-737.
- İhsanoğlu, E. (1993). Dârulfünûn Tarihçesine Giriş (II) Üçüncü Teşebbüs: Dârulfünûn-ı Sultani. *Belleten Dergisi*, 57(218), 201-240.
- İhsanoğlu, E. (2010). *Dar'ül Fûnun: Osmanlı'da Kültürel Modernleşmenin Odağı*, (Cilt 1-2). IRCICA, İstanbul.
- İnönü, E. (2010). İstanbul Üniversitesi'nin 1933 Reformu'ndan Sonraki Gelişmesi Üzerine Düşünceler. (Yay. haz.), Namık Kemal Aras, Emre Dölen ve Osman

- Bahadır, Türkiye’de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961). 87-88. Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara.
- Kabacalı, A. (1992). *Türkiye’de Gençlik Hareketleri*, Altın Kitaplar, İstanbul.
- Kaboğlu, İ. Ö. (2002). *Özgürlükler Hukuku*, 6. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Karakoç, İ. (2006). 1876 Tarihli Kanun-ı Esasi’de Yürütme Organı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(2), 115-150.
- Karayalçın, Y. (1964). *Üniversitelerin İdare ve Murakabesi*, Ord. Prof. Dr. Ernst Hirsch’e Armağan, AÜHF Yayınları, Ankara.
- Karpat, K. H. (2010). *Osmanlı’dan Günümüze Asker ve Siyaset*, Timaş yayınları, İstanbul.
- Kenan, S. (2012). *Üniversite*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 42, (338-348), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Keskin, A. (2019). Öğrenci Olaylarına Genel Bir Bakış (1968-1980). *Atatürk Dergisi*, 8(2), 237-262.
- Konan, B. (2020). 1921 Teşkilat-I Esasiye Kanunu Layihası. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 71(1), 437-476.
- Korkmaz, E. (1992). *Kafa Tutan Günler 68 Güncesi*, Arba Yayınları, İstanbul.
- Köse, S. (2010). *Türk Demokrasi Hayatında 12 Mart 1971 Muhtırası*. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Küçükcan, B. (1997). *1961 Anayasası ve 1961-1965 Koalisyon Hükümetleri Dönemi*. Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Lüküslü, D. (2015). Türkiye’nin 68’i Bir Kuşağın Sosyolojik Analizi, Dipnot Yayınevi, Ankara.
- Makdisi, G. (2012). *Ortaçağ’da Yüksek Öğretim: İslam Dünyası ve Hıristiyan Batı* (Çev. A. Çavuşoğlu). Klasik Yayınları, İstanbul.
- Mazıcı, N. (1995). Öncesi ve Sonrasıyla 1933 Üniversite Reformu. *Birikim Dergisi*, 76, 56-70. <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-76-agustos-1995/2274/oncesi-ve-sonrasiyla-1933-universite-reformu/2767> (10.06.2022).

- Odyakmaz, Z. Kaymak, Ü. Ercan, İ. (2008). *Anayasa Hukuku İdare Hukuku*, Arıkan Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Okçabol, R. (2007). *Yükseköğretim Sistemimiz*, Ütopya Yayınevi, Ankara.
- Oktar, S., Varlı, A. (2010). Türkiye’de 1950–54 Döneminde Demokrat Parti’nin Tarım Politikası. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(1), 1-22.
- Oran, S. (2013). *27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesinin Liderlik Olgusu ve Kurumsal Çerçevesi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Özakyol, F. S. (2017). *Bilgi-İktidar İlişkisi Çerçevesinde Dünyada Üniversite ve Türkiye’de Yükseköğretim Kurulu*. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Özbudun, E. (2002). *Türk Anayasa Hukuku*. 6. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Özbudun, E. (2004). *Türk Anayasa Hukuku*, 7. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Özbudun, E. (2005). *Türk Anayasa Hukuku*, 8. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Özbudun, E. (2012). Türkiye’de Anayasa Yargısının Doğuşu: 1961 Anayasası Üzerindeki Kurucu Meclis Görüşmeleri. *Liberal Düşünce Dergisi*, (68), 5-18.
- Özçelik, P. K. (2011). 12 Eylül’ü Anlamak. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66(01), 73-93.
- Özkuş, F. (2015). Anayasaya Uygunluk Denetiminin Amacı Kapsamında, Anayasa Mahkemesinin İptal Kararlarının Geriye Yürümezliği İlkesinin, Anayasa Yargısında “Yürürlüğü Durdurma” ve “Yokluk” Kavramlarının Değerlendirilmesi. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, (6), 395-429.
- Öznur, H. (2008). *Ülkücü Hareket Teşkilatlar ve Mücadeleler, II*, Alternatif Yayınları, Ankara.
- Öztürk, H. (2009). *Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane ve Kurucusu Charles Ambroise Bernard*. Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

- Öztürk, S. (2006). Üniversitelerin yapısal ve işlevsel değişiminde üniversite özerkliğinin yeniden tanımlanması veya özerklik kavramı ve üniversite özerkliği, *Üniversite ve Toplum*, 6(4), 1-8.
- Parla, T. (1995). *Türkiye’de Anayasalar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Resmi Gazete, Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Tedbirler Alınması ve Milli Savunma Üniversitesi Kurulması İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname, Tarih: 31 Temmuz 2016, Sayı: 29787.
- Resmi Gazete, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Tarih: 20 Temmuz 1961, Sayı: 10859.
- Resmi Gazete, Üniversiteler Kanunu, Tarih: 13 Haziran 1946, Sayı: 4936
- Resmi Gazete, Üniversiteler Kanunu, Tarih: 7 Temmuz 1973, Sayı: 14587
- Resmi Gazete, Yükseköğretim Kanunu, Tarih: 04.11.1981, Sayı: 2547.
- Rukancı, F. ve Anameriç, H. (2004). Ortaçağda İlk Üniversiteler: Studium Generale. *Felsefe Dünyası*, 39, 170-186.
- Sabuncu, Y. (2003). *Anayasaya Giriş*, İmaj Yayınevi, Ankara.
- San, C. (1992). Bir Toplumsal Kurum Olan Üniversitede Özerklik ve Bilim Özgürlüğü, *AÜSBFD*, 48(1), 149-153.
- Selvi, K. (2007). *Milli Demokratik Devrim Tezi: 1960'larda Türkiye Solunda Bir Ayrım Noktası*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Seydi, S. 2014. 1939-1945 Dönemi İç ve Dış Politika, Çaylak, A., Dikkaya, M., Göktepe, C., Kapu, H. (Ed.), *Türkiye'nin politik tarihi iç ve dış politika*. Ankara: Savaş Yayınevi, 257-302
- Siler, A. (1992). *Türk Yüksek Öğretiminde Dar'ül Fûnun (1863 - 1933)*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Soysal, M. (1977). Anayasa Diyalektiği Açısından Özerk Kuruluşların Görevi, *AÜSBFD*, 24(4), 111-124.
- Soysal, M. (1988). *İki Kavram Özerklik ve Tarafsızlık, Bahri Savcı'ya Armağan*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara.

- Şahin, H. (1999). Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin İşlevlerini Yitirmesinin Sebepleri Üzerine. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 12, 253-264.
- Tak, E. Aydın, B. (2019). XVII. Yüzyılda İstanbul Medreselerinde Okutulan Kitaplar (Tereke Kayıtları Üzerine Bir Değerlendirme). *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 19(19), 183-236.
- Tanör B. (2003). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Tanör, B. (1994). *İki Anayasa 1961-1982*. 3. Baskı. Beta Basım Yayıncılık, İstanbul.
- Tanör, B. (2007). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Tanör, B. (2016). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. 26. Baskı. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Tanör, B. Yüzbaşıoğlu, N. (2001). *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Taşer, S. (2006). *Cumhuriyet Döneminde Üniversite Eğitiminin Yeniden Düzenlenmesi-1933 Üniversite Reformu ve Getirdikleri*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Tekeli, İ. (2003). Dünya'da ve Türkiye'de Üniversite Üzerinde Konuşmanın Değişik Yolları. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 97(1), 123-143.
- Tekeli, İ. (2010). *Tarihsel Bağlamı İçinde Türkiye'de Yükseköğretimin ve YÖK'ün Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Teziç, E. (1976). *100 Soruda Siyasi Partiler*. Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Tikveş, Ö. (1977). Anayasa'da Onbeş Yıllık Dönemde (1961-1976) Yapılan Değişiklikler ve Ekler, *AÜHFD*, 34(1-4), 19-60.
- Timur, T. (2000). *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Topçu, İ. (2019). Adnan Menderes'in Gözünden İstanbul ve Ankara Olayları. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*. 6(42), 2458-2469.
- Tulunoğlu, F. (2019). 1961 Anayasa Referandumunu ve DP Tabanı. *Akademik Bakış*, 12(24), 135-162.

- Tunç, B. (2020). Türk Anayasa Tarihinde 1961 Anayasası'nın Yeri ve Önemi. *Karadeniz Araştırmaları*. 17(67), 657-692.
- Tunçay, M. (2007). *1946 ve Sonrasında Üniversite, Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi 1861- 1961*, der. Aras, N. K., Dölen, E., Bahadır, O. 1. Baskı, TÜBA Yayınları, Ankara.
- Turhan, H. (2013). *Unutmak İhanettir Deniz Gezmiş*, Tyana, İstanbul.
- Turhan, M. (2004). *Anayasal Devlet*, Naturel Yayınları, Ankara.
- Turinay, F. Y. (2011). Bir Kelime Olarak 'Anayasa'nın Tarihsel Yolculuğu Üzerine Düşünceler. *TBB Dergisi*, (95), 269-312.
- Tüzel, S. (1969). *Anayasa Hukuku*, 3. Baskı, Ege Üniversitesi İktisadî ve Ticarî Bilimler Fakültesi Yayınları, İzmir.
- Uçar, F. (2015). *Türk Siyasi Hayatında Milliyetçi Cephe Hükümetleri*, Berikan Yayınevi, Ankara.
- Unat, Y. (2002). Takiyüddin ve İstanbul Gözlemevi (Rasathanesi). İçinde: (Yay. haz.). Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca, *Türkler* (Cilt 11). 500-522. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Uran, P. (2016). Anayasaların Başlangıç Kısımları. *Journal of Istanbul University Law Faculty*. 82(1), 223-248.
- Uslubaş, T. (2013). *Kronolojik Türkiye Tarihi Geçmişten Günümüze Türkiye*, İconinn, İstanbul.
- Uyar, H. (2001). Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek Vatan Cephesi. Büke Yayınları, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Tarihi*, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Ünal Açıkgöz, M. (2021). 1876 Tarihli Kanun-ı Esasi'de Yasama-Yürütme İlişkisi. *Yasama Dergisi*, 43, 61-86.
- Weber, M. (1995). *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, Çev. Özer Ozankaya, İmge Yayınevi, Ankara.
- Widmann, H. (2000). *Atatürk ve Üniversite Reformu*. Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

- Yamaç, M. (2020). Türkiye Devleti'nin İlk Anayasası 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(TBMM'nin 100. Yılı ve Millî İrade Özel Sayısı), 204-220.
- Yıldırım, A. (2008). *FKF Dev-Genç Tarihi 1965-1971 Belgelerle Bir Dönemin Serüveni*. Doruk Yayınları, İstanbul.
- Yoluk, M. E. (2010). *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Zürcher, E. J. (2016). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 33. Baskı. İletişim Yayınları, İstanbul.